

TRIVANDRUM SANSKRIT SERIES.

No. CVIII.

Śrī Setu Lakṣmī Prasādamālā.

No. XX.

बालमार्ताण्डविजयम् ।

BĀLAMĀRTĀNDAVIJAYA
OF
DEVARĀJAKAVI

EDITED BY
K. SĀMBAŚIVA ŚĀSTRĪ,

*Curator of the Department for the Publication of
Oriental Manuscripts, Trivandrum*

PUBLISHED UNDER THE AUTHORITY OF THE GOVERNMENT OF
HER HIGHNESS THE MAHARANI REGENT OF TRAVANCORE

TRIVANDRUM SANSKRIT SERIES

No CVIII

Śrī Setu Lakṣmī Prasādamālā

No XX.

THE
BĀLAMĀRTĀNDAVIJAYA
OF
DEVARĀJAKAVI

EDITED BY

K SĀMBAŚIVA ŚĀSTRĪ,

*Curator of the Department for the Publication of
Oriental Manuscripts, Trivandrum*

PUBLISHED UNDER THE AUTHORITY OF THE GOVERNMENT OF
HER HIGHNESS THE MAHARANI REGENT OF TRAVANCORE.

TRIVANDRUM.

PRINTED BY THE SUPERINTENDENT, GOVERNMENT PRESS,
1930

All Rights Reserved.)

अनन्तशयनसंस्कृतग्रन्थावलिः ।

ग्रन्थाङ्कः १०८.

श्रीसेतुलक्ष्मीप्रसादमाला ।

ग्रन्थाङ्कः २०.

बालमार्ताण्डविजयं

देवराजकविविरचितं

पौरस्त्यग्रन्थप्रकाशनकार्याध्यक्षेण
के. साम्बशिवशास्त्रिणा
संशोधितम् ।

तच्च
अनन्तशयने
महामहिमश्रीसेतुलक्ष्मीमहाराज्ञीशासनेन
राजकीयमुद्रणयन्त्रालये तदध्यक्षेण
मुद्रयित्वा प्रकाशितम् ।

कोलम्बाब्दाः ११०६, क्रैस्ताब्दाः १९३०.

॥ श्रीः ॥

श्रीपद्मनाभसेवि-

न्यखिलश्रीवर्धनी महाराज्ञी ।

श्रीसेतुलक्ष्म्यभिख्या

प्रत्यक्षा जयति वञ्चिभूलक्ष्मीः ॥

ग्रन्थावलिरियमिन्धे

प्रसाधिता तत्प्रसादगुणगुम्फा ।

श्रीसहितसेतुलक्ष्मी-

प्रसादमाला सुवर्णमणिचित्रा ॥

P R E F A C E

This historical drama "Bilamāntāndavijaya" is an invaluable addition to the Travancore Sanskrit Series. Apart from that, the edition of this work in this series which owes its publication to the enlightened patronage of His Most Gracious Highness the Maharāja of Travancore is also a fulfilment of our duty in the light of its singularity.

The author of this drama discloses his name "Devarāja" in a conundrum in the Prastāvanā,

“परस्परादेशतया प्रयुक्त-
हृत्स्वर्णकत्वाद् धृतवेदरूपम् ।
स्वकीयनामाद्यपदं वहन्तं
बाले ! कविं वेत्सि हि राजचूडम् ॥” (p. 2)

through the actress in her speech,

“अहो साय-तनवासन्तिकावलेपविलोपिसारस्वतसौरभेण वञ्चिकुलसागरपूर्ण-
चन्द्रायमाणविद्वज्जनसार्वभौमश्रीबालरामवर्मकुलशेखराभिनन्दनीयनिजविनयगुणाल-
ङ्कृतेन देवराजसूरिणा कृत बालमार्ताण्डविजय नाम नाटकं प्रयोक्तव्यमिति आर्येण
वचनं विनैव नियुक्तास्मि”

and in the end of the manuscript after the Bhaṇatavākya,

“श्रीरामवर्मकुलशेखरभूमिपाल-
बाल्याश्रितः कलितवान् कविरेष धीर ।
श्रीपद्मनाभचरितोज्ज्वलमेव देव
राजाभिधः सुमधुरं रसवत्प्रबन्धम् ॥”

Tradition has it that this Devarāja belonged to a Brahmin family that migrated from Patlamada in the Tinnevely District and settled at Āśīma, a village near Suchindram in South Travancore and that being well versed in all branches of ancient lore, and an early dependent of the prince Rāma Varma, nephew of His Highness Mātānda Varma he became the chief of the Pandits attached to the palace. That his father Śeṣādri was a vedic scholar revered by all could be gathered from the stanza,

“पितामहसमानोऽस्य पिता महिमगौरवात् ।
पितामहसनामा च शेषाद्विरिति सङ्गया ॥” (p. 111).

Mr. T. Padmanabha Aiyar B.A., Tahsildar, Vilavancode Taluk (Travancore), who is known to be a descendant of the

author's family writes to us — "I referred the matter to the elder members of my family. Devarāja, whose full name is Devarāja Śaṣṭīal, is my grand-father's grand-father in the male line. He was one of the donees of the Āśānam Village, near Suchindram, which as you know, was gifted over to 12 Brahmins under a royal gift-deed in the year 940 M E. He was therefore a contemporary of His Highness, the famous Mārtāṇḍa Varma and his successor Rāma Varma. No further information is available about his life. His ancestral place was, I learn, Pattamadai in the Tutuvelly District wherefrom he migrated to Thavancore."

It is by all means clear that the poet is a contemporary of His Highness Mārtāṇḍa Varma from the dedication of the work to His Highness,

“कवि — (सहर्षम्)

सुचिरमिह भवन्त नायक प्रार्थयन्ती

मम पुनारपमेपा साहिती कन्यकेव ।

क्षितिपतिकुलमौले ! बालमार्ताण्ड ! पाणि

ग्रहणमहमिदानीं प्राप्य धन्यैव तेऽस्तु ॥” p. 116

and from the awarding of presents, by His Highness, to the poet,

“राजा — (सपरितोष किञ्चिद् विवृत्य सम्पुटीचतुष्टयम्)

एका भूषणभूषितेयमितरा माणिक्यहारोज्ज्वला

कौशेयाम्बरधारिणीयमपरा चामीकराढ्या परा ।

एषा पेटचतुष्टयी मणिमयी सम्मानिता ते मया

धीमन् ! मामकपद्मनाभचरिताख्यातु प्रबन्धात्मना ॥”

(p. 116)

The date of His Highness' reign is from 1729 to 1758 A. D. (904 to 933 M E.)

There are many points worthy of mention here by virtue of the importance of the theme and also of the work.

Here is a synopsis. His Highness Mārtāṇḍa Varma got disgusted with the task of governing the country for long as it tended to lead the way to the decadence of his devotion and the influence of infatuation. Once while devoutly worshipping the God Śrī Padmanābha with the desire of carrying on the Government of the country without any infringement of

his devotion, His Highness had a vision of the Lord and obtained a benediction from the Gracious Deity,

“हृदय ते प्रजानामि मदीयं कुरु शासनम् ।

इदं राज्यं ध्रुवस्येव न ते मोहाय कल्पते ॥” (p. 10)

that he would not be beset with intimation even though he might be assuming the reins of government. Further, he was blessed to rule as the viceroy and servant of Śrī Padmanābha after renovating His dilapidated temple at Trivandrum with the resources acquired through the subjugation of the numerous neighbouring princes, by propitiating Śrī Padmanābha by the performance of Mahābhīṣeka ceremony, according to Rājāsūya rites, and then by dedicating the kingdom to Him. Thus in fact, the king attained the gratification of being styled Bāla Mātāṇḍa, and realized the result of such a benediction by the amassing of riches through conquests, by the renovation of temples, by the performance of the Mahābhīṣeka and by the dedication of the whole kingdom to Śrī Padmanābha. Thus though there are numerous topics to be dealt with, the principal theme is the dedication of the entire realm including the conquests to Śrī Padmanābha preceded by the Mahābhīṣeka ceremony. The whole theme has been compressed into the five acts of the drama.

Act I By way of introduction, the king narrates to his ministers his vision of Śrī Padmanābha and the project of renovation of the temple by means of the wealth acquired through conquests.

Act II The king commences his victorious march from Suchindram, after the donation of cows to Brahmins and directs the hen - apparent to have the work of the “Modern Kālidāsa” recited in accordance with the Lord’s command, by the proficient Pāthaka, Rangananjaka, for the sake of the diversion, during the days of separation, of his subjects who were eager to accompany the king.

Act III The description of the different places reached by the king during his victorious march and the different incidents that occurred in those places upto his return.

Act IV The king returns from his victorious campaign, orders the renovation of the temple within 5 days, and the performance of the Mahābhīṣeka, making the Śrī Padam palace his abode during the Mahābhīṣeka ceremony.

observes religious austerities and accompanied by the chief of artisans inspects the Śrī Padmanābha Temple which has been renovated in accordance with instructions.

Act V After propitiating Śrī Padmanābha by the Mahābhīṣeka ceremony, the king vested with all the emblems of a monarch dedicates his kingdom to Him. And gracious to His devotees, the God blesses the king and permits him to practice his devotion. Finally, great poets and scholars are honoured by the King, all royal orders being sanctified by the emblem of Śrī Padmanābha.

Now, let us consider how much is historically true in the above matter. Themes that are dry and empty in fact are transmuted by great poets into brilliant and relishable ones by the power of their imagination. It depends on the critic even then to enjoy the essence of it in an eclectic spirit. So too, many incidents have been enlivened here in a spirit of romance. However the facts mentioned below, on sitting, deserve to be noted. First, the course of the victorious march is traced.

“शुचीन्द्रक्षेत्रमागत्य तन्नालङ्कृतगोसहस्र विप्रसङ्कृत्य पालितगीर्वाणनाथ
स्थाणुनाथ प्रह्वीभवन् प्रार्थ्य कर्तव्यं राजतन्त्र सामाख्ये युवराजे निधाय दन्तावलतल्ल-
जमधिरुह्य विजिगीषया सबल रविविषयान्त व्यगाहत ।”

‘स वञ्चिकुलशेखर स्वभटत्राहुदण्डाहत
प्रयाणपटहच्छटावनितपूर्णदिङ्माण्डल ।
ययौ झटिति पाण्ड्यभूरमणपट्टेण वाहिनी
रज पटलचूपिताखिलपयोधिपाथोभर ॥” (p 29).

It is thus known that the king started from Suchindram in a north easterly direction along the sea shore and marched into the Pāndya kingdom. From the stanzas,

“उत्सङ्गे कावेर्याः शयित दयित महाविभूतेस्तम् ।
साक्षादकरोद् राजा रङ्गपुरीणं परात्पर पुरुषम् ॥” (p 30).

“यूष्मं यात बलाधिपाः सह बलैः सर्वानुदीन्यान् नृपाज
जित्वायात ततो धनान्युश्विधान्यादाय मासेक्षिभि ।
तावद् रङ्गपतेरमुष्य चरणावासेवमान सदा
वत्स्याम्येव कवेरजाम्भसि कृतस्नानः सहैभिर्द्विजैः ॥” (p 31)

we learn that he went to Srīrangam and himself remaining there, sent forward his commanders.

Again, we learn from stanzas,

“आचिन्दन्तो ध्रुवास्त्रविणमुखविध म्लेच्छसायात्रिकाणां
रेत्वास्वक्षोणिपालप्रभृतिरिपुनृपान् दूरमुत्सारयन्त ।
आकोलं केरलानां हृदि हृदि निखनन्तो जयस्तम्भमुच्च-
वञ्चीन्द्रस्य प्रतापः ह्यष्टातनवो हन्त दीवन्ति योधा ॥”
(p 32)

‘मोण्ड्य पाण्ड्य ! भजन्त चोल ! कलयेच्चूडामणेरर्पण
तुण्डीर ! त्यज डिण्डिमं जहिहि रे कर्णाट ! दुर्नाटिकाम् ।
आन्ध्रेश ! च्युतिरन्ध्रमिच्छ यवन ! त्राण वन तेऽपुन-
त्याधावन्ति रणाग्रमुज्जदगिरो वञ्चिक्षितीन्दोर्भटा ॥”
“रे रे कोङ्कण ! पक्कं व्रज महाराष्ट्र ! स्वराष्ट्र त्यजे
ष्टीकेथा, कनु पारसाक ! चर रे वैदर्भ ! दर्भाङ्कुरान् ।
गामालिङ्ग कलिङ्ग ! वङ्ग ! विपिने त्वङ्गाङ्ग ! नागं त्यजे-
रित्यारादिव वञ्चिसैनप्रशिविरे जेष्यते दुन्दुभिः ॥”
(p 33)

that the King Bālamārtanda subdued all the princes in the east, west and north. The victory over the prince of सेत्वास्व or Kakkar is historically authentic. The conquest of Kerala upto the Kola country and such other exploits of him appear to flavour of imaginative romance.

He seems to have proceeded from Śīrangam to Rāmesvaram, thence to Thūrchendū and from there to Navati-ruppati, as is evident from the following verses —

“जयध्वजं कीर्तिपताकमुच्चैराच्छिद्य दुर्दान्तमहीपतीनाम् ।
स वञ्चिवशोदधिपूर्णचन्द्रो विप्रैः सहागाद् रघुनाथसेतुम् ॥”
(p 34)

“ततस्तस्मिन् वञ्चिक्षिततलवलारि कृतयथा
विधिसन्नो लङ्कापतिरिपुकराराधितपदम् ।
प्रणम्येश भक्त्या हिमकरकलोल्लासमकुटं
मनोज्ञ क्रौञ्चारेर्झदिति पुरमागात् प्रमुदित ॥” (p 35)
हृष्टात्मा वञ्चिपृथ्वीपतिरथ रुचिरं कल्पयित्वा बहुभ्यो
मृष्टान्नं देवसेनापरिवृढनिकटे क्षोणिवृन्दारकेभ्यः ।
साष्टाङ्गं तत्पदाम्भोरुहयुगलनमस्कारमप्याकलय्य
द्रष्टा तस्मात् प्रतस्थे स्थलनवकपतीन् पद्मनाभाशभूतान् ॥”
(p 37)

“श्रीशालिवाटीशपुरी समेत्य तत्रत्यभूमिसुरनिर्मलत्वम् ।

ताम्रापगा चापि समीक्ष्य राजा तां रम्यतामेव शशस भूय ॥”

(p 40)

A few other facts mentioned in the drama deserve to be noticed here —

(1) There was dancing in celebration of Navarātri festival in the Mahārāja's palace. This was in vogue till last year (vide page 2)

(2) The king observed the vow of Māghasnāna that lasted for a month (vide page 3)

(3) The Alankāradāna was prevalent even in the time of Bālamārtāndī Varma (vide page 14)

(4) The execution of Madampis is referred to (vide page 16)

(5) Mention has been made with regard to the slaying of the rebels Pappi Tampi and Raman Tampi, famous as Haya Tampis (vide page 16)

(6) Mention is made of the conquest of Quilon (vide page 16)

(7) The battle with the Dutch at Colachel and the capture of De Lannoy are referred to (vide page 16)

(1) “नवरात्रपूजामहोत्सवे आङ्गिकसात्विकव्यञ्जकलास्यचमत्कारपरितोषितेन”

(2) “माघस्नानविधये शङ्खतीर्थं गत ”

(3) “सहस्रमलङ्कारवतीना कामधेनूना सद्व्राह्मणेभ्य प्रतिपादितवान्”

(4) चिरकालराजन्यकुलद्रोहिण सर्वेऽपि प्रज्वलन्तमग्निं शलभौषा इवैनमासाद्य स्वयमेव कथं प्रनष्टा.”

(5) “किञ्च रावणकुम्भकर्णाविदात्यन्तपरमदुर्जयौ बालकनिष्ठाभिधानौ प्रत्यर्थि-
मूर्धन्यौ दुरालोचनाफलसंसिद्धि निश्चित्य विविक्तमेव निजोपकण्ठ काल-
चोदनया सम्मलितावेवागतौ समये विदिततन्त्रान्तेन निमग्नमात्रेण खड्ग-
धाराकवलीकृतकण्ठनाळावाकलय्य प्रत्येकं द्वेरूप्यतामापादितौ ॥”

(6) “कोलम्बपुरदुर्गमपि शत्रुकुलमुत्सार्य निजरौन्यतुरङ्गतरङ्गराङ्गसङ्कुलीकृततया
चन्द्रोदयारम्भसमुच्चलदर्णवाडम्बरान्दर्शनीयतामानीतम् ॥”

(7) “निजराज्यमर्मभूत प्रभूतधनागमस्थानमतर्कितमेवाक्रम्य रक्तबीजासुरकुलमिव
तत्रैव परिवर्तमानं कुहनैकनिलय सकलमपि सस्वामिकं सायात्रिकयूथ-
मपि विविध च समग्रायुधजालमाच्छिद्यैव विद्रावितं विनिद्धत, सद्यः
शरणागत सम्यक् परिपालित च”

(8) Reference to the donation of the Mahodayagrama (vide page 23)

(9) The kings had Vaisnavic tendencies at the time (vide page 50)

(10) The kings worshipped God within the temple, only after circumambulating outside (vide page 51).

(11) There were 8 Yoga Brahmins who were the custodians of the temple and the counsellors of the king who had but a half vote (vide page 51).

(12) The word Kaiyakara is but the Sanskritized form of Kaiyakkar which obtains even now (vide page 52)

(13) The Śrī Pādām palace which is located to the north of the Lord's feet appears to be significantly so called. The holy waters that wash the feet of Śrī Padmanābha collect there and sanctify the spot (vide page 53)

(14) Mahīdharendranandini is the princess Rāmī Parvati Bai, His Highness' sister and mother of prince Śrī Rāma Varma (vide page 54)

(15) Reference has been made to Ottakkal Mandapam (the single slab-dais) (vide page 74)

(16) Reference to the Anaval whose office is to report to the king the affairs of the temple (vide page 74).

(17) Reference to the Tamil Brahmins known as "Dāsas" who perform services in the temple (vide page 76)

(8) "प्रबन्धसाहितीतुष्यदबालमार्तीण्डवर्मणा ।

नवीनकालिदासाय ग्रामो दत्तो महोदय ॥"

(9) "हृद्योर्ध्वपुण्ड्रोज्ज्वल."

(10) "भगवन्मान्देरप्रवेश नाटयन् तन्मन्दिरं त्रि परिक्रम्य भगवत्सन्निधिमुपेत्य
साञ्जलिपुट पश्यन्"

(11) "इति निष्क्रम्य कर्मन्दिना सप्तभिर्ब्राह्मणैश्च सह प्रविशन्"

(12) "राजा—बाधव्य । कार्यकारानानय"

(13) "श्रीपादतीर्थतीर्थीकृत निवेशन । ॥"

(14) "महिम्ना नाम्ना च महोदरेन्द्रनन्दिनीमनुस्मारयन्ती"

(15) "एकशिलामण्डपमभ्युपितनवरत्नचित्रभद्रासनोपरि निवेश्यतामेव भगवाननन्तरल्याणशुणाभिरामः श्रीपद्मनाभ"

(16) "समुदायकार्यकारी कनकदण्डधारी"

(17) "दासैर्ममाह्वावसै."

(18) The palace of His Highness was then situated inside the Śī Pādām premises and when he visited the temple, he worshipped Śī Kṛṣṇa first, as he had to pass that way (vide page 78)

(19) The king prayed to Śī Pādmābhā, to accept the burden of Government from him (page 81)

(20) Śāntikara is the Sanskritized form of Śaṅṭikkaram that obtains to the present day (vide page 82)

(21) Reference to the king's wish that God Śī Pādmābhā should be anointed as the Mahārāja (vide page 83).

(22) The "Dāsa" class was entrusted with the business of keeping the cows and also the rice for preparing Pāyasaṁ (milk pudding) (p 85)

(23) Śī Pādmābhā accepted the sovereignty and offered a sword and shield to the king in recognition of his viceroyalty (page 86)

(24) The image of the child Śī Kṛṣṇa laid in the cradle placed to the south of the Ottakkal Mandapam is referred to (vide page 88)

(18) "श्रीकृष्णमवलोक्याशिवन्द्य च भगवदालयान्तं प्रवेश नाटयति"

(19) "अन्तर्यामी त्वमिह जगता वेत्सि सर्वं व विष्णो !

वेद्य किं वा तव धुरि मया विद्यते वासुदेव ! ।

वात्सल्यानां कलय करुणाभाजन भक्तबन्धो !

साम्राज्येऽस्मिन् समं बहू धुरि सर्वदा पद्मग भ ! ॥'

(20) "आह्वियन्ता महाभिषेकपूजोपहरणानि शान्तिकारिभि ॥"

(21) "सकलजगत्साम्राजं श्रामन्तं हन्त पद्मनाभ त्वाम् ।

अभिषिञ्चाम्यद्भिरहं वक्षिमहीपालराकलसाम्राज्ये ॥"

(22) "भो सामुदायिक ! स्मृतिमात्रमनाहतानि सप्तत्सानि त्वागवेन्ता राहस्याणि

भगवत प्रतिदिनं पथस्थार्थमासा दुग्धं दत्ता तत्प्रमाणेन तण्डुलाश्च प्रति

ग्राह्याः इति भगवद्वासवर्गेभ्यः प्रतिपादम्"

(23) "भो बत्स ! वालमार्ताण्ड ! त्वया दत्ता महीदुरागम् ।

अग्रहीषं प्रहर्षेण सुवराजोऽसि साम्प्रतम् ॥

यौवराज्याभिषिक्तस्य तव मुद्रैव शाश्वती ।

भद्रा कृपाणवलीयं सखेटा गृह्यता त्वया ॥"

(24) "इत्यान्दोलिकाशायिन यशोदास्तनन्धय मुकुन्दमानम्य बहिर्निष्क्रम्य"

(25) Mahāsūpādrikān is the Sanskritized name of the officer who is designated “Valapampukān” (vide page 96).

(26) The kings of Travancore from the time of Mātāndavarma were to be styled Yuvaiājas and the term Mahāiāja is just a verbal embellishment. Further the custom takes root here that all rulers of the country should pass orders under the emblem and seal of Śrī Padmanābha (vide page 108).

(27) The symbol of Śrī Padmanābha's feet, adorning the crest of the kings of Travancore to this day is suggestive of the fact that the king is His servant (vide page 109).

Now, we shall consider the merit of the work. It is clear from the words of the actress,

“ बालमार्ताण्डविजयं नाम नाटक प्रयोक्तव्यमिति आर्येण वचन विनैव नियुक्तास्मि ।”

that this play belongs to the “Nāṭaka” type of dramatic compositions and the name of the drama Balamārtāṇḍavijaya is suggestive of the essence of the theme presented. In conformity with the definition,

“वीरशृङ्गारयोरेक प्रधानं यत्र वर्ण्यते ।
प्रख्यातनायकोपेत नाटकं तदुदीरितम् ॥”

(25) “महाकङ्कणधारी महासूपाधिकारी”

(26) “तदित प्रसूति मयि मद्भागिनेये वत्से श्रारामवर्मणि मद्दंशमोक्तिकीर्त्तव्य-
सु तेषु तेषु च यथारामय सैवरपि युवराजशब्द प्रयुज्यताम् । महा-
राजशब्दस्तु भगवत्यनन्तशायिनि पद्मनाभे ।

आज्ञामुद्रायनुज्ञा च निग्रहानुग्रहावपि ।

एतदन्यच्च यत्किञ्चित् तस्य कर्ता श्रियः पति ॥

तदशेषैवपि कृत्स्नेषु प्रयोगार्हंतया भगवदभिधान पद्मनाभपदं प्रमाणी-
क्रियताम् । मदीयाभिधान तु व्यवहारमात्रे यदहं न कस्मापि कर्तास्मि ।
आचार्याः—तत्त्वज्ञानानुरूपोऽयं देवस्य कल्पनानिर्कर्षः । लोकाश्चायमनेन
महता श्रेयसा संयोज्यते, यदस्य श्रीपद्मनाभपदोच्चारण विना न कापि
कार्यप्रवृत्तिः ।”

(27) “मनसा वहसे यत् त्वं मदङ्घ्रिकमलद्वयम् ।

भक्तचिह्नतया वत्स । तदेव शिरसा वह ॥”

this is a full fledged Nāṭaka, with the celebrated king Mārtaṇḍavarman as its hero and with the delineation of the heroic sentiment which is in harmony with the exalted virtues of the hero, in consonance with the spirit of conquest and culminating in the noble sentiment of devotion. And in keeping with the dictates of the Daśaūpaka,

“सूचयेद वस्तु बीजं वा मुखं पात्रमवापि वा ।”

there is the indication of the plot in,

“योऽयं वञ्चिकुलार्णवाद्बुद्धभक्त सञ्चारिकत्पद्मो

यस्मै भक्तिगुणेन यन्त्रित इव श्रीवल्लभस्तिष्ठते ।

कर्पूरेरिव यस्य कीर्तिनिकरेदिक्चक्रमावास्यते

तस्य क्षेणिपुरन्दरस्य सहिमा परे गिरा वर्तते ॥” (p. 1)

and of characters in,

“राजहंसश्रियं तावद गायन्त्या बल्लभे त्वया ।

अनेन वैणिक्तेव सेय चित्रार्पिता सभा ॥” (p. 1).

All the characteristic features of a classical drama are manifest in this work and we do not propose to dilate upon that point. And in regard to the propriety of naming the work Bālamārtaṇḍaviṇaya, we consider that the drama has been appropriately so named by the poet who appears to give prominence to the fact that Śrī Padmanabha is the anointed king and the Mahārāja is but His Viceroy, the affix Bāla being suggestive of the modesty of the king. It might equally be argued that the drama could properly be called Vīra Mārtaṇḍa Viṇaya as it treats of the victory of the heroic Mārtaṇḍa Varma over all his foes, internal as well as external. The poet explicitly endeavours to justify in ways manifold, the title ‘Bāla Mārtaṇḍa’ of the hero, whose prowess and heroism and victory recurrently figure in the work *e g.*,

“सोऽयं वञ्चिकुलोद्भवो विजयते श्रीबालमार्ताण्डराट् ।” (p. 4)

“अयं प्रख्यायते तेन बालमार्ताण्डसंज्ञया” (p. 17)

“देवोऽयं बालमार्ताण्ड कुञ्जरस्कन्धमाश्रितः ।

उदयाचलशृङ्गस्थो बालमार्ताण्ड एव सः ॥” (p. 20).

and our surmise that his successors also accepted this title as an embellishment to their modesty gains ground.

There is a town established by His Highness Bala Rāma Varma, Bālarāmapura by name, situated eight miles east of Trivandrum. In ancient almanacs there is the word

Bāla used instead of Pāla in the title Vāncupāla occurring in modern almanacs of Trivancore. Without investigating the origin of the occurrence of the word Bāla, Pāla was inserted as it appeared appropriate in the sense of protector. But it appears to us that the word Bāla is more in keeping with the trend of facts before us.

It is easy to understand that the poet follows the style of Kālidāsa generally, and hence occasional imitation and partial plagiarism are noticeable. Note the imitation,

“तवास्मि गीतरागेण हारिणा प्रसभं हृत ।
एष राजेव दुष्यन्तः सारङ्गेणातिरहसा ॥”

(Śakuntala)

“राजहसश्चिय तावद् गायन्त्या बल्लभे चया ।
अनेन वैणिकेनेव सेयं चित्रार्पिता सभा ॥”

(p 4).

and the adoption of words wholesale,

“शरत् पङ्कजलक्षणा” (Raghuvamśa)

“शरत्पङ्कजलक्षितश्री ” (p 14)

The poet appears to have been fond of the style of the Mu-
chārākṣasa also in similar situations *e g*,

‘तीक्ष्णाद्बुद्धिजते मृदौ परिभवत्रासान्न संतिष्ठते
मूर्खं द्वेष्टि न गच्छति प्रणयितामत्यन्तविद्वत्स्वपि ।
शूरेभ्योऽप्यविह बिभेत्युपहमत्येकान्तभीरुनहो
श्रीलब्धप्रसरेव वेशवनिता दु खोपचर्या भृशम् ॥”

(Mudrārākṣasa III 5)

“भीत्या ये प्रणमन्ति भूमिपतयस्ते पालनीया मया
मानाद् ये न नमन्ति ते तु कर्णामुत्सृज्य बध्या कथम् ।
इत्यामर्शमृदृकृतान्तरतया मन्दोद्यमाना रति
नास्माकं तनुते दिगन्ताधिजयश्री सापि सर्वोत्तरा ॥”

(p 18)

There are numerous instances of beautiful passages to be cited from the work. We cite the following stanza,

“स्फाटिकीयमधिरोहणी स्वतो
निर्मला कलुषितेन्द्रनीलत ।
तावकीनपदपांसुसंगते-

गोतमीव समय प्रवीक्षते ॥” (p 62)

at random

It may be mentioned here that the hero of this play, king Mārtāṇḍa Varma, has figured largely in Malayalam literature. The enthusiastic eulogies by Rāmapanathan Varier in Kuchelivittam Vanchippattu and by Kunchan Nambiyān in Sabhāpraveśam Thullal are eloquent testimonies of the heroism of the great king. Both of them were the contemporaries of king Mārtāṇḍa Varma. Recently a Kilipattu dealing with the exploits of this former sovereign of Travancore was discovered and published by Mr. M. Rājanāya Varma M. A., B. L. The Malayalam novel, Mārtāṇḍa Varma by the talented author Mī C. V. Raman Pillai B. A., has king Mārtāṇḍa Varma as its central figure. The undying reputation of the king has thus got embedded in the Malayalam literature. The present publication is unique inasmuch as it is the only Sanskrit work in which this heroic ancestor of our Mahā Rāja has been portrayed in the halo of his illustrious achievements.

We have been able to procure only one manuscript of the work which is about 150 years old and that is deficient in respect of the loss of two leaves in the beginning and middle. But we wish to offer the work to the public without any delay as it treats of the history of our royal dynasty and particularly as it panegyricizes the glories of His Highness the ever memorable Mārtāṇḍa Varma. The manuscript is in Grantha character and has been obtained from the library of Purushottamar Vasudevar, Vattappalli Matham, Suchindram. The interest he manifests in the safe preservation of these manuscripts is laudable indeed. His enthusiasm in the preservation of such manuscripts and the offer of this for publication in our series have been but inadequately rewarded by the present we have made of our publications to him. We offer our sincere thanks to him and hope that other bibliophiles like him may feel inclined to assist us with loans of such valuable and interesting manuscripts.

Trivandrum, }
10-12-1106. }

K. SĀMBAŚIVA ŚĀSTRĪ.

अवतारिका ।

श्रीबालमार्ताण्डविजयं नाम चरितभरितमिदं नाटकमस्मत्पौरस्त्य-
ग्रन्थमणिमालाया किमपि समुज्ज्वलप्रभ हाटकमाभरणम् । विशिष्य श्रीपद्म-
नाभदासवञ्चिपालकुलशेखरकिरीटपतिमहाराजनिदेशनिघ्नस्यास्य प्रका-
शनाधिकरणस्यैतत्प्रकाशनमनितरसाधारणमद्वितीय कृत्यनिष्ठानिर्वहण च ।
अस्य कविः —

“परस्परादेशतया प्रयुक्तहर्षवर्णकत्वाद् धृतवेदरूपम् ।

स्वकीयनामाद्यपद वहन्त बाले ! कवि वेत्ति हि राजचूडम् ॥”

(पृ० २. श्लो० ११)

इति प्रस्तावनान्तर्गतप्रहेलिकयोन्नीत ,

“अहो सायन्तनवासन्तिकावलेपविलोपिसारस्वतसौरभेण वञ्चिकुल-
सागरपूर्णचन्द्रायमानविद्वज्जनसर्वभौमश्रीबालरामवर्मकुलशेखराभिनन्दनीय-
निजविनयगुणालङ्कृतेन देवराजसूरिणा कृतं बालमार्ताण्डविजयं नाम
नाटक प्रयोक्तव्यमिति आर्येण वचनं विनैव नियुक्तास्मि” (पृ० २) इति
नटीमुखनिवेदितः,

“श्रीरामवर्मकुलशेखरभूमिपाल

बाल्याश्रितः कलितवान् कविरेष धीर ।

श्रीपद्मनाभचरितोज्ज्वलमेव देव-

राजाभिधः सुमधुर रसवत्प्रबन्धम् ॥”

इति मातृकान्ते भरतवाक्यानन्तर स्वयं विस्पष्टकथितश्च कश्चिद् देवराज-
नामेत्यवगम्यते ।

पुरा खलु शुचीन्द्रपुरसुत्तरेणानतिदवीयस्याश्रामग्रामे पाण्ड्यदेशान्त-
र्गतश्रीशालिवाटीसमीपस्थ(पत्तमट्टै)ग्रामादानीय प्रतिष्ठापिते कस्मिंश्चिद् ब्रा-
ह्मणकुले समुत्पन्नोऽयं वेदवेदाङ्गादिसर्वविद्यास्वयगृहीतः श्रीमन्मार्ताण्डवर्म-
महाराजभागिनेयस्य श्रीरामवर्मनृपतेर्बाल्याश्रित महाराजमन्दिरे सदस्य-
प्रधान आसीदिति वृद्धपरम्परातोऽनुश्रूयते । इहैव पञ्चमाङ्के —

“पितामहसमानोऽस्य पिता महिमगौरवात् ।

* पितामहसनामा च शेषाद्रिरिति संज्ञया ॥”

(पृ० १११. श्लो० १२३)

इति कथनाद् अस्य पिता शेषाद्रिनामा वेदविदग्रणी समस्तविद्यास्थानम् अपर इव लोकपितामहः पूजनीयमहिमा बभूवेति विज्ञायते । अधुनास्मद्वि-
राज्यान्तर्गतविळवंकोडुताळकृतहसीलदारः बी. ए. विरुदधारी ब्रह्मश्री
पद्मनाभार्य एतत्कुटुम्बपरम्परासन्तान इति श्रुत्वा लेखमुखात् ततोऽवगतो-
ऽदसीयो वृत्तान्तोऽधस्तात् प्रदर्श्यते —

“I referred the matter to the elder members of my family Devaraja, whose full name is Devaraja Sastrial is my grandfather's grandfather in the male line. He was one of the donees of the Asramam gramam near Suchindram, which as you know, was gifted over to 12 Brahmins under a Royal gift deed in the year 940 M. E. He was therefore a contemporary of then Highness the famous Martandavarma and his successor Rama Varma. No further information is available about his life. His ancestral place was I learn, Puttamadai in the Tinnavelly District wherefrom he migrated to Travancore.”

सर्वथा कविरय देवराजः—

“कविः — (सहर्षम्)

सुचिरमिह भवन्त नायकं प्रार्थयन्ती

मम पुनरियमेषा साहिती कन्यकेव ।

क्षितिपत्तिकुलमौले ! बालमार्ताण्ड ! पाणि-

ग्रहणमहमिदानी प्राप्य धन्यैव तेऽस्तु ॥”

(पृ० ११६. श्लो० १५८)

इत्युक्त्वा महाराजाय प्रबन्धसमर्पणात्,

“राजा — (सपरितोष किञ्चिद् विवृत्य सम्पुटीचतुष्टयम्)

एका भूषणभूषितेयमितरा माणिक्यहारोज्ज्वला

कौशेयाम्बरधारिणीयमपरा चामीकराढ्या परा ।

एषा पेटचतुष्टयी मणिमयी सम्मानिता ते मया

धीमन् ! मामकपद्मनाभचरितारुह्यातुः प्रबन्धात्मना ॥”

(पृ० ११६. श्लो० १६०)

इत्युक्त्वा महाराजेन कवये सम्मानदानाच्च श्रीमार्ताण्डवर्ममहाराजसमकालिक इति सिद्धम् । महाराजस्य च जीवितविजयसमयः कोल्लम् ९०४—९३३ (1729—1758 A. D.) पर्यन्त इति सुप्रसिद्धः खल्ल ।

इह प्रतिपाद्यवस्तुमहिम्ना प्रतिपादकप्रबन्धमहिम्ना च समुद्भूतनीयं बहुतरं दृश्यते । तत्रेदं प्रतिपाद्यवस्तुसार, यत्, भगवति श्रीपद्मनाभे दृढ-भक्तिः श्रीमार्ताण्डवर्ममहाराजः भक्तिप्रच्युतिकारिणो महामोहदायिनश्च राज्यभरणाच्चिरेणोद्विजमान आसीत् । अथ कदाचिद् भवत्यविरोधेन दुस्त्यज-स्वधर्मभूतं राज्यभरणं वर्तयितुमभिलषस्तदर्थं भगवन्तं पद्मनाभं सेवमानस्त-देकतानतया कदाचित् प्रत्यक्षदर्शनं लेभे । लब्ध्वा च तदिदमासेचनकं दिव्य-मङ्गलस्वरूपं भक्तवत्सलाद् भगवतः श्रीपद्मनाभाद्

“हृद्वतं ते प्रजानामि मदीयं कुरु शासनम् ।

इदं राज्यं ध्रुवस्यैव न ते मोहाय कल्पते ॥”

(पृ० १० श्लो० ३३)

इत्युक्तदिशा राज्ये सत्यपि मोहानभिभवमनुग्रहमवाप । अन्यच्च बहुमहीपाल-विजयागत धनौघमुपानीय स्थानन्दूरपुरस्थं चिरजीर्णं भगवदायतनमभिनवी-कृत्य राजसूयविधिना महाभिषेकेण प्रसादिते भगवति श्रीपद्मनाभे स्वकीय-राज्यभारं समर्पयितुं तद्दासतया स्वयं युवराजीभवितुं च निकाममनुगृहीतोऽभवत् । तत्तादृशमनुग्रहं दिग्विजयाद् धनराश्यानयनेन, देवालयनवीकरणेन, महाभिषेकेण, सर्वस्यापि राज्यस्य भगवति श्रीपद्मनाभे समर्पणेन च सफल-यित्वा सोऽयं मार्ताण्डवर्ममहीपतिः श्रीपद्मनाभे महाराजे सति युवराजो भूत्वान्वर्थयैव बालमार्ताण्डसञ्ज्ञया लब्धविजयश्चरितार्थोऽभूद्, इति । सत्स्व-न्येवमनेकेषु प्रतिपाद्यभागेषु महाभिषेकपुरस्सरं श्रीपद्मनाभे स्वसमार्जितसकल-राज्यसमर्पणमङ्गि प्रतिपत्तव्यम् । तत्रैव सर्वेषां विश्रान्तेः । एतावाश्च कृत्स्नो-ऽपि प्रतिपाद्यार्थः पञ्चभिरुक्तेरिह नाटके सङ्गृह्यते ।

तत्र प्रथमे — उपोद्धातदिशा राज्ञा स्वामात्येभ्यः श्रीपद्मनाभप्रत्यक्ष-दर्शनात् प्रभृति दिग्विजयसम्पादितैर्द्रव्यजातैर्देवालयनवीकरणेन सर्वस्यापि राज्यस्य श्रीपद्मनाभसमर्पणपर्यन्तस्य कार्यस्य प्रतिपादनं,

द्वितीये — दिग्विजयप्रस्थानाङ्गतया निर्वर्तितगोदानविधेर्महाराजस्य युचीन्द्रपुरदेशाद् विजयप्रस्थान, महाराजविरहकातराः प्रजा अनुव्रजननिर्व-

न्धाद् विमोचयितुं युवराजं प्रति रङ्गरञ्जनेन पाठकेन भगवन्निदेशजन्यतया-
भिनवकालिदासविरचितस्य प्रबन्धस्य पाठनेन कालविनोदनचोदनं,

तृतीये — पाठ्यमाननिबन्धद्वारा महाराजविजयप्रस्थाने — यावदाग-
मनं तत्तद्देशानां तत्रत्यसम्भवविशेषाणां च वर्णनं,

तुरीये — विजयप्रस्थानात् प्रतिनिवृत्तेन महाराजेन पञ्चाहेन भगव-
दालयनवीकरणानुशासनम्, अनन्तरं महाभिषेकनिर्वहणाभ्यनुज्ञानं, यावन्म-
हाभिषेकानुष्ठानं श्रीपादमन्दिरे व्रतनियमाचरणं, यथानिर्देशं परिसमापितनवी-
करणस्य श्रीपद्मनाभमन्दिरस्य शिल्पाचार्येण सह प्रत्यवेक्षणं,

पञ्चमे — यथासङ्कल्प महाभिषेकविधिना महापूजया च श्रीपद्म-
नाभे प्रसन्ने सन्निधापितसकलचक्रवर्तिचिह्नस्य महाराजस्य स्वराज्यसमर्पणं,
श्रीपद्मनाभेन भक्तवत्सलेनाभ्युपेत्य निजपादारविन्दसमुत्तसनाभ्यनुज्ञया महा-
गजायानुग्रहदानं, ततः प्रभृति समस्तस्य राजकीयशासनस्य श्रीपद्मनाभमु-
द्रया सनाथीकरणम्, अन्ते महाकवीनां महापण्डितानां च विविधबहुमाननं
च संक्षिप्यते ।

अथैतावत् प्रतिपाद्यजातं संगृह्यतः कवेश्वरितसरणौ सञ्चरन्ती दृष्टिः
ऋद्वशीति विचाराय सम्प्राप्तोऽयं सन्दर्भः । वस्तुतः शून्यमपि शुष्कशुष्कं
पर्येसारं भावनामहिम्ना वस्तूकृत्य सरससरसं समास्वादयितुं समर्पयन्ते
। हान्तः कवयः । सत्येवं हंसक्षीरन्यायेन सारसमुद्धरणं सूरिसमायत्तम् । तथे-
हाप्यर्थवादगत्या न न नैके समाचाराः सङ्घटिताः । अथापि वितुपीकृत्य
विचार्यमाणेऽप्योद्दृश्यमाना मन्ये विमर्शकदृशां स्पृश्यः । तत्रादितो विजय-
प्रस्थानाय गमनागमनमार्गाः प्रदर्श्यन्ते —

“शुचीन्द्रक्षेत्रमागत्य तत्रालंकृतगोसहस्रं विप्रसात्कृत्य पालितगीर्वाण-
नाथं स्थाणुनाथं पङ्क्तिभवन् प्रार्थ्य कर्तव्यं राज्यतन्त्रं सामात्ये युवराजे नि-
धाय दन्तावलतल्लजमधिरुह्य विजिगीषया सबलः स्वविषयान्तं व्यगाहत् ।”

“स वञ्चिकुलशेखरः स्वभटबाहुदण्डाहत-

प्रयाणपटहच्छटाध्वनितपूर्णदिङ्मण्डलः ।

ययौ झटिति पाण्ड्यभूरमणपट्टणं वाहिनी-
रजपटलचूषिताखिलपयोधिपाथोभरः ॥”

(पृ० २९. श्लो० ८)

इतो महाराजः शुचीन्द्रपुरात् प्रस्थाय प्रागुत्तरेण समुद्रतीरेण पाण्ड्यदेशमग-
मदिति ज्ञायते । अथ,

“उत्सङ्गे कवेर्या शयित दयित महाविभूतेस्तम् ।
साक्षादकरोद् राजा रङ्गधुरीण परात्परं पुरुषम् ॥”

(पृ० ३०. श्लो० ९)

“यूयं यात बलाधिपा । सह बलैः सर्वानुदीच्यान् नृपाञ्
जित्वायात ततो धनान्युरुविधान्यादाय मासैस्त्रिभि ।
तावद् रङ्गपतेरमुष्य चरणावासेवमानः सदा
वत्स्याम्येव कवेरजाम्भसि कृतस्नानः सहैभिर्द्विजैः ॥”

(पृ० ३१. श्लो० १२)

आभ्यां श्रीरङ्गदेशं गत्वा तत्रैव कृतवसतिः सेनान्यः प्रेषितवानित्य-
वगम्यते ।

इह प्राच्यां प्रतीच्यामुदीच्यां च दिक्षु तत्तद्भूपालान् अखिलानपि
बालमार्ताण्डो विजिग्य इति,

“आच्छिन्दन्तो ध्वजास्त्रद्रविणमुरुविधं म्लेच्छसांयात्रिकाणां
सेत्वाऽस्यक्षोणिपालप्रभृतिरिपुनृपान् दूरमुत्सारयन्तः ।
आकोलं केरलानां हृदि हृदि निखनन्तो जयस्तम्भमुच्चै-
र्वञ्चीन्द्रस्य प्रतापा इव धृततनवो हन्त दीव्यन्ति योधाः ॥”
(पृ० ३२. श्लो० १६)

“मौण्ड्यं पाण्ड्य ! भजस्व चोल ! कलयेश्चूडामणेरर्पणं
तुण्डीर ! त्यज डिण्डिमं जहिहि रे कर्णाट ! दुर्नाटिकाम् ।

अन्ध्रे ! च्युतिरन्ध्रमिच्छ यवन ! त्राणं वन तेऽधुने-
त्याधावन्ति रणाग्रमुद्भटगिरो वञ्चिक्षितीन्दोर्मटाः ॥

रे रे कोङ्कण ! पक्कण व्रज महाराष्ट्र ! स्वराष्ट्रं त्यजे-
ष्टीकेथाः कनु पारसीक ! चर रे वैदर्भ ! दर्भाङ्कुरान् ।

गामालिङ्ग कलिङ्ग ! वङ्ग ! विपिने त्वङ्गाङ्ग ! नागं त्यजे-
रित्यारादिव वञ्चिच्चसैन्यशिविरे जोषुष्यते दुन्दुभिः ॥”

(पृ० ३३. श्लो० १७, १८)

एभिः पथैरवधार्यते । तत्र सेत्वास्यक्षोणिपालस्य (काक्कूरदेशनाथस्य)
विजयस्तु चरित्रसम्मत एव । कोलावाधे केरलविजयः अन्यच्चान्यच्च
विदेशगमनेन स्वदेशाधिपस्य स्थापितवतोऽस्य यद्यपि नासम्भवि, अथापि स
स कियाश्चनावस्तुभूतोऽर्थवादः प्रतिभाति । आगमने च श्रीरङ्गाद् रामेश्वर-
स्थानं, ततः तिरुच्चेन्दूरदेश, ततो नवतिरुष्यतिव्यपदेश्यस्थलनवकार्ख्यो
देश * श्रीशालिवाटीपुरीत्येतानि पुण्यस्थलानि तत्तदधिष्ठानदिव्यदेवता-
वन्दनादिपुरस्सर समतिलङ्घितानीत्यधस्तनैः पथैरवगम्यते —

“जयध्वजं कीर्तिपताकमुच्चैराच्छिद्य दुर्दान्तमर्हपतीनाम् ।

स वञ्चिन्नशोदधिपूर्णचन्द्रो विप्रैः सहागाद् रघुनाथसेतुम् ॥”

(पृ० ३४. श्लो० २०)

“ततस्तस्मिन् वञ्चिक्षितितलवलारिः कृतयथा-

विधिस्तानो लङ्कापतिरिपुकराराधितपदम् ।

प्रणम्येशं भक्त्या हिमकरकलोल्लासिमकुटं

मर्नाञ्ज क्रौञ्चोरेर्क्षटिति पुरमागात् प्रमुदितः ॥”

(पृ० ३५. श्लो० २१)

“हृष्टात्मा वञ्चिपृथ्वीपतिरथ रुचिरं कल्पयित्वा बहुभ्यो

मृष्टान्नं देवसेनापरिवृढनिकटे क्षोणिवृन्दारकेभ्यः ।

साष्टाङ्गं तत्पदाम्भोरुहयुगलममस्कारमप्याकलय्य

द्रष्टा तस्मात् प्रतस्थे स्थलनवक्रपतीन् पद्मनाभांशभूतान् ॥”

(पृ० ३७. श्लो० २७)

“श्रीशालिवाटीशपुरी समेत्य तत्रत्यभूमीसुरनिर्मलत्वम् ।

ताद्यापगां चापि समीक्ष्य राजा तां रम्यतामेव शशंस भूयः ॥”

(पृ० ४०. श्लो० ४१)

* तथाच तर्वात्परि, सङ्ग्रहः पद्यमैकेन तदधिष्ठानदेवताप्रणामनिवेदकेन कृतः ।
यथा —

“वैकुण्ठनाथविजयासनभूमिगाढ देवेशः कञ्जविलं, चनचोरनाट्यान् ।

निक्षेपविलसकराशितकर्णपाशनायात् प्रणम्य सुसुखे स महीमहेन्द्रः ॥”

(पृ० ३७ श्लो० २६)

अन्ये कतिपये चरितसमाचारा नाटकीयादस्माद् वस्तुप्रपञ्चनात् समुप-
लभ्यमाना अत्रावश्य प्रदर्शनमर्हन्ति —

“नवरात्रपूजामहोत्सवे आङ्गिक- इदं महाराजमन्दिरे महोत्सवसन्द-
सात्त्विकव्यञ्जकलास्यचमत्कारप- र्भेषु प्राक्तनं लासिकाजनलास्यसम्प्र-
रितोषितेन ” (पृ० २) दायं गमयति ।

“माघस्नानविधये शङ्खतीर्थे इतौ महाराजो मासैकपरिसमाप्यं
गत ” (पृ० ६) व्रत माघस्नानात्मकमन्वतिष्ठदिति
बोध्यते ।

‘सहस्रमलङ्कारवतीनां कामधेनूना इदमलङ्कारदानतया सम्प्रति प्रसि-
सद्ब्राह्मणेभ्य प्रतिपादितवान् ।’ ध्यति ।
(पृ० १४)

“चिरकालराजन्पकुलद्रोहिणः इदं माटम्पिवधमुद्दिश्य कृतम् ।
सर्वेऽपि प्रज्वलन्तमग्निं शलभौघा इवै-
नमासाद्य स्वयमेव कथं प्रनष्टा ।”
(पृ० १६)

“किञ्च रावणकुम्भकर्णाविवात्य- एतद् नागरकोविल्देशे इलय-
न्तपरमदुर्जयौ बालकनिष्ठाभिधानौ तम्पि इति प्रसिद्धयोः पण्डितम्पिरा-
प्रत्यर्थिमूर्धन्यौ दुरालोचनाफलससिद्धिं मन्तम्पिनाम्नोर्महाराजद्रोहिमुख्ययो-
निश्चित्य विविक्तमेव निजोपकण्ठं का- र्ण्यापादनमधिकृत्य ।
लचोदनया सम्मिलितवेवागतौ समये
विदितवृत्तान्तेन निमेषमात्रेण खड्ग-
धाराकवलीकृतकण्ठनालावाकलय्य प्र-
त्येकं द्वैरूप्यतस्मात्पादितौ ॥”
(पृ० १६)

“कोलम्बपुरदुर्गमपि शत्रुकुलमु- सम्प्रति कोलाख्यया प्रसिद्धस्य
त्सार्य निजसैन्यतुरङ्गतुरङ्गसङ्घसङ्कु- कोलम्बदेशस्याधिपतिं विजित्य तद्दे-
लीकृततया चन्द्रोदयारम्भसमुच्चलदर्श- शाधीनीकरणमिदम् ।
वाङ्म्वरसन्दर्शनीयतामानीतम् ॥”
(पृ० १६)

“निजराज्यमर्मभूतं प्रभूतधनागम- इदं कुलचलसंज्ञिते देशे लुचु-
स्थानमर्तर्कितमेवाक्रम्य रक्तबीजासुर- देशीयैः सैन्यैः सह युद्धं, ततो डिल-
कुलमिव तत्रैव परिवर्धमानं कुहनैक- नायमुख्यस्य तत्सैन्यस्य ग्रहणरक्ष-
निलयं सकलमपि सस्वामिकं साया- णाभ्या महाराजविजयं च लक्ष्मी-
त्रिकयूथमपि विविधं च समप्रायुध- करोति ।
जालमाच्छिद्यैव विद्राधितं विनिहतं,
सद्यः शरणागतं सम्यक् परिपालितं
च ।” (पृ० १६)

“प्रबन्धसाहितीतुष्यद्-

बालमार्ताण्डवर्मणा ।

नवीनकालिदासाय

ग्रामो दत्तो महोदयः ॥”

(पृ० २३)

इदं महाराजकृतं सुप्रसिद्धमहोदय-
ग्रामदानम् अवगमयति ।

“हृद्योर्ध्वपुण्ड्रोऽज्ज्वलः ।”

(पृ० ५०)

इदं तादात्विकमहाराजानां वैष्णव-
मतानुवर्तनं गमयति ।

“भगवन्मन्दिरप्रवेशं नाटयन् त- अनेन महाराजाः पुरा बहिः प्रद-
न्मन्दिरं त्रिः परिक्रम्य भगवत्सन्नि- क्षिणं कृत्वा तदनन्तरमेवान्तर्दर्शनाय
धिमुपेत्य साञ्जलिपुटं पश्यन् ।”
(पृ० ५१)

प्रविशन्तीति गम्यते ।

“इति निष्क्रम्य कर्मन्दिना स- एतदद्यानां योगद्विजानामर्धयोगा-
प्तभिर्ब्राह्मणैश्च सह प्रविशन् ।”
(पृ० ५१)

त्मकस्य महाराजस्योपदेशकानां क्षेत्र-
प्रमाणानां ग्रहणम् ।

“राजा— बाभ्रव्य ! कार्यकारा- अत्रत्यकार्यकारशब्दः साम्प्रतिक-
नानय” (पृ० ५२)

कार्यकारशब्दस्य संस्कृतीकरणम् ।

“श्रीपादतीर्थतीर्थीकृतं निवे- अस्मात् श्रीपद्मनाभपादतीर्थनिक्षे-
शनम्” (पृ० ५३)

पोषकान्तस्य तीर्थीशयस्य दिव्यसरसो
महिम्ना श्रीपादभागशुत्तरेण कृतसन्नि-
वेशस्य महाराजमन्दिरस्य श्रीपाद-
संज्ञान्वर्थत्वं गम्यते ।

“महिम्ना नाम्ना च महीधरेन्द्र-
नन्दिनीमनुस्मारयन्ती” (पृ० ५४)

“एकशिलामण्डपमध्युषितनव-
रत्नखचितभद्रासनोपरि निवेश्यतामेव
भगवाननन्तकल्याणगुणाभिरामः श्री-
पद्मनाभः ।” (पृ० ७४)

“समुदायकार्यकारी कनकदण्ड-
धारी” (पृ० ७४)

“दासैर्ममाज्ञावशैः” (पृ० ७६)

“श्रीकृष्णमवलोक्याभिवन्द्य च
भगवदालयान्तं प्रवेशं नाटयति”
(पृ० ७८)

“अन्तर्यामी त्वमिह जगतां वेत्सि
सर्वं च विष्णो !
वेद्य किं वा तव धुरि मया
विद्यते वासुदेव ! ।
वात्सल्यान्मा कलय करुणा-
भाजनं भक्तवन्द्यो !
साम्राज्येऽस्मिन् मम बह
धुरं सर्वदा पद्मनाभ ! ॥”
(पृ० ८१)

“आह्रियन्ता महाभिषेकपूजोप-
करणानि शान्तिकारिभिः ।”
(पृ० ८२)

इयं राज्ञी श्रीपार्वतीसंज्ञा महाराज-
स्वसा श्रीरामवर्मयुवराजजननी च ।

“इदं सम्प्रति ७००००० सञ्ज्ञितं
मण्डपं वक्ति ।

अनेन महाराजसमक्षं क्षेत्रकार्य-
निवेदनाधिकारी आनवाब् व्यपदि-
श्यते ।

भगवत्कैङ्कर्यकारिणा पारदेशिक-
द्विजानामद्यापि सोऽयं व्यवहारो दास
इति ।

अनेन तदा महाराजमन्दिरं श्री-
पादान्तर्गतमिति ततः क्षेत्रप्रवेशे प्रथ-
मतः श्रीकृष्णदर्शनं प्राप्तावसरमिति च
ज्ञायते ।

श्रीपद्मनाभं प्रति महाराजस्य स्व-
कीयराज्यभाराङ्गीकारप्रार्थनेयम् ।

इदमधुनातनशान्तिकारव्यवहा-
रस्य संस्कृतीकरणम् ।

“एकलजगत्सम्राजं

श्रीमन्तं हन्त पद्मनाभं त्वाम् ।

अभिषिञ्चाम्यद्भिरहं

वज्रिभमहीपालसकलसा-

[म्राज्ये ॥” (पृ० ८३)

“भोः सामुदायिक । स्मृतिमात्र-
सन्निहितानि सवत्सानि कामधेनूना
सहस्राणि ‘भगवतः’ प्रतिदिनं पय-
स्यार्थमासां दुग्धं दत्त्वा तत्प्रमाणेन
तण्डुलाश्च प्रतिग्राह्याः’ इति भगवद्दास-
वर्गेभ्यः प्रतिपादय” (पृ० ८५)

“भो वत्स ! बालमार्ताण्ड !

त्वया दत्तां महीधुराम् ।

अग्रहीष प्रहर्षेण

युवराजोऽसि साम्प्रतम् ॥

यौवराज्याभिषिक्तस्य

तव मुद्रैव शाश्वती ।

भद्रा कृपाणवल्लीयं

सखेटा गृह्यतां त्वया ॥”

(पृ० ८६)

“इत्यान्दोलिकाशायिनं यशोदा-
स्तनन्धयं मुकुन्दमानम्य बहिर्नि-
ष्क्रम्य” (पृ० ८८)

श्रीपद्मनाभं महाराजस्थानेऽभिषे-
क्तुमभिलषतो महाराजस्य सङ्कल्पो-
ऽयम् ।

अनेन तदा क्षीरपायसार्थं गवा-
मपेक्षिततण्डुलादीनां च संरक्षणभार-
दात्मवर्गेष्वेव निहित आसीदिति
ज्ञायते ।

अनेन भगवता महाराजस्थानाभ्यु-
पगमः, भगवतः प्रति युवराजतया
श्रीमार्ताण्डवर्मनृपतेः सखेटकृपाण
चिह्नदानं च प्रतीयते ।

इदम् एकशिलामण्डपाद् दक्षि-
णतः निक्षिप्तायामान्दोलिकायां श्री-
बालकृष्णस्याधुनापि शायितस्य दर्श-
नाभिप्रायेण ।

“महाकङ्कणधारी महासूपाधि-
कारी” (पृ० ९६)

अधुना व्यवहियमाणस्य ११६१००
३०१३००००स्य संज्ञेयं संस्कृतेन ।

“तदित प्रभृति मयि मद्भागे-
नेये वत्से श्रीरामवर्मणि मद्गंशमौक्ति-
कीभविष्यत्सु तेषु तेषु च यथासमय
सर्वैरपि युवराजशब्द प्रयुज्यताम् ।
महाराजशब्दस्तु भगवत्यनन्तशायिनि
पद्मनाभे ।

आज्ञामुद्राप्यनुज्ञा च
निग्रहानुग्रहावपि ।

एतदन्यच्च यत्किञ्चित्

तस्य कर्ता श्रियः पतिः ॥

तदशेषेष्वपि कृत्येषु प्रयोगार्हतया
भगवदभिधानं पद्मनाभपदं प्रमाणी-
क्रियताम् । मदीयाभिधानं तु व्यवहार-
मात्रे, यदहं न कस्यापि कर्तास्मि ।
आचार्याः — तत्त्वज्ञानानुरूपोऽयं
देवस्य कल्पनानिष्कर्षः । लोकश्चाय-
मनेन महता श्रेयसा सयोज्यते, य-
दस्य श्रीपद्मनाभपदोच्चारणं विना न
कापि कार्यप्रवृत्तिः ॥” (पृ० १०८)

“मनसा वहसे यत् त्व
मदङ्घ्रिकमलद्वयम् ।
भक्तचिह्नतया वत्स !
तदेव शिरसा वह ॥”

(पृ० १०९)

अथ प्रबन्धमहिमानं पश्याम —

“..... . बालमार्ताण्डविजयं नाम नाटकं प्रयोक्तव्यमिति
आर्येण वचनं विनैव नियुक्तास्मि” (पृ० ३) इति नटीवचनात् प्रबन्धस्यास्य
दृश्यकाव्येषु स्थानं नाटकात्मनेति स्पष्टम् । विशिष्य प्रतिपाद्यसारसमुन्नीत-
मस्य नाटकस्य नाम ‘बालमार्ताण्डविजयम्’ इति च ।

आभिः पङ्क्तिभिः श्रीवाञ्छितृपतीना
तदाप्रभृति युवराजव्यवहार एव कार्य-
सिद्धः । महाराजव्यवहारस्तु केवल
शाब्दिकः । तदिदमेव वञ्छिपाल इति
विरुदावलीसमाधोपणकाले वञ्छिचा-
लसंज्ञया प्राक्तनपञ्चाङ्गेषु रूढमूलमा-
सीदित्यपि केचिद् वदन्ति । अन्यच्च
अत्रत्यराज्यभारकर्तृणां सर्वमप्यनुशा-
सनं श्रीपद्मनाभमुद्रयैव सनाथीकर्त-
व्यमित्यपि सम्प्रदाय इह स्वरूपितः ।

इदम् अधुनापि राज्यभारकर्तुर्महा-
राजस्य शिरसि दृश्यमानं श्रीपद्मनाभ-
दासत्वप्रत्यभिज्ञापकं श्रीपद्मनाभपद-
समुत्तंसितत्वरूपं चिह्नं गमयति ।

“वीरशृङ्गारगोरकः प्रधान यत्र वर्ण्यते ।

प्रख्यातनायकोपेतं नाटकं तदुदीरितम् ॥”

इति लक्षणानुगुणतया वीराग्रण्यो नायकस्य मार्ताण्डवर्ममहाराजस्य प्रख्यातस्य परिग्रहात् दिग्विजयानुकूलस्य भक्तिफलपर्यवसायिनश्च वीररसस्य नायकीय-महिमातिशयविश्रान्तस्य वर्णनाच्च रूपकमिदं रालक्षण नाटकं सम्पद्यते । अत्र,

“सूचयेद् वस्तु बीजं वा मुखं पात्रमथापि वा ।”

(प्रका० ३ श्लोक० ३)

इति दशरूपकोक्तदिशा

“योऽयं वञ्चिकुलार्णवादुदभवत् सञ्चारिकल्पद्रुमो

यस्मै भक्तिगुणेन यन्त्रित इव श्रीवल्लभन्तिष्ठते ।

कर्पूरैरिव यस्य कीर्तिनिकरैर्दिक्चक्रमावास्थते

तस्य क्षेणिपुरन्दरस्य महिमा पारे गिरा वर्तते ॥”

(प्र० ४ श्लोक० १६)

इति वातुनः,

“राजहंसश्रियं तावद् गायन्त्या वल्लभे । त्वया

अनेन वैणिकेनेव सेयं चित्रार्पिता सभा ॥”

(पृ० ४. श्लोक० १४)

इति पात्रस्य च सूचनं दृश्यते । एवमादिविषये नाटकीयं रामग्रामपि लक्षण-सम्भाण्डनमिह सुदर्शमिति न वितायते ।

अथ बालमार्ताण्डविजयमिति सज्ञाकरणौचित्यं नित्याम । वीर-मार्ताण्डवर्मणोऽस्य विजितसमस्तशत्रुसङ्घातस्य सामन्तीकृतनैकगुणालस्य विजयमभिसन्धाय प्रवृत्तमिदं नाटकं यद्यपि समुचितया वीरमार्ताण्डविजयमिति संज्ञया व्यवहितेत, अथापि श्रीपद्मनाभं महाराजस्थानेऽभिषिच्य तदपेक्षया बालतया स्वयं युवराजभूयमुपपन्नमूरीकृतवतोऽस्य मार्ताण्डवर्मणो विनयाभिव्यञ्जक बालरूपमुपपदमुपगीयमानं तदास्वप्रसिद्धं भक्तिविजयापदानाविरुद्धमुपगमयतामिति समर्थयतेव कविना मन्ये साम्प्रतमेव कृतं नामधेयं बालमार्ताण्डविजयमिति । सत्यप्येवमाभ्यन्तरे तत्त्वे नाटके वास्मिन्नेकत्रोपर्युपरिक्रममाणवीर्यविजयैश्वर्यस्यास्य नायकस्य बालमार्ताण्डसंज्ञा

“सोऽय वञ्चिकुलोद्भवो विजयते श्रीबालमार्ताण्डराट् ।”

(पृ० ४ श्लो० १५)

“अय प्रख्यायते तेन बालमार्ताण्डसंज्ञया ।”

(पृ० १७ श्लो० ७)

‘देवोऽय बालमार्ताण्डः कुञ्जरस्कन्धमाश्रित ।

उदयाचलशृङ्गस्थो बालमार्ताण्ड एव सः ॥”

(पृ० २०. श्लो० १७)

इत्यादिभि कविरनेकधा साधूकर्तुमुत्सहते । तत आरभ्य चानन्तरेऽपि तद्वश्या बालविरुद्धधारण विनयभूषणायाङ्गीचक्रिर इत्येतदप्यस्मदभ्यूह प्रबल्यति ।

अनन्तरेण बालरामवर्षणा स्थापित बालरामपुरं नामाधुनापि चरित्रारूढम् अनन्तशयनात् प्राच्या चतुःक्रोश्या दूरतः प्रसिध्यति । प्राक्तनेषु पञ्चाङ्गेषु* वाञ्छिबालेत्यादिना बालपदमेव प्रविष्ट, यत प्रत्यधुनातनेषु वाञ्छिचपालेति पालपद प्रवेशितम् । बालपदस्येवमागममविमृश्य रक्षणार्थतया सार्थक पालपदं प्रवेश्य परिशोधनाद् वर यथास्थितबालपदसंयोजनमेवेति सद्यः प्रतिभातमनपलप्यमानमस्त्वनपराधाय ।

प्रबन्धशैली —

प्रायः कालिदासीयामेव पद्धतिमनुकरोत्यय प्रबन्ध इति ततस्ततो विमर्शकाना शक्यमवसातुम् ।

तथाच दृश्यते कचिच्छायानुकरण, कुहचिदंशापहरणमेव च । तत्र छायानुकरण यथा —

“तवास्मि गीतरागेण हारिणा प्रसभ हृतः ।

एष राजेव दुष्प्रन्तः सारङ्गेणातिरहसा ॥”

(अभिज्ञानशाकुन्तलम्)

“राजहंसश्रियं तावद् गायन्त्या वल्लभे ! त्वया ।

अनेन वैणिकेनेव सेय चित्रार्पिता सभा ॥”

(बालमार्ताण्डविजयं पृ० ४. श्लो० १४)

* ‘श्रीपद्मनाभवञ्चिबालरामवर्मकुलशेखरकिरीटपति .. .. .’

अंशापहरणं यथा —

“शरत् पङ्कजलक्षणा”

(रघुवशम्)

“शरत् पङ्कजलक्षितश्री”

(पृ० १४ श्लो० २)

मुद्राराक्षसीयापि शैली कवयेऽस्मै समभिरुचितेव, यदि तादृक् सन्दर्भो वर्णनीयः । तथाङ्गमयो समुपलभ्यते —

“तीक्ष्णादुद्विजते मृदौ परिभवन्नासान्न सतिष्ठते

मूर्खं द्वेष्टि न गच्छति प्रणयितामत्यन्तविद्वत्स्वपि ।

शूरेभ्योऽप्यधिकं बिभेत्युपहसत्येकान्तभीरुनहो

श्रीर्लब्धप्रसरेव वेशयनिता दुःखोपचर्या मृशम् ॥”

(मुद्राराक्षसे, अङ्कः ३. श्लो० ५)

इति,

“भीत्या ये प्रणमन्ति भूमिगतयस्ते पालनीया मया

मानाद् ये न नमन्ति ते तु करुणामुत्तुज्य वभ्याः कथम् ।

इत्यामर्शमृदूकृतान्तरतया मन्दोद्यमाना रति

नास्माकं तनुते दिगन्ताविजयश्रीः सापि सर्वोत्तरा ॥”

(पृ० १८. श्लो० ९)

इति च श्लोकः सच्छायः ।

सरसकवेरस्य साहितीस्वयग्रहोदाहरणानि बहूनि जाग्रति । तत्रैकं स्थालीपुलाकन्यायेन यथा —

“स्फाटिकीयगाधिरोहणी स्वतो

निर्भला कलुषितेन्द्रनीलतः ।

तावकीनपदपांसुसङ्गते-

गौतमीव समयं प्रतीक्षते ॥”

(पृ० ६२. श्लो० २८)

अस्य बालमार्ताण्डविजयस्य प्रसाधनोपयोगिनि परिशोधने प्रसितानामस्माकं मेकैव मातृका मास्ती सार्धवर्षशतज्यायसी समुपलब्धा । तत्रापि चोपक्रमे

मध्ये च द्वाभ्यां पत्राभ्या विकला सा । सत्यप्येवमनन्यशरणैरद्य यावदनुपहत-
विफलप्रयत्नै राजवंशचरिनवर्णनपर विशिष्य सर्वदा सर्वानुस्मरणीयश्रीबाल-
मार्ताण्डविजयसङ्कीर्तनपरं च तदिदमविलम्ब प्रकाश्य कृतार्थमिवितुमुत्सह-
मानैर्यावदुपलब्धमधुना महाजनसमक्ष प्रकाश्यावतार्यते ।

इयमपि च मातृका ग्रन्थलिपिः शुचीन्द्रपुरं वट्टप्पळिळस्थानिकस्य
ग्रन्थशालातः सम्पादिता तत्त्वामिनोऽस्य श्रीमतः पुरुषोत्तमरु वासुदेवमहा-
शयस्य प्राचीनग्रन्थसरक्षणश्रद्धा गमयति । एतादृशस्य ग्रन्थरत्नस्य सम्भरणे
प्रकाशनायास्मभ्य समुपसमर्पणे च बद्धादरोऽय ग्रन्थस्वामी एतदुपक्रमं सर्व-
बहुमान्यराजकीयाधिकारादेतदविकरणप्रकाश्यमानग्रन्थानां सम्भावनीयः सम-
गणि इत्यपि समुचितेयं कापि कृतजताप्रकटना प्राप्तावसरा भवतु भूयसा प्रो-
त्साहनाय ॥

अनन्तशयनम्, |
१०-१२-१०६ |

के. साम्बशिवशास्त्री.

कथोपयुक्तानि पात्राणि ।

राजा	=	श्रीमार्ताण्डवर्ममहाराजः ।
युवराजः (कुमारः)	=	श्रीरामवर्मयुवराजः ।
अमात्याः	=	रामय्यनूदलवाप्रभृतयः ।
सेनापतयः	=	डिलनायप्रभृतयः ।
रत्नाङ्गदः	=	युवराजमित्रम् ।
अभिनवकालिदासः	=	नाटककर्ता (देवराजः) ।
रङ्गरञ्जकः	=	प्रबन्धपाठकः ।
कार्यकाराः	=	देश्यभाषाया कार्यकारसंज्ञिः ।
सामुदायिकः	=	तथा आनवाल्व्यपदेश्यः ।
सूपाधिकारी	=	तथा भरिष्पुकार् इति सञ्ज्ञितः ।
गणकाध्यक्षः	=	तथा भेल्लुतुव्यपदेश्यः ।
तान्त्रिकः	=	महामिषेककर्ता ।
आचार्याः	=	तान्त्रिकनेता ।
ब्राह्मणाः	=	सप्त योगपुरुषाः ।
वाग्भ्रव्यः	=	विद्वेषकस्थानीयः ।
हेमकङ्कणः	}	= कञ्चुकिनः ।
मणिकङ्कणः		
रणत्कङ्कणः		
लालाटिकः	}	= अन्तःपुरकञ्चुकी ।
मेधावी		
वक्रनासः		
मरालिका	}	= चेट्यो ।
सारिका		

॥ श्री ॥

बालमार्ताण्डविजयं

श्रीदेवराजकविप्रणीतम् ।

प्रथमोऽङ्कः ।

*(संसेवित)श्रीरमणस्य बाल-

मार्ताण्डभूपस्य गुणा मनोज्ञाः ।

अहं च नाट्यार्णवपारदर्शी

कवेस्तु वाणी सरसा च मृद्वी ॥ १ ॥

(सविमर्शम्) कथमद्यापि सा विलम्बते ललितकण्ठी ।

(प्रविश्य)

नटी — (उपसृत्य) (क) अय्य ! इअं ह्मि । को णिओओ
अणुचिट्ठीअदु ।

सूत्रधारः — अयि मञ्जुभाषिणि ! पुरा भवने,

झलज्झलितबन्धुरक्वणितनूपुराडम्बरं

सुगीतिरसमञ्जुलं ललितलास्यभेदक्रमान् ।

प्रकाश्य सकलाञ् जनान् सपदि तोषयिष्याम्यहं

यदीरितमिति त्वया निपुणमेव तत् साधितम् ॥ १० ॥

(क) आर्य ! इयमस्मि । को नियोग अनुष्ठीयताम् ।

* मातृकाया पत्रमेकं लुप्तम् ।

नटी — (समयम्) (क) णेवच्छविहाणं करन्तीए मए विळ-
म्बिअं । एसा सज्जहि । किं उण सव्वअं पओअणिज्जं ।

सूत्रधारः — भद्रे ! प्रथमं कविराजः प्रश्नविषयः । तस्य
गुरुत्वान्मया तन्नामग्रहणमनर्हम् । अतः प्रहेलिकया वच्मि ।

परस्परादेशतया प्रयुक्त-

हल्वर्णकत्वाद् धृतवेदरूपम् ।

स्वकीयनामाद्यपदं वहन्तं

भद्रे ! कविं वेत्ति हि राजचूडम् ॥ ११ ॥

नटी — (श्रुत्वा विचिन्त्य) (ख) हन्त विण्णादो कइराओ ।
तस्स कइराअस्स पबन्धविसेसो जदि जाणिदव्वो ।

सूत्रधारः — श्रूयतां भद्रे ! श्रूयताम् । भगवत्या वा-
ग्देवताया नवरात्रपूजामहोत्सवे आङ्गिक(सात्त्विक)कव्यञ्जक-
(लास्य)चमत्कारपरितोषितेन महाराजबालमार्ताण्डकुलशेखर-
वर्मणा भवत्यै पारितोषिकतया नामाक्षररेखाकारघटितमहा-
वर्मणिगणरमणीयं यत् स्वीयमङ्गुलीयं प्रतिपादितं तदवलोक्य
क्याभिनेतव्यरूपकनामाक्षराणि प्रत्यभिजानातु भवती ।

नटी — (स्वाङ्गुलिघटितमङ्गुलीयं विलोक्य सहर्षप्रत्यभिज्ञम्) (ग)
अहो साअंतणवासत्तिआवळेवविळोविसारस्सअसोरहेण वच्चि-
उळसाअरपुण्णचंदाअमाणविज्जुज्जणसव्वहोमसिरीवाळरामव-

(क) नेपथ्यविधानं कुर्वत्या मया विलम्बितम् । एषा सज्जास्मि ।
किं पुनरूपकं प्रयोजनीयम् ।

(ख) हन्त विज्ञातं कविराजः । तस्य कविराजस्य प्रबन्धविशेषः
यदि ज्ञातव्यः ।

(ग) अहो सायन्तनवासन्तिकावलेपविळोपिसारस्वतसौरभेण वाचि-

म्मकुलसेहराहिणंदणिज्जणिअविणअउणाळंकिदेण देवराअसू-
रिणा किदं बाळमत्तण्डविअअं णाम णाडअं पवुत्तव्वं ति
अय्येण वअणं विणव्व णिउत्तहि ।

सूत्रधारः — दुर्ग्रहान् प्रबन्धव्यङ्ग्यान् रसभावान् अ-
भिज्ञाय यथायथं प्रयोगेण व्यञ्जयन्त्या भवत्याः कियदिदं
वचनं विना कर्तव्यपरिज्ञानम् ।

नटी — (क) अय्य ! चिरं अह्माणं णट्टविज्जापरिस्समो
फलिओ, जं पुण्णसुळोअस्स महाराअबाळमत्तण्डस्स चरिअं
अहिणिज्जइ ।

सूत्रधारः — सत्यमाह भवती ।

लोकोत्तरगुणावासः पुमान् न यदि नायकः ।

कवितानाट्यकलयोः कथं स्याच्चरितार्थता ॥ १२ ॥

इतिहि प्रामाणिकवादः ।

नटी — (ख) एदाणं वत्थुपबन्धाणं अणुरूवं अह्माणं
पओअकोसळं होइ णव त्ति वाउळं मे हिअं ।

सूत्रधारः — अलं व्याकुलतया । अस्माकं नाट्यवि-
द्यासम्प्रदायो लोकोत्तरतया प्रेक्षावद्विरसकृदालोक्यानुमो-
दित इति किन्नु विस्मृतं भवत्या । अथवा ईदृशनामाङ्कितं

कुलसागरपूर्णचन्द्रायमानविद्वज्जनसार्वभौमश्रीबालरामवर्मकुलशेखराभिनन्दनी-
यनिजविनयगुणालङ्कृतेन देवराजसूरिणा कृतं बालमार्ताण्डविजय नाम नाटकं
प्रयोक्तव्यमिति आर्येण वचनं विनैव नियुक्तास्ति ।

(क) आर्य ! चिरमस्माकं नाट्यविद्यापरिश्रमः फलितः, यत् पुण्य-
श्लोकस्य महाराजबालमार्ताण्डस्य चरितमभिनीयते ।

(ख) एतयोर्वस्तुप्रबन्धयोरनुरूपमस्माकं प्रयोगकौशलं भवति नवेति
व्याकुलं मे हृदयम् ।

पारितोषिकं दत्तवता महता राजराजेनैतदनुरूपं भवत्याः
प्रयोगकौशलमेवेत्ययमर्थो न किं प्रकाशितः । तदुपक्रम्यता-
मिमां शरदमधिकृत्य निर्विशङ्कमेव सङ्गीतकम् ।

नटी — (सेत्साहम्) (क) तह (इति गायति) ।

दूरीकिअबअजूहो महुअरउळगीअवेहवो दाणिं ।
राण्ड राअहंसो परिमळमअरंदमेउरे पदुमे ॥ १३ ॥

सूत्रधारः — (सहर्षश्लाघम्)

राजहंसश्रियं तावद् गायन्त्या बल्लभे ! त्वया ।
अनेन वैणिकेनेव सेयं चित्रार्पिता सभा ॥ १४ ॥

(इति निष्क्रान्तौ) ।

प्रस्तावना ।

(ततः प्रविशति वैणिकः सशिष्यः ।)

वैणिकः — (शिष्यहस्ताद् वीणामादाय तन्त्रीः परामृशन्)

विद्वन्मण्डलपुण्डरीकपटलामोदप्रदानोत्सुक-

स्तेजोधूनि तवैरिजालतिमिरो नित्योदयोऽत्यद्भुतः ।
क्षोण्यां यः प्रविभाति वाञ्छितफलप्राप्तिं नृणां कल्पयन्
सोऽयं वञ्चिकुलोद्भवो विजयते श्रीबालमार्ताण्डराट् ॥

अपिच,

योऽयं वञ्चिकुलार्णवादुदभवत् सञ्चारिकल्पद्रुमो
यस्मै भक्तिगुणेन यन्त्रित इव श्रीवल्लभरितष्ठते ।

(क) तथा ।

दूरीकृतवक्यूथो मधुकरकुलगीतवैभव इदानीम् ।
राजति राजहंसः परिमलमकरन्दमेदुरे पद्मे ॥

कर्पूरैरिव यस्य कीर्तिनिकरैर्दिवचक्रमावास्यते

तस्य क्षोणिपुरन्दरस्य महिमा पारे गिरां वर्तते ॥ १६ ॥

(इत्युपश्लोकयन् परिक्रम्य सहर्षसंग्रमम्) श्रीपद्मनाभसन्निधानमहि-
म्नानाकाङ्क्षितपर्वसमयं गङ्गासङ्गमादप्यधिकाभ्युदयं श-
ङ्खतीर्थं गत्वा तत्र महर्षिकल्पैर्ब्राह्मणैः सह नियमपूर्वकं
माघस्नानं विधाय व्रतान्ते राजधानीं प्रविष्टं देवं दुन्दुभि-
घोषादवधार्य चिरदृष्टं तं नेत्रातिथीकर्तुं निर्गतोऽस्मि ।
(आकाशे) भो मणिमकुट ! महाराजस्य को वावसरः । किं
ब्रवीषि । शङ्खतीर्थादागतो देवः स्नानजपदेवसन्दर्शना-
दिकं पौर्वाहिकं नियमं निर्वर्त्य सोपायनमुपसर्पन्तं प्रकृति-
जनमनुगृह्य मितपरिजनोऽभ्यन्तरमास्थान्याः प्रविश्य शङ्ख-
तीर्थे स्वेनानुभूतं भगवतः पद्मनाभस्य प्रसादम् अभिमता-
नमात्यान् प्रति वर्णयन्नास्त इति । तर्हि समये द्रक्ष्यामि ।
(इति निष्क्रान्तः ।)

शुद्धविष्कम्भः ।

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टो राजा ।)

राजा — (सहर्षातिशयम्) अहो लक्ष्मीपतेरस्मासु निरवधि
वात्सल्यम् । (यतः, ?)

श्रीशोऽयं त्रियुगोऽपि तिष्यजनुषे योगैकद्वयोऽप्यहो

देहाहम्मतये गतैषणजनप्रेष्ठोऽक्षयोऽपि राज्यैषिणे ।

मह्यं मङ्गलदेवताप्रणायिनीं मूर्तिं मनोज्ञां निजां

यस्मात् प्रादुरभावयत् किल कृपापीयूषसिन्धुर्हरिः ॥ १७ ॥

अमात्याः — (सविस्मयकुतूहलम्) स्वामिन् ! भगवतो मुकुन्दस्य स्वमूर्त्याविष्करणप्रकारमाविष्करोतु देवः ।

राजा — कर्णसुधारसायनमिदमावेद्यते । इदं किल तावदमात्यैर्ज्ञायते यदहं पुरस्कृतयुवराजेषु भवत्सु न्यस्त-राज्यतन्त्रो माघस्नानविधये शङ्खस्वतीर्थं गतः ।

अमात्याः — ज्ञायत एव ।

राजा —

स्नात्वा तत्र समुद्रवारि विधिवन्निर्वर्त्य सान्ध्यं विधिं

दत्त्वा वित्तमशेषभूसुरवरव्राताय धेन्वादिकम् ।

गत्वा सिद्धगणाभिवन्दितमहं तत्रत्यदेवालयं

तत्रैकान्त उपाविशं जपकृते दूरे निवर्त्याखिलान् ॥ १८ ॥

जपमाकलयंस्तत्र मुकुन्दपरितोषणम् ।

इत्यचिन्तयमत्यन्तं निर्विण्णो राज्यकर्मणि ॥ १९ ॥

अमात्याः — मुकुन्दचरणारविन्दानुध्यानराम्भिलितहृदयस्य परमरमणीये तदीये जप्यकर्मणि सज्जाताभिरुचेर्देवस्य निरवसानव्यसनपरम्पराकरे राज्यकर्मणि अत्यन्तनिर्वेदपूर्विका चिन्ता समुचिता ।

राजा — अनेन वचनेन युष्मानुभवरसज्ञानं मन्ये ।

अमात्याः — कस्यामात्या वयमित्यनुचिन्तनीयाः ।

राजा — चिन्ताप्रकारः श्रूयतां —

राज्येन किं भवेत् पुंसो महामोहप्रदायिना ।

यस्मिन् निविशमानस्य हरिभक्तिर्दवीयसी ॥ २० ॥

अमात्याः — तुच्छीकृतसकलभुवनसाम्राज्यलाभहरि-
भक्तियोगानन्दापेक्षया निस्सारमेवेदं राज्यम् । प्रत्युतैतास्मिन्
वर्तमानस्य कदाचिद् दुर्निवारदुस्सम्पर्कवशाद् विचित्रेषु रा-
ज्यफलभोगेष्वत्यासक्तिमासेदुषः कामक्रोधादयः समूर्छिता
भगवद्भक्तिमतिदूरीकुर्वन्तीत्यभिप्रायगर्भा देवस्य चिन्ता
साधुरपि राज्यनैराश्यद्योतकतया राष्ट्रजनान् व्याकुलयति ।

राजा —

राजनैराश्यभाजोऽपि दुस्त्यजं राज्यपालनम् ।

यः स्वधर्मपरित्यक्तः प्रत्यवायनिधिर्भवेत् ॥ २१ ॥

अमात्याः — अहो स्वधर्मप्रामाण्यं देवस्य ।

राजा — ततश्च खल्वेवं च मया चिन्तितम् —

अथवा कमलाभर्तुः प्रसादपरिपाकतः ।

कर्तुं भक्त्यविरोधेन शक्यते राज्यपालनम् ॥ २२ ॥

अमात्याः — संसिद्धभगवत्प्रसादेन देवेनातिध्रुवप्रह्लाद-
प्रियव्रतं सम्यक् सिद्धान्तितम् ।

राजा — इतोऽपि श्रूयता चिन्ताविशेषः ।

अमात्याः — श्रोत्रानन्दलाभे कैस्तृप्यते ।

राजा —

पुरा किल प्रपन्नस्य मुचुकुन्दस्य सुन्दरः ।

मुकुन्दः सुप्रसन्नोऽभून्मन्दहारामनोहरः ॥ २३ ॥

अस्माकमपि कारुण्याद्धुना पुरुषोत्तमः ।

योगिमृग्यं स्वकं रूपमपि सन्दर्शयेदिह ॥ २४ ॥

अमात्याः — अहो महाभक्तिमहिमानुरूपो मनोरथो
देवस्य । ततस्ततः,

राजा —

एवं चिन्तयतः कोऽपि हा हन्त घ्राणतर्पणः ।

तुलसीमञ्जरीगन्धः प्रादुरासीद् विसृत्वरः ॥ २५ ॥

अमात्याः — (साश्चर्यम्) ततस्ततः,

राजा — निस्तुलस्तुलसीगन्धः कुतोऽयमकस्मादुदञ्च-
तीति समुद्वेलेनाश्चर्यपयोधिना सम्प्लावितोऽस्मि ।

अमात्याः — वयमपीदानीं दिव्यतुलसीगन्धप्रसरणश्र-
वणचन्द्रिकया समुद्वेलितस्याश्चर्यपयोधेः पारं न पश्यामः ।

राजा — (सपुलकोद्भेदम्) तदानीमेव,

विकस्वरेन्दीवरसुन्दराङ्गः

पिशङ्गवासाः स्मितमञ्जुलास्यः ।

चतुर्भुजः श्रीवनमालहारी

पुमान् पुरः कोऽपि ममाविरासीत् ॥ २६ ॥

अमात्याः — अहो भक्तिमहिमा महीयसां मनसामप्य-
गोचरः, यदयं भगवान् देवस्य मनोरथगतः सद्यः प्रादुरा-
सीत् । देव ! ततस्ततः ।

राजा —

क्षीराम्भोधिसुतापयोधरतटीपाटीरपङ्कोलसद्-

वक्षःशोभितहारकौस्तुभमणिप्रोद्धासिताशान्तरे ।

दृष्टे नीलसरोजमञ्जुलरुचौ देवे जगन्नायके

कां कां नैम दशां प्रमोदजलधौ मग्ना वयं तादृशे ॥ २७ ॥

अमात्याः — अहो भगवन्तं साक्षात्कृतवतो देवस्य
किमेतदाश्चर्यम् ।

राजा —

आलोक्य तं देवमपारमोदो
भूमौ वपुः कण्टकितं निपात्य ।
मौलौ निबद्धाञ्जलिरस्फुटां गां
देव ! प्रभो ! नाथ ! जयेत्यवोचम् ॥ २८ ॥

अमात्याः — निःश्वसितशब्दब्रह्मणस्तस्य परब्रह्मणः
सन्निधाने आनन्दविवशस्य कस्य वा सुव्यक्तवर्णरमणीया
देवद्रीची वाणी प्रसरेत् ।

राजा —

उद्यत्प्रमोदाश्रु वदन्तमित्थं
लक्ष्मीकुचाभोगकृतास्पदेन ।
पाण्यम्बुजेनाखिललोकनाथो
वत्सेति मामस्पृशदुत्तमाङ्गे ॥ २९ ॥

अमात्याः — (सविस्मयप्रमोदम्)

लक्ष्मीकुचमहाकुम्भशोभानिक्षितपल्लवः ।
उत्तंसितो भगवता देवस्याहो निजः करः ॥ ३० ॥

राजा —

नन्दयन् मन्दहासेन चन्द्रिकाधवलेन माम् ।
मुकुन्दः सुन्दरीं वाणीं पूर्णेन्दुवदनोऽब्रवीत् ॥ ३१ ॥
(अमात्याः श्रवणौत्सुक्यमाविष्कुर्वन्ति ।)

राजा —

वाचां हृदामप्युपरि स्थितानां
पुण्योत्कराणां परिपाकतस्ते ।

वत्साहमद्याखिललोकनाथः

साक्षादभूवं तव कीर्त्तिदायी ॥ ३२ ॥

अमात्याः — भगवत्कल्पनायां नाल्पापि हि विचि-
कित्सा ।

राजा —

हृद्रतं ते प्रजानामि मदीयं कुरु शासनम् ।

इदं राज्यं ध्रुवस्येव न ते मोहाय कल्पते ॥ ३३ ॥

अमात्याः — अहो भगवता महाननुग्रहो देवस्य कृतः,
यदयं राजभावेऽपि मोहानभिभवः ।

राजा — भूयोऽपि मे महत्तरोऽनुग्रहः कृतो भगवता ।
यथा—‘वत्स! वञ्चिकुलोत्तंस! स्यानन्दूरपुरे चिरजीर्णं मदीय-
मायतनमभिनवीकुरुष्व । तस्य च बहुवित्तसाध्यतया स्व-
राज्यसमुत्थायिनो धनागमस्योचितनित्यव्ययमात्रपर्याप्ततया
च भारतवर्षवर्तिनो महीपालान् विजित्य धनौघमुपानयस्व ।
मदनुग्रहेण पार्थस्येव तव कुत्रापि पराजयो न भविष्यति ।
भवदुद्धृते च तस्मिन्नायतने नित्यसन्निधानस्त्वया राजसूय-
विधिनाभिषेचितोऽहं सर्वजगद्धुरावोढापि विशिष्य भवदीय-
राज्यधुरां वक्ष्यामि । त्वं च मत्कटाक्षैरभिषिक्तो युवराजधुरां
वक्ष्यसि । ततश्च त्वदभिमतं सर्वं सेत्स्यति’ इत्यभिधाय सद्य-
स्तिरोभवत् ।

अमात्याः — ततः किमाचरितं देवेन ।

राजा — एवं कर्तव्यपरिपाटीमुपदिश्य तिरोहिताय भगवते भूयो नमस्कृत्यात्मानं कृतकृत्यं मन्यमानस्ततः प्रास्थितवानस्मि ।

अमात्याः — (राजानं प्रति साञ्जलिबन्धम्)

स वहतु धुरमेतां श्रीपती राज्यरूपां
प्रतिदिनमनुपुष्णंस्त्वं पुनर्दानकीर्त्तिम् ।
निखिलधरणिदेवैः श्लाघितो यौवराज्ये
स्थित इह महनीये तन्निदेशं वहेथाः ॥ ३४ ॥

अपिच,

अधिकविपुलमेनं राज्यभारं त्वदीयं
वहति भगवति श्रीपद्मनाभे दयालौ ।
विगतविविधचिन्ताशोकमोहप्रहृष्टः
सरसकवनराज्यं पालयाचन्द्रतारम् ॥ ३५ ॥

राजा — इदं प्रार्थितमेव । किन्तु कथं भगवन्निदेशं वोढुं पारयेयमिति चिन्तातन्तुभिः सन्ताप्यते मे हृदयम् ।

अमात्याः — अलं चिन्तया । भगवतो नैसर्गिकमिदं, यत् स्वस्मिन् न्यस्तभाराणां भक्तानामिष्टप्रापणमनिष्टपरिहरणं च । तथाहि —

बालकाय स्वपादाब्जध्यायिने मानशालिने ।
सर्वोन्नतं पदं देवो ध्रुवाय प्रत्यपादयत् ॥ ३६ ॥

किञ्च,

दिग्दन्तावलदन्तपङ्क्तिमुसलाघातान्महासङ्कटात्

प्रोच्चण्डामिचयादनल्पबहुज्वालावलीसङ्कुलात् ।

उद्दामोग्रविषान्महोरगपतिव्रातस्य दंष्ट्रामुखात्

प्रह्लादः परिपालितः करुणया श्रीवल्लभेन स्वयम्

[॥ ३७ ॥

परिजनः — (क) इत्थिआणं पसूणं वि रक्खअंतस्स
भअवंतस्स किं एदं अच्चरिअं ।

आइमूल ! जअण्णाह ! रक्ख मं गाहपीडिअं ।

अक्कोसअंतो एव्वं सो पाळिओ गअजूहवो ॥ ३८ ॥

अविअ,

माणिणी सा वि पंचाळी माणणिज्जा पइव्वदा ।

पाळिआ माणभंगादो पंकअक्खेण तक्खणं ॥ ३९ ॥

राजा — भक्तेरनुभावोऽवाङ्मनसगोचरः । भवत्वेतत् ।
किमितःपरमस्माभिः करणीयम् ।

अमात्याः —

किमस्ति वज्जिवंशाब्धिचन्द्र ! राजशिरोमणे ! ।

पद्मनाभाभिषेकार्थसम्भाराहरणाद्वते ॥ ४० ॥

(क) स्त्रियः पशूनापि रक्षतो भगवतः किमेतदाश्चर्यम् ।

आदिमूल ! जगन्नाथ ! रक्ष मां ग्राहपीडितम् ।

आक्कोशक्षेपं स पालितो गजयूथपः ॥

अपिच,

मानिनी सापि पाञ्चाली माननीया पतिव्रता ।

पालिता मानभङ्गात् पङ्कजाक्षेण तत्क्षणम् ॥

राजा — भगवदायतनस्य नूतनीकरणानन्तरं खलु तत् करणीयम् ।

अमात्याः — भगवन्मन्दिराभिनवीकरणं बहुवित्तौघमुप-
धनयति ।

राजा — स च दिग्विजये आयत्त इति तदर्थः सन्नाहः
क्रियताम् ।

अमात्याः — यदाज्ञापयति देवः ।

(नेपथ्ये)

भूत्वा वञ्चिकुलाद् भवानिव महापाथोनिधेर्भानुमान्

भूभृन्मौलिपदं प्रगाह्य जगतामुन्मेपमुद्भाव्य च ।

सर्वाशापरिपूरणं प्रकलयन्नोघैर्वसूनामयं

माध्यस्थ्यं वहते समस्तभुवनोत्तुङ्गः प्रतापाकरः ॥ ४१ ॥

अपिच,

माध्यन्दिनायाखिलयोगिवर्यान्

प्रोत्साहयत्यर्ककरौघभाजाम् ।

आमोदभारो यजुरम्बुजाना-

मासक्तसन्मानसषट्पदानाम् ॥ ४२ ॥

राजा — (आकर्ष्य) माध्याह्निकवेलामावेदयति वैतालिकः ।

तत् साधयत यूयमुचिताचरणाय । अहमपि तावदभ्यन्तरं
प्रविशामि ।

(इति यथोचितं परिक्रम्य निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

प्रथमोऽङ्कः ।

अथ द्वितीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति सवत्सां धेनुमादाय वेदविद् ब्राह्मणः ।)

ब्राह्मणः — (सहर्षम्) अहो वञ्चिकुलमहाराजस्त्रेदमौ-
दार्यं, यदयं दिग्विजयप्रस्थानाङ्गतया सहस्रमलङ्कारवतीनां
कामधेनूनां सद्ब्राह्मणेभ्यः प्रतिपादितवान् । (सविमर्शम्)
अथवा किमेतदाश्चर्यम् ।

स कालमनपेक्ष्यैव वितरन् कल्पपादपः ।

कथं वसन्ते सम्प्राप्ते स्वशीलं न प्रकाशयेत् ॥ १ ॥

(इति कियदन्तरं गत्वा कस्यचिद् गेहबहिर्वितर्दिकायागुपविश्य सविमर्शाश्चर्यम्)

नानादिगन्तस्थितभूमिपाल-

दोःस्तम्भवन्धं सहसा विमुच्य ।

वल्गात्कुचा वाञ्छति वीरलक्ष्मी-

र्वञ्चीन्द्रपाणिग्रहणोत्सवं सा ॥ २ ॥

(पुरोऽवलोक्य) कथमित एवाभिवर्ततेऽस्मत्सब्रह्मचारी मित्रशर्मा ।

(प्रविश्य)

ब्राह्मणः — अहो निरवधि वञ्चिकुलमहाराजस्य माग-
धेयं, यदस्य सुघटिता दानसामग्री । तथाहि —

देशः शुचीन्द्रः प्रथितप्रभावः

कालः शरत् पङ्कजलक्षितश्रीः ।

पात्राः प्रशस्ताः श्रुतिभिः प्रदेया

गावस्तु विस्मापितगाधिपुत्राः ॥ ३ ॥

(कालस्त्वयं श्लाघ्यतमः शुचीन्द्रो

देशोऽपि मूर्तित्रयनित्यपूतः ।

पात्राणि सर्वोत्तरसद्गुणानि

श्रद्धाप्रदेया अपि कामदोग्ध्रयः) ॥ ४ ॥

(उपमृत्य सहर्षं) कथमस्मत्सखः सुशर्मा ।

प्रथमः — (सादर) सखे ! मित्रशर्मन् ! अत्रोपविश ।

(इति स्थल निर्दिशति ।)

(द्वितीय उपविशति ।)

प्रथमः — अपि भवानपि कामदोग्ध्री प्रत्यगृह्णात् ।

द्वितीयः — सखे ! सुशर्मन् ! पुण्यश्लोकशिरोमणेरस्माद्
न के वा महात्मानः प्रतिगृह्णन्ति ।

प्रथमः — तथ्यमेव ।

- प्रतिग्राही जनः सर्वो बालमार्ताण्डवर्मणः ।

समस्तवेदपाथोधिपारदर्शी सुविश्रुतः ॥ ५ ॥

द्वितीयः — सखे ! जैत्रयात्राविलासेन विजित्याखिल-
महीपालान् कथमनेन साध्यते बहुवित्ताहरणमीदृशवितरण-
शूरेण ।

प्रथमः — अहह किमाशङ्क्यते वयस्येन ।

कारुण्यपीयूषमहार्णवस्य

भक्तैकवश्यस्य रमोपयन्तुः ।

पादाम्बुजध्यानसमिध्यमान-

प्रतापवह्नेः किमसाध्यमस्य ॥ ६ ॥

द्वितीयः — सखे ! तत्त्वकथनेन भवता सम्यगनुस्मा-
रितोऽस्मि । सत्यमेव भगवत्प्रसादनिवासभूमिरयं महा-

राजः । अन्यथा चिरकालराजन्यकुलद्रोहिणः सर्वोऽपि प्रज्व-
लन्तमग्निं शलमौघा इवैनमासाद्य स्वयमेव कथं प्रनष्टाः ।
तथाहि — बाल्ये वयसि वर्तमानेनाप्यनेन दाशरथि-
नेव चिरकालराजन्यकुलद्रोहशीलं सुनिश्चितव्यापादचिन्ता-
सफलीकरणसंसिद्धसन्नाहं क्षुद्रारातिकुलमखिलं च साक-
ल्येन कौशिकक्रतुविध्वंसनकुतूहलझटितिसम्मिलितं राक्षस-
कुलमिव निजधनुर्ज्यालताविलासनिर्मुक्तशरजालधारावह्नि-
ज्वालानिचयोष्विव सुनिश्चितविचित्रशूलसहस्राग्रकोटिषु सद्य
एव वास्तव्यकुटुम्बितामापादितम् । किञ्च रावणकुम्भकर्णा-
विवात्यन्तपरमदुर्जयौ बालकनिष्ठाभिधानौ प्रत्यर्थिभूर्धन्यौ
दुरालाचेनाफलसांसिद्धिं निश्चित्य विविक्तमेव निजोपकण्ठं
कालचोदनया सम्मिलितावेवागतौ समये विदितवृत्तान्तेन
निमेषमात्रेण खड्गधाराकबलीकृतकण्ठनालावाकलय्य प्र-
त्येकं द्वैरूप्यतामापादितौ । अपिच लङ्कापुरमिव सागरपरीतं
कैरपि दुरापं कोलम्बपुरदुर्गमपि शत्रुकुलमुत्सार्य निजसैन्य-
तुरङ्गतरङ्गसङ्घसङ्कुलीकृततया चन्द्रोदयारम्भसमुच्चलदर्णवा-
डम्बरसन्दर्शनीयतामानीतम् । इतश्च निजराज्यमर्मभूतं प्रभू-
तधनागमस्थानमतर्कितमेवाक्रम्य रक्तबीजासुरकुलमिव तत्रैव
परिवर्धमानं कुहनैकनिलयं सकलमपि सस्वामिकं सांयात्रि-
कयूथमपि विविधं च समग्रायुधजालमाच्छिद्यैव विद्रावितं
विनिहतं, सद्यः शरणागतं सम्यक् परिपालितं च । इतोऽप्य-
नेकमद्भुततमं शात्रवनिराकरणकौशलं च बाल्यलीलाविष-
यीकृतम् ।

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टो राजा ।)

राजा —

भीत्या ये प्रणमन्ति भूमिपतयस्ते पालनीया मया

मानाद् ये न नमन्ति ते तु करुणामुत्सृज्य वध्याः कथम् ।

इत्यामर्शमृदूकृतान्तरतया मन्दोद्यमानां रतिं

नास्माकं तनुते दिगन्तविजयश्रीः सापि सर्वोत्तरा ॥ ९ ॥

अमात्याः —

आततायिवधो युद्धे राज्ञां धर्मः सनातनः ।

संशयेन कृतं देव ! प्रमाणं तत्र फल्गुनः ॥ १० ॥

राजा — (सहर्षोत्साहम्)

यस्तादृशदयाशाली वीतमोहो हरेर्गिरा ।

युयुत्सुराददे शस्त्रं वयं तमनुकुर्महे ॥ ११ ॥

(इति परिजनहस्तात् खड्गमादाय कुलकूटस्थानां प्रणतिं नाटयति ।)

अमात्याः — अहो देवेन समुत्सह्यते विजयश्रीपरिरम्भ-
महोत्सवाय ।

(राजा सोत्साह खड्गमाधूनयति ।)

अमात्याः — (सोत्प्रेक्षम्)

दुर्दान्तभूमिपतिकोटिमुजार्गलेषु

बद्धा न्यपीड्यत चिरं बत या जयश्रीः ।

वञ्चीन्द्रपाणिकमलं समुपेत्य सैषा

हृष्टेव नृत्यति धुतासिलताच्छलेन ॥ १२ ॥

राजा — अहमेवमुत्पश्यामि —

अनास्वादितपूर्वाणि शोणितानि महीक्षिताम् ।

पास्यामीत्यसिवल्लीयं मुदा नृत्यति मत्करे ॥ १३ ॥

* 'अनुपराभ्यां कृजः' (१-३-७९) इति परसौपदमत्र न्याय्यम् ।

(ससम्भ्रमवितर्कम्) न किं सन्निहितो जैत्रयात्रासमयः ।

(प्रविश्य दैवज्ञः)

दैवज्ञः —

आदेशेन मधुद्विषो भगवतस्तावद् यियासोः प्रभो-

जैतुं भारतवर्षवर्तिनृपतीन् किं कालसञ्चिन्तया ।

दैवज्ञाननुमान्य शत्रुजितये राजा प्रयायादिति

प्राचां धर्ममयं तथापि महयन्नस्मद्वचोऽपेक्षते ॥ १४ ॥

(उपसृत्य) विजयतां महाराजः ।

सम्प्राप्तः समयः सोऽयं दैवज्ञैर्यः सुनिश्चितः ।

दिग्जयश्रीकुचाश्लेषघटनाचतुरस्तव ॥ १५ ॥

(राजा सोत्साहमुत्थाय बहिर्निर्गमनं नाटयति ।)

इतरे — विजयतां महाराजः । (इति सहर्षोत्साहमनुसरन्ति ।)

राजा — (पुरोऽवलोक्य सहर्षम्) दिष्ट्या विप्रयुग्ममित एवा-
भिवर्तते ।

(प्रविश्य)

विप्रौ — विजयतां महाराजः ।

राजा — (सप्रणामम्) भगवतोराभिमुख्यमिदमस्माकं वि-
जयलक्ष्मीपाणिग्रहणानुग्रहसूचकं सुनिमित्तं जातम् । इदं
पुनराशीर्वचनं तस्यैवाभ्युच्चयः ।

विप्रौ — (सप्रसादम्) ईदृशी तव ब्रह्मण्यता किं वाभिमतं
न सङ्कटयति ।

इतः अत्रादिभिः (१-५) ।

उद्योगिकीकरण

संविधानसभा के सदस्य

[illegible]

इकायका ॥ १९ ॥

इतो वितीर्यतां ॥१॥

केकुर्वच-काट्यामह. १. १. १०८. १०९. ११०. १११.

जालाम्नादायः । मिश्रायः । १ । इदं छादयन्तः ।

मन्दोदरुताव । ॥ १ ॥ ५९ ॥ १० ॥ ५९ ॥ १० ॥

प्रान्तत्राणि प्राङ्मण्डलं च । अन्तर्गताद् रथौघाः ॥

इतो विरतापी तः प्र. ५१ नं. ४०७ १९०७-०८

केचित् पद्मरागाः । अथैव, विनाशक, वामदुःकाः ।

केचित् तदुपासयन्त्यः ॥ ७ ॥ पुनराधत्ताः केचन ।

आत्तोदासमृशुभः

न्यक्तं निरुपदेशं भाषितं तु न भवति प्रकाश इव ॥ २१ ॥

राजा (परिचय के लिए)

बृंहन्ते' गजयूथपा बहुमदयन्त्यागन्मि' इत्यल।

हेषन्ते हवरा गयः सुपुष्टमधुप्राथम्यपथाः ।

सङ्कीर्णन्ति ब्रह्मणोऽन्यत्तपताम्प्रद्वान्तगा रथाः

क्ष्वेलान्तं पतिपक्षपादनपद्धः पानाः पद्मतिव्रजाः ॥ २२ ॥

‘गुह्यार्जुन’ इति कीदृशं तज्जितम् । । गजगर्जिते प्रसिद्धः
बृहतिः परस्मैपदा ।

अपिच,

अश्वीयाङ्घ्रिप्रहारक्षतधरणिरजःस्तोममेघान्तरोद्यद्-

विद्युन्मालाविलासभ्रमकरसुभटाकम्पितासिप्रभेदा ।

भेरीभाङ्गारूपस्तनितमुखरिता मत्तदन्तावलाली-

गण्डोद्यद्दानवर्षा जनयति पृतना प्रावृडुत्साह(सस्य^१साम्य)-

[म् ॥ २३ ॥

(नेपथ्ये)

जैत्रयात्रोत्सुकस्यास्य वञ्चिराजकलानिधेः ।

विरहः कथमस्माभिः सोढव्यः पुरवासिभिः ॥ २४ ॥

राजा — (आकर्ण्य) अहो मयि गाढानुरक्ताः पौराः म-
द्विरहशङ्कोत्कण्ठितमनसो विपीदन्तीव ।

अमात्याः — ध्रुवं दशकण्ठविजयोद्यतस्य रघुकुलराम-
चन्द्रस्येव वञ्चिकुलवार्धिचन्द्रस्य देवस्य सौजन्यादिगुणग-
णरामणीयकविवशितान्तःकरणाः सखीबालप्रवयसः क्षणमपि
वियोगमसहमाना दिग्विजयाय प्रस्थितं देवमनुव्रजिष्यन्ति,
यदेषां वचनमेवमाकर्ण्यते ।

राजा — (सविमर्शम्) कथमिमे पौरा अस्मद्विप्रवासदुःखाद्
विमोचनीयाः । (इति विचारमभिनयति ।)

(ततः प्रविशति पुस्त ।)

+ + + + + हारसरा इव ।

वञ्चीन्द्रभटमुख्यानां कण्ठेषु स्वेदपङ्कयः ॥

अमात्याः — अहो देवस्य प्रस्तुतदिग्विजयप्रस्थानशु-
भोदकं समर्थयतेऽयं पद्यार्थः ।

* इतः परं मातृकायां पत्रमेकं अष्टम् ।

राजा—(सपरितोषं सन्निहित विलोक्य) अयि श्रीकङ्कण ! लेखनीं शासनपत्रं चानय ।

(श्रीकङ्कणो लेखनीं शासनपत्रं च महाराजहस्ते समर्पयति ।)

राजा — (गृहीत्वा)

प्रबन्धसाहितीतुष्यद्बालमार्ताण्डवर्मणा ।

नवीनकालिदासाय ग्रामो दत्तो महोदयः ॥

(इति विलिख्य सद्यः स्वकीयकण्ठादुन्मुक्तेन साकमेकेन हारेण शासनपत्रं कविहस्ते समर्पयति ।)

अभिनवकालिदासः — (गृहीत्वा सप्रमोदम्)

राजाधिराज ! भवता दत्तयोरग्रहारयोः ।

मत्कण्ठभूषणं त्वेकः परो भूम्येकमण्डनम् ॥

राजा — अभिनवकालिदास ! कविशिखामणे ! विजित्यागमनानन्तरमितोऽपि पारितोषिकं लप्स्यसे ।

अभिनवकालिदासः — असाधारणप्रेमभाजनतया महाराजेन परिगृहीतस्य मम किमन्यत् पारितोषिकं लब्धव्यम् । अथवा महाप्रभोः प्रसादपरतन्त्रता सर्वदा मयि जागर्ति ।

राजा — कविशिखामणे ! कनकशिबिकामिमामारुह्य गृहं गम्यताम् ।

अभिनवकालिदासः—यथा प्रसीदति महाप्रभुः । (इति कनकशिबिकामारुह्य निष्क्रान्तः ।)

राजा — (अमात्यान् प्रति) केन पुनरिदमभिनवकालिदास-निबन्धनं रङ्गे प्रयोज्यम् ।

अमात्याः — यः पुराणं पठति स पुराणं पठति ।
विलासेन निन्द्य शीरोक्ता नो । यः पुराणं पठति स पुराणं पठति ।

राजा — हन्तः पुराणं पठति । यः पुराणं पठति स पुराणं पठति ।
(इति सर्गपथे पिलोपस्य) यः पुराणं पठति स पुराणं पठति । कुमार-
मानय ।

बाभ्रव्यः — यः पुराणं पठति स पुराणं पठति । कुमारस्य सह
प्रविशन्) इति इतिः कुमारः ।

कुमारः —

अत्राहं निवसामि यथा । यथा त्वं यथा त्वं यथा त्वं ।

साकं दिग्भिरजगत्परायणं । यथा त्वं यथा त्वं यथा त्वं ।

सद्यः खड्गवर्तमानं । यथा त्वं यथा त्वं यथा त्वं ।

मेदोभिर्विलिप्ते । यथा त्वं यथा त्वं यथा त्वं ।

एतदार्यो न भवति । यथा त्वं यथा त्वं यथा त्वं ।
लमहाराज प्रणमन्ति ।)

राजा — (यथा त्वं यथा त्वं यथा त्वं)

दुर्दान्तनृपतीन्द्र । यथा त्वं यथा त्वं यथा त्वं ।

मृगेन्द्रबालेन । यथा त्वं यथा त्वं यथा त्वं ।

तथापि चिरभाससाहसिकवद्व्या । यथा त्वं यथा त्वं यथा त्वं ।
इति बुद्ध्या दिग्भिरजगत्परायणं । यथा त्वं यथा त्वं यथा त्वं ।
वारितः । (प्रकाशम्) वत्स ! आराधयन्मन्त्रं । यथा त्वं यथा त्वं यथा त्वं ।
वल्लभनामधेयस्य पाठककुलचार्योऽश्वत्थामण्यारम्भजेन सर्व-
नपि सभ्यजनानानन्दयितुं पटायमा समुचितसर्वाभरणप्रभा-
देदीप्यमानवपुषा अपूर्वग्रन्थनिशेषसङ्ग्रहाभिसन्धिना रङ्ग-

रञ्जकेन पाठकेन साक्षाद् भगवन्निदेशजन्यतयात्यद्भुतम-
भिनवकालिदासनिबन्धनमिदं रङ्गे प्रयोज्य मद्विरहाकुलैः
पौरैः सह त्वयापि कालविनोदः क्रियताम् । (इति कुमारहस्ते
पुस्तकं समर्पयति ।)

युवराजः—(शुद्धीत्वा) यदाज्ञापयत्यार्यः । (इति सप्रश्रयं प्रणम्य
निष्क्रान्तः ।)

राजा—

पौरानुयानसङ्कल्पजनिते मम दूरतः ।

निरस्ते व्यसने भूयः कुतो यात्रा विलम्बते ॥

(इति सोत्साहं प्रस्थानमभिरोचयति ।)

अमात्यादयः — अहो विजयाय प्रतिष्ठमानं देवं चतु-
रङ्गिणी पृतनेव शुभनिमित्तपरम्परा प्रहर्षयति ।

साक्षात् सुपर्णो भगवांश्चक्रपाणे रथः ।

सव्यपार्श्वे चरन् देवमानन्दयति साम्प्रतम् ॥

अपिच,

आमोदमुद्गिरन्नेष पृतनां परितः शनैः ।

सञ्चलन् बालपवनः सेनानीरिव राजते ॥

राजा —(शुभनिमित्तानि वीक्ष्य सानुधानम्)

यो माङ्गल्यगुणैः पूर्णो धत्ते मङ्गलदेवताम् ।

तं स्मर्तृणां भवेत् पुंसां सर्वतो जयमङ्गलम् ॥

(नेपथ्ये)

विप्रा यस्य मुखाम्बुजादुदभवन् वेदैश्चतुर्भिः समं

साकं दण्डनयेन यस्य भुजतः संजज्ञिरे क्षत्रियाः ।

रञ्जकेन पाठकेन साक्षाद् भगवन्निदेशजन्यतयात्यद्भुतम-
भिनवकालिदासनिबन्धनमिदं रङ्गे प्रयोज्य मद्विरहाकुलैः
पौरैः सह त्वयापि कालविनोदः क्रियताम् । (इति कुमारहस्ते
पुस्तकं समर्पयति ।)

युवराजः—(गृहीत्वा) यदाज्ञापयत्यार्यः । (इति सप्रश्रयं प्रणम्य
निष्क्रान्तः ।)

राजा—

पौरानुयानसङ्कल्पजनिते मम दूरतः ।

निरस्ते व्यसने भूयः कुतो यात्रा विलम्बते ॥

(इति सोत्साहं प्रस्थानमभिरोचयति ।)

अमात्यादयः — अहो विजयाय प्रतिष्ठमानं देवं चतु-
रङ्गिणी पृतनेव शुभनिमित्तपरम्परा प्रहर्षयति ।

साक्षात् सुपर्णो भगवांश्चक्रपाणे रथः ।

सव्यपार्श्वे चरन् देवमानन्दयति साम्प्रतम् ॥

अपिच,

आमोदमुद्गिरन्नेष पृतनां परितः शनैः ।

सञ्चलन् बालपवनः सेनानीरिव राजते ॥

राजा —(शुभनिमित्तानि वीक्ष्य सानुधानम्)

यो माङ्गल्यगुणैः पूर्णो धत्ते मङ्गलदेवताम् ।

तं स्मर्तृणां भवेत् पुंसां सर्वतो जयमङ्गलम् ॥

(नेपथ्ये)

विप्रा यस्य मुखाम्बुजादुदभवन् वेदैश्चतुर्भिः समं

साकं दण्डनयेन यस्य भुजतः संजज्ञिरे क्षत्रियाः ।

अमात्याः -- यः ...
विलासेन निहृदसिक्कजयोः ...

राजा -- ह ...
(इति समापस्थ विलोक्य) ... कुमार-
मानय ।

बाभ्रव्यः -- य ...
प्रविशन्) इत इतः कुमारः

कुमारः --

अत्राहं निवराणाम् ...
साकं दिग्बिज्ज ...
सद्यः खड्गभरतां ...
भेदोभिर्विर्वधः ...
एतदार्यो न राह्य ...
लमहाराज प्रणमति ।)

राजा -- (संभ्रमं कृत्वा) ...

दुर्दास्तभृग्वीन ... क्षमः ।

मृगेन्द्रबालकं ताप ...

तथापि चिन्माहसकन्दव्या ...
इति बुद्ध्या दिग्बिज्जपरथागो ...
वारितः । (प्रकाशम्) वरस ! श्रमममन्त्रो ...
वल्लभनामधेयस्य पाठककुलाचार्योऽश्वामणोरात्मजेन सर्वा-
नपि सभ्यजनानानन्दायतं पटायसा समुचितसर्वाभरणप्रभा-
देदीप्यमानवपुषा अपूर्वप्रार्थनाशेषसङ्ग्रहाभिसन्धिना रङ्ग-

रज्जकेन पाठकेन साक्षाद् भगवन्निदेशजन्यतयात्यद्भुतम-
भिनवकालिदासनिबन्धनमिदं रङ्गे प्रयोज्य मद्विरहाकुलैः
पौरैः सह त्वयापि कालविनोदः क्रियताम् । (इति कुमारहस्ते
पुस्तकं समर्पयति ।)

युवराजः—(गृहीत्वा) यदाज्ञापयत्यार्यः । (इति सप्रश्रयं प्रणम्य
निष्क्रान्तः ।)

राजा—

पौरानुयानसङ्कल्पजनिते मम दूरतः ।

निरस्ते व्यसने भूयः कुतो यात्रा विलम्बते ॥

(इति सोत्साहं प्रस्थानमभिरोचयति ।)

अमात्यादयः— अहो विजयाय प्रतिष्ठमानं देवं चतु-
रङ्गिणी पृतनेव शुभनिमित्तपरम्परा प्रहर्षयति ।

साक्षात् सुपर्णो भगवांश्चक्रपाणे रथः ।

सव्यपार्श्वे चरन् देवमानन्दयति साम्प्रतम् ॥

अपिच,

आमोदमुद्विग्नैः पृतनां परितः शनैः ।

सञ्चलन् बालपवनः सेनानीरिव राजते ॥

राजा—(शुभनिमित्तानि वीक्ष्य सानुधानम्)

यो माङ्गल्यगुणैः पूर्णो धत्ते मङ्गलदेवताम् ।

तं स्मर्तृणां भवेत् पुंसां सर्वतो जयमङ्गलम् ॥

(नेपथ्ये)

विप्रा यस्य मुखाम्बुजादुदभवन् वेदैश्चतुर्भिः समं

साकं दण्डनयेन यस्य भुजतः संजशिरे क्षत्रियाः ।

ऊरुभ्यां सह वार्तया प्रचलिता वैश्याश्च यस्याभवन्
 पद्भ्यां यस्य सहैव संवृतिरे शूद्राश्च शुश्रूषया ॥
 राजा — (आकर्ण्य) किमिदं सावशेषमिव वाक्यम् ।

(पुनर्नेपथ्ये)

स शेषशायी भगवान् पद्मनाभो जगत्प्रभुः ।
 सर्वत्र विजयं राजन् ! पुष्पातु तव सर्वदा ॥

अमात्याः — अहो एते जानपदा ब्राह्मणा उद्यतमाङ्ग-
 लिकोदकुम्भा विजिगीषुं देवं जयाशीर्भिरुपश्लोकयन्ति ।

राजा — (साञ्जलिपुटम्) इयममोघा परिगृह्यते ब्राह्मणानां
 जयाशीः । (सर्वान् प्रति) यथायथमस्मन्निदेशमनुतिष्ठत । वयं
 च भगवन्निदेशमनुपालयामः ।

(इति यथोचितं परिक्रम्य निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

द्वितीयोऽङ्कः ॥

—

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(तत् प्रविशति पाठक ।)

पाठकः — आदिष्टोऽस्मि श्रीरामवर्मणा युवराजेन—
भो ! रङ्गरञ्जक ! अभिनवकालिदासनिबन्धनं दिग्विजयाख्यं
यावदागमनमार्यस्य रङ्गे प्रयुञ्जानस्तद्विरहोत्कण्ठितं पौरजन-
मनुरञ्जयेति । (परिक्रम्यावलोक्य) अहो प्रसाधितोऽयं रङ्गो नेत्रो-
त्सवमाकलयति । तथाहि —

आदर्शमलभित्तिरुज्ज्वलमहानीलस्फुरत्कुट्टिमः

स्वर्णस्तम्भपिनद्धपूगकदलीपालीक्षुकाण्डावलिः ।

ऊर्ध्वक्षौमवितानमण्डललसन्मुक्तासरालङ्कृतो

रङ्गो राजति शातकुम्भघटितस्तम्भाग्रदीपोत्करैः ॥१॥

(सर्वतो निर्वर्ण्य)

तिष्ठद्भिः परितो द्विजेतरकुलैः पौरैः क्रमान्मण्डिता

राजन्ती युवतीजनैर्यवनिकां कृत्वा स्थितैरन्तरा ।

राजामात्यजनैस्ततोऽन्तरनघैर्विप्रोत्तमैर्वैदिकै-

र्विद्वद्भिरसिकैर्यथोचितमिहासीनैः सभा शोभते ॥ २ ॥

किमेतदिदानीं ससम्भ्रमजनाकुला सभा दृश्यते । (इति

पुरस्तादालोक्य सहर्षातिशयम्) हन्त हन्त,

बालादित्य इवाग्रतः प्रविलसत्सौवर्णदीपप्रभा-

पालीभिः ककुभां मुखानि नितरां विद्योतयन् साम्प्रतम् ।

रङ्गस्थाखिलपौरवर्गनयनाम्भोजानि सम्भावयन्

सख्या दत्तकराञ्चलो युवमहीपालोऽपि चागच्छति ॥ ३ ॥

(ततः प्राविशति यथानिर्दिष्टो युवराजः ।)

युवराजः— (पाठकं निर्वण्य रत्नाङ्गदं प्रति) सरस्वते! रत्नाङ्गद !
पाठकवेषोऽयमपूर्वं इव मां विस्मापयति ।

रत्नाङ्गदः—

व्यालोलोर्मिमदुज्ज्वलाञ्चलपयःफेनालिशुभ्रांशुकः

सर्वाङ्गीणपटीरपङ्ककलितां विच्छित्तिशोभां वहन् ।

बाहुद्वन्द्वलसत्सुवर्णवलयः कोटीरवान् कुण्डली

वेषोऽयं बत पाठकस्य कुरुते नो कस्य वा विस्मयम् ॥४॥

अपिच,

अल्पेन तालवृन्तेन स्वल्पमावीजयन् मुखम् ।

तदन्तःस्थितभारत्या धर्ममुत्सारयन्निव ॥ ५ ॥

युवराजः— रत्नाङ्गद ! नवीनकालिदासानिबन्धनकथाम-
क्षरी श्रोतृणां कर्णपुटानि सावतंसानि करोतु ।

पाठकः— इयमुपक्रम्यते नान्दी ।

यत्कृपावज्रकवचो वञ्चीन्द्रो विजिगीपते ।

राज्ञो भारतवर्षस्थान् पद्मनाभः स पातु वः ॥ ६ ॥

युवराजः—

मनःश्रवणनन्दिन्या नान्द्या मञ्जुलयानया ।

हठात् प्रक्षिप्यते चित्तं मम भक्तिसुधारणवे ॥ ७ ॥

रत्नाङ्गदः— किमाश्चर्यम् अखिलेष्वपि तत्र निमग्न-
चित्तेषु हरिभक्ताग्रगण्यमहाराजबालमार्ताण्डवर्मकुलशेखरभा-
गिनेयस्य भवतः ।

युवराजः — ततस्ततः ।

पाठकः — एष खलु वञ्चिकुलपारावारकल्पकः करकम-
लोद्यतासिवल्लीमतल्लीमणिखेटः खेटपरिवृढमकुटमणिकिरण-
किञ्जलिकतचरणारविन्दं भगवन्तं पद्मनाभं प्रणम्याभ्यनुज्ञाप्य
श्रीमन्तं तादृशमनन्तशायिनमादिकेशवं चानम्यामन्व्य श्री-
कण्ठमानन्दवल्लीवल्लभं सानन्दमानम्यानुमान्य पुरस्सरदमि-
तमिजसैन्यमत्तदन्तावलचक्रवालोपरिसमुच्छ्रायितध्वजपटप-
ल्लवपटलप्रच्छादितच्छायाकलत्रं मणिगणघटितशातकुम्भकु-
म्भावलीदेदीप्यमानाभ्रंलिहशिखरभासुरगोपुरनिर्जितगोवर्धन-
गोत्रं शुचीन्द्रक्षेत्रमागत्य तत्रालङ्कृतगोसहस्रं विप्रसात्कृत्य
पालितगीर्वाणनाथं स्थाणुनाथं प्रह्वीभवन् प्रार्थ्य कर्तव्यं
राज्यतन्त्रं सामात्ये युवराजे निधाय दन्तावलतल्लजमारुह्य
विजिगीषया सबलः स्वविषयान्तं व्यगाहत ।

रत्नाङ्गदः — इदमनुभूतमेव । ततस्ततः ।

पाठकः —

स वञ्चिकुलशेखरः स्वभटबाहुदण्डाहत-

प्रयाणपटहच्छटाध्वनितपूर्णदिङ्मण्डलः ।

ययौ झटिति पाण्ड्यभूरमणपट्टणं वाहिनी-

रजःपटलचूषिताखिलपयोधिपाथोभरः ॥ ८ ॥

युवराजः — सखे ! रत्नाङ्गद ! चिराभिलषितमिदं मातु-
लमहाराजेन । ततस्ततः ।

पाठकः — तत्र,

उत्सङ्गे कावेर्याः शयितं दयितं महाविभूतेस्तम् ।
साक्षादकरोद् राजा रङ्गधुरीणं परात्परं पुरुषम् ॥

किञ्च,

उन्मीलत्कुवलयदामहृद्यगात्रं
बालार्कप्रदलितपुण्डरीकनेत्रम् ।

शम्याकस्तबकपिशङ्गचारुचेलं

तं देवं स नृपतिरानमच्च भूयः ॥ १० ॥

युवराजः — (साञ्जलिपुटम्) सखे ! रत्नाङ्गद ! अत्र स्थितेन
मयापि तस्मै भगवते नमस्क्रियते ।

रत्नाङ्गदः — महाराजवशंवदत्वस्य समुचितमेवेदम् ।

युवराजः — ततस्ततः ।

पाठकः —

निस्तङ्गप्रवहदुदारभक्तितुङ्गे

मङ्गल्यप्रविमलसत्त्वनिस्तरङ्गे ।

रङ्गेऽस्मिन्निव भगवन् ! ममान्तरङ्गे

रङ्गेश ! स्फुटमिह शेष्व बोधशृङ्गे ॥ ११ ॥

इति रङ्गभूरमणं प्रार्थयमानो महाराजो भूयसीमात्मनश्चरि-
तार्थतामन्वमोदत ।

रत्नाङ्गदः — अहो भगवति रमारमणे भक्तिरत्यम्बरीषा
अतिमुचुकुन्दा च सर्वोपरि वरीवर्ति ।

पाठकः — ततश्च महाराजस्तत्रैव निवस्तुकामः सर्वान्
सैनानायकानाहूय चतुरङ्गं सैन्यं विभज्य यूयमेतेन व्यूढेन
सैन्येनापरान्तजयाय प्रयात, यूयमेतेन पाण्ड्यबोलपुण्ड्रीरा-

दिजनपदजयाय प्रतिष्ठध्वामिनि कतिचन ससैन्यान् सेनान्यो
नियुज्यापरान् सेनापतीन् महत्या पृतनया सहोदीच्यजयाय
प्रस्थापयन्नेवमादिशति स्म —

यूयं यात बलाधिपाः ! सह बलैः सर्वानुदीच्यान् नृपाञ्च
जित्वायात ततो धनान्युरुविधान्यादाय मासैस्त्रिभिः
तावद् रङ्गपतेरमुष्य चरणावासेवमानः सदा

— वत्स्याम्येव कवेरजाम्भसि कृतस्नानः सहैभिर्द्विजैः ॥

रत्नाङ्गदः — अहो सुष्ठु व्यवसितं महाराजेन, यद्
भगवन्तं रङ्गशायिनं भजमान एव विजयश्रीपरिरम्भणसौ-
ख्यमनुभविष्यति ।

युवराजः — ततः ।

पाठकः — ते च यथायथं स्वामिनिदेशं मौलिभिरुद्ध-
हन्तः महत्या वाहिन्या महीतलमाकम्पयन्तः गम्भीरेण दुन्दु-
भिघोषेण ककुभां मण्डलं मुखरयन्तः गन्धदन्तावलदन्त-
कुन्ताहतिभिः परपुरदुर्गाण्यामृद्गन्तः प्रदृष्टान् प्रणमयन्तः
प्रणम्राननुगृह्णन्तः कापथवर्तिनो निगृह्णन्तः श्रीपद्मनाभकृपा-
मृतविवर्तस्य महाराजबालमार्ताण्डस्य किङ्करा वयं दुरहङ्का-
रिणां धरणीपतीनां दुरवलेपानवलुम्पन्तो महार्घाणि रत्नान्या-
हरतेति च तेन स्वामिना नियुक्ताः पर्यटाम इति वीरवादा-
नुदाहरन्तः समराङ्गणेष्वहमहमिकया प्रहरन्तः सर्वानुर्वीपतीन्
करदीकुर्वन्तः भारतवर्षमखिलमाहिमाचलमाक्रामन्तस्तत्र तत्र
जयस्तम्भान् निखनन्तः महाराजस्य कीर्त्तिप्रतापौ सर्वामवर्नि-
चारयन्तः समन्ततः परिक्रामन्ति महाराजबालमार्ताण्डस्या-
प्रतिभटाः सुभटाः ।

रत्नाङ्गदः — अहो धीरोदात्तस्य महाराजबालमार्ताण्डस्य
भटानां धीरोदात्तता वाङ्मनसयोर्भूमिमतिवर्तते ।

युवराजः — (सहर्षम्) तदनु तदनु ।

पाठकः —

वीरलक्ष्मीकुचाश्लेषकीर्णा मणिगणा इव ।

भान्ति वञ्चीन्द्रयोधानां युद्धस्वेदाम्बुबिन्दवः ॥ १३ ॥

किञ्च,

जयलक्ष्मीकरामुक्तमुक्ताहारसरा इव ।

केषाञ्चिद् वञ्चियोधानां कण्ठेषु स्वेदपङ्क्तयः ॥ १४ ॥

अपिच,

वञ्चीन्द्रयोधेन्द्रकृपाणवल्लयः

प्रत्यर्थियोधान् सुरसुन्दरीभिः ।

संयोजयन्त्यः किल हन्त तेषां

दूतीजनप्रेमपदत्वमायन् ॥ १५ ॥

रत्नाङ्गदः — अहो उभयेषामपि योधवीराणां जयो वध
इति महति वैषम्येऽपि शृङ्गारावलम्बनत्वमविशिष्टम् ।

पाठकः —

आच्छिन्दन्तो ध्वजास्त्रद्रविणमुरुविधं म्लेच्छसांयात्रिकाणां

सेत्वास्यक्षोणिपालप्रभृतिरिपुनृपान् दूरमुत्सारयन्तः ।

आकोलं केरलानां हृदि हृदि निखनन्तो जयस्तम्भमुच्चै-

र्वञ्चीन्द्रस्य प्रतापा इव धृततनवो हन्त दीव्यन्ति योधाः ॥

रत्नाङ्गदः — हन्त हन्त महाराजभटानामपरान्तजय-
प्रवृत्तानामोजायितं शृण्वतामपि मनांस्युद्वेजयति ।

राज्ञो दृष्टान् न्यगृह्णन् प्रणतिमपगतानन्वगृह्णन्नगृह्णन्-

स्तेभ्यस्तेभ्यो धनौघानथ सकटिशतैरागमन् तस्त्रियोधाः ।

रत्नाङ्गदः — अहो गगनतः साङ्गैर्गाणेरेनुग्रहमहिमा,
यदक्षतनिजसैनिका एव वञ्चिमटनेतारः स्वामिने जयश्रियं
सकलराजन्यकोटीरकोटिमणिगणद्युतिनीशजितामपदामिवो-
पाहरन् ।

युवराजः — ततस्ततः ।

पाठकः — ततश्च शकटीशनाहतहेमराशीन् 'देवस्य
कटाक्षेण यथानियोगं रावै राजानः पराजिताः कन्दीकृता-
श्चे'ति विज्ञाप्य प्रणतान् ससैन्यान् मैत्र्यापातान् प्रहर्षयिस्ता-
रिताभ्यां स्मितचन्द्रिकापरिचुम्बिताभ्या । पश्येचनाभ्यामनु-
गृह्य स्वपुरं प्राति प्रस्थाप्य श्रीरङ्गनायकमनर्घं रत्नोपहारैः
प्रसाद्य प्रणिपत्य हृदये निधाय कुन्तलवलयिततत्प्रसादम-
ल्लिकामालिकः सद्यःसमारूढशिबिकायताश्रकः श्रीरागचन्द्र-
निर्मितं सेतु दिदृक्षुर्ब्राह्मणभूयिष्ठपरिजनो रामेश्वराख्यमन्तरीपं
प्राति प्रास्थित ।

युवराजः — सखे ! रत्नाङ्गद ! चिराभिलपितमिदमपि
महाराजस्य ।

पाठकः —

जयध्वजं कीर्तिपताकमुच्चै-

राच्छिद्य दुर्दान्तमहीपतीनाम् ।

स वञ्चिवंशोदधिपूर्णचन्द्रो

विप्रैः सहागाद् रघुनाथसेतुम् ॥ २० ॥

युवराजः — तदनु तदनु

पाठकः —

ततस्तस्मिन् वर्जितक्षितिलवलारिः कृतयथा-

विधिस्नानो लङ्कापतिरिषुभराराधितपदम् ।

प्रणम्येशं भक्त्या हिमकरकलोच्छासिभकुटं

मनोज्ञं क्रोड्यार्क्ष्यदिति पुरभागात् प्रमुदितः ॥ २१ ॥

रत्नाङ्गदः — अत्यावश्यकमाश्रितानामाशुवरप्रदस्य भगवतः सुब्रह्मण्यस्य भन्दर्शनम् ।

विशिष्य चास्य प्रतिपात्तहेतु-

रत्येव देवे भगवत्कुमारे ।

यत् पद्मनाभस्य निजेश्वरस्य

स्वसुः सुतोऽसौ सुरसैन्यपालः ॥ २२ ॥

युवराजः — तदनु ।

पाठकः —

तत्तद्वरार्थिभिरनेकजनैर्गजसं

मंसेव्यमानचरणाम्बुरुहं कुमारम् ।

अभ्यर्च्य नेत्रकमलेन किरीटरत्नै-

र्नीराजनं च कृतयान् स हि तत्पदाब्जे ॥ २३ ॥

ततश्च वन्दारुजनसन्दोहवाञ्छितवितरणाचिन्तामाणिः स्फटिकमणिमयपुरोमण्डपमध्यवलम्बीविलम्ब्यमानपद्मरागपञ्जरगर्भस्थितनिजरमणीकेलीशुकनधूटीपटुतरवागव्यवहरणव्याजेन स भगवानेवमादिशति स्म —

मार्तण्डप्रभुवर्य ! त्वया वैलम्बितम् ।

स्त्वां नेत्रीकुसुमे ग्रासयामासुः ।

तस्मात् त्वय्यर्थक्येन तस्मात् ।

तेनास्मभ्यस्तावत् ।

रत्नाङ्गदः —

युवराजः —

स्पष्टीभविष्याति ।

पाठकः —

यद्यद् भारतभूमिभागपल्लव ।

स्वायत्तं विहितं त्वया ।

तत्तत् त्वत्सहजाशुतयः ।

सेतुस्नानविधिं कर्तुं ।

रत्नाङ्गदः —

भगवद्वचनेन स्पष्टीकृतमर्थः ।

रथगतमभीष्टम् ।

युवराजः —

पाठकः —

इत्थं मञ्जुलपञ्जरस्थितामहाकैलीश्वरी ।

साक्षात् रकन्दगिरं निशम्य यद्युग्रा ।

पूर्णानन्दतरङ्गितात्मकतया ।

दुद्यद्दीचिसमूहसङ्कुलमहापाथोन्निशीर्षां ।

रत्नाङ्गदः —

4154

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

पाठकः

तत्र श्रीनगराधिनाथगिरिन्दे १२२ साधिवारां सदा
 ध्यायन्तं निभृत तमे । नक्कलस्य जालसूषोज्ज्वलम् ।
 भक्तानां स्वमिवादिपं । अथवा श्रीभक्तानामप्रमो-
 राध्यागैकपरं प्रणम्य पुमुदे भक्तस्य तल्लक्षणम् ॥ २९ ॥

युवराजः — सतिः ।

पाठकः **ADAM'S ADVENTURE**

साक्षाच्छ्रीपतिना गियोत्तत इव प्राकारशृङ्गापरि
स्थाने दूरतरेऽपि जातमनयं सद्यः क्षिपन् वीक्षणात् ।
कल्याणं सकलक्षमातलं नृपावुत्तादयन् सन्ततं
कौशेयाम्बरभूषणोज्ज्वलतनुः सन्दृश्यते पक्षिराट् ॥ ३० ॥

युवराजः — ततः ।

पाठकः —

भास्वद्विद्रमदण्डखण्डविलसन्नौटापुटोन्नमिता-

च्छायापार्श्वयुगोद्वतस्मितरुचिस्पष्टोर्ध्वपुण्ड्राननम् ।

दिव्यस्रग्भरभूषणाम्बरमृतं तं ज्योतिषिणं हृन्दन्मा-

माकारविहगाधिराजमकरोत् साक्षादमुक्षोणपः ॥

युवराजः — तदनु ।

पाठकः — एवं प्रार्थितवान् —

उद्यद्बालदिवाकरांशुपटलीदेदीप्यमानां चल-

स्निग्धस्वच्छपटीलमन्निजकटीभास्वन्मणीमेखलः ।

निःश्वामानिलवेगधूतहरितज्योत्स्नानुपङ्गादय-

प्राप्तश्चेतिमकण्ठमागसुभगो मां पातु पक्षीश्वरः ॥ ३२ ॥

चञ्चत्पक्षसमुद्रधन्मरुदुरहीतरन्मोत्कम्पित-

त्रैलोक्यासुरभोगिसङ्कुलचतुस्सिन्धुक्षमाभृद्वणः ।

बालार्कातपरागरूषितगिरिप्रख्यातभद्राकृतः

पक्षीन्द्रप्रभुरस्वलद्वतितरयः पुष्पातु भद्राणि नः ॥ ३३ ॥

युवराजः — सखे ! रत्नाङ्गद ! श्रवणमात्रेण तादृशः स

भगवान् विहङ्गराजः *धुरी मम स्फुरती(?) ।

पाठकः —

बभूव पुण्यभाक् पूर्वं भविष्यामि च पुण्यभाक् ।

साम्प्रतं पुण्यभागास्मि यद् दृष्ट्वा विष्णुमूर्तयः ॥ ३४ ॥

* 'हृदि मम स्फुरति' इति पाठः स्यात् ।

एवमात्मकृतार्थत्वं प्रगुवन् पार्थिवोत्तमः ।

अपश्यत तत् पुरं सर्वं धनाधिपपुरोपमम् ॥ ३५ ॥

युवराजः—वस्तुरामणीयकं कं वा दर्शने नोत्सुकयति ।

पाठकः—

ताम्रां पुण्यतमां सुनिर्मलजलां तत्तीरजां तां पुरीं

तत्रत्यानपि भूसुरान् सुरसमारतेजोभिरत्यद्भुतैः ।

अन्यच्चापि यदन्यदस्ति रुचिरं तत्रत्यमालोकयन्न

श्लाघाधीनरमज्ञतामुदवहद् वञ्चिक्षमावल्लभः ॥ ३६ ॥

रत्नाङ्गदः—सखे ! युवराज !

तद्वस्तुश्रवणादेव परिक्षेऽपि सतां भवेत् ।

श्लाघा किमुत वक्तव्यं प्रत्यक्षे गतिं तादृशि ॥ ३७ ॥

युवराजः—ततः ।

पाठकः—

मद्यः प्रस्थाय राजा द्विजगणभिलितः शङ्खतीर्थाभिधानाद्

घट्टादुत्तीर्य ताम्रामतिमृदुलमरुच्चदम्भोभिरामाम् ।

तस्यामासक्तियोगादिव सततमदस्तीरभाजं दयालुं

कान्तीशाख्यं प्रपन्नाखिलजनशुभदं साम्बभूर्त्तिं सिपेवे ॥

युवराजः—तदनु ।

पाठकः—

गरुत्मान् वहते विष्णुं ककुद्वांस्त्वामुमापते ! ।

उभावपि युवामेकः सन्ततं मनसा बहे ॥ ३९ ॥

इति भगवन्तमुमाकान्तं प्रणम्य मार्गवशाद् वत्सलतया

पुनरप्यागन्तव्यमित्याह । ननु तेषां पुनरागमः किं हेतुकमनाथं
सेवितुमुत्कण्ठितो गच्छाम्यहम् ।

नृत्यलवण्यमिदं प्रकृतं च नृपतिभिः ।

धूलीविमानकी कक्षा में $\frac{1}{2} \pi$ घूर्णन के समय $\frac{1}{2} \pi$ ।

ਰੁਝੰ ਰੁਝੰਗੀ ॥ ੧੦ ॥

वर्गः शुद्धिः । तत्र विचार्य निमित्तं ३० ।

युवराजः   १०११

पाठकः-- तदत्र कदाचित् प्रमाणं दृश्यते अथवा न?

तस्मात् प्रस्थानम्,

श्रीशालिवालीदापुरी ॥१॥ ॥१॥

तत्रत्यभूमीसुसन्निर्ग. ३५. ३५. ।

ताम्रापगां चापि समीपे ॥ ३॥

तां रस्यतामेव महाय ॥ १३ ॥ ११ ॥

युवराजः - ततः ।

पाठकः _____

ताम्रावारि निमज्ज्य ग्राधु विधिना श्रीशारिजाटीपरं

देवीं कान्तिगतीं च सौख्यमिष्टिर्जीवमपि स नृपः ।

तत्रत्यानपि भूसुरानभिमतैः सह ॥ ४ ॥ वाग्व्याप्यैः ॥

संहृष्टोऽथ शुचीन्द्रसंज्ञकमगात् पृथग्यं परारः स्व उभ ॥४२॥

रत्नाङ्गदः— अहो कृतार्थिना मत्पराजस्य ।

पाठकः

कीर्तिः पुरस्तादथ वाचघोष-

स्ततः ससैन्याः पृथनाधिपास्ते ।

ततः स राजा नगरप्रवेशात्
क्रमादमी राष्ट्रजनानधिन्वन् ॥ ४३ ॥

(नेपथ्ये)

हन्त वयमपि चिरप्रवासादागतं विजयिनं महाराजं
द्रष्टुमिच्छामः ।

युवराजः — (आकर्ण्य) सखे ! रत्नाङ्गद ! हन्त पौराणां
महाराजसन्दर्शनौत्कण्ठ्यमस्मानप्यतिशेते ।

पाठकः — भवतु । निबन्धनस्यान्तिमं पद्यमवशिष्यते ।
तदाख्यायमानं श्रोतुमर्हन्ति भवन्तः ।

युवराजः — (ससम्भ्रमम्) ततस्ततः ।

पाठकः —

जित्वा दिशां वलयमागतमाप्तकामं
श्रीपद्मनाभकरुणापरिपक्विमाङ्गम् ।
वञ्चीन्द्रमेनमवलोक्य सुखं भजध्वं
पौराः ! समस्तपुरुषार्थमतो लभध्वम् ॥ ४४ ॥

(नेपथ्ये)

अहो अस्माकमभिलषितमेवार्थं प्रकाशयति निबन्धन-
समापनमिदम् । भो रङ्गरञ्जक ! भवता निबन्धनपठनाख्यानेन
परितोषिताः स्मः । महाराजो निबन्धनकर्त्रेऽभिनवकालिदा-
साय यादृशं पारितोषिकं सम्प्रदास्यति तादृशं पारितोषिकं
निबन्धनपाठकाय भवते प्रदास्यामः ।

पाठकः — (श्रुत्वा सहर्षम्) अहो महान् पौरजनानु-
ग्रहः ।

(पुननपश्ये)

इत्थमस्मत्प्रतिज्ञावचनस्य प्रामाण्यमन्यथा मा भूदित्य-
स्माभिरेव स्थूलढाकस्य सूनूपु कश्चिदत्र प्रतिभूः क्रियते ।

(सर्व आकर्णयन्ति ।)

पाठकः — अहो महान् पौरजनानुग्रहाद्भुतवृक्षः
स्वोत्पत्तिकाल एव फलवानभूत ।

युवराजः — सखे ! रत्नाङ्गद ! पौरैरेवमाचरितं चेद् रङ्ग-
रञ्जकः कृतार्थीकृतः ।

रत्नाङ्गदः — न केवलमेतावन्मात्रं, महाराजे भक्त्य-
तिशयश्च सफलीकृतः ।

युवराजः — सखे ! रत्नाङ्गद ! पुष्पोद्गमः फलपर्यवराने
किल श्लाघनीयो भवति ।

(ततः प्रविशत्यपटाक्षेपेण पुरुषः ।)

युवराजः — (पुरुषं विलोक्य रत्नाङ्गद प्रति)

पञ्चाशत्कोटिविस्तीर्णपृथ्वीतलवणिकपतेः ।

स्थूलढाकस्य पुत्रोऽयं श्रीकण्ठ इति विश्रुतः ॥ ४५ ॥

कलावान् निपुणश्चायमस्मन्मातुलसम्मतः ।

तदस्मत्सन्निधानेऽद्य लब्धुमर्हति मान्यताम् ॥ ४६ ॥

(रत्नाङ्गदः उत्थाय तं करे गृह्णन् रत्नास्तरणे निवेशयति ।)

युवराजः — अये श्रीकण्ठ ! स्थूलढाकनन्दन ! त्वदा-
गमनं साफल्येन युज्यताम् ।

(श्रीकण्ठ. पत्रिका दर्शयति ।)

युवराजः — सखे ! रत्नाङ्गद ! पठ्यतामियं पत्रिका ।

रत्नाङ्गदः — (गृहीत्वा पत्रिका वाचयति ।)

रङ्गरञ्जकनाम्नेऽस्मै पौरैर्यावत् प्रतिश्रुतम् ।

तावद् धनमहं दद्यामियत्तानिर्णये सति ॥ ४७ ॥

इति श्रीकण्ठढाकेन लिखिता पत्रिका स्वयम् ॥ ४७ ॥

युवराजः — (आकर्ण्य)

श्रीमन् ! श्रीकण्ठढाक ! क्षितिपतितिलके प्रेमभाजामजस्रं

पौराणां प्रीतिहेतोः प्रदिशतु स भवान् पत्रिकां पाठकाय ।

इत्यादिष्टः स दत्त्वा प्रमुदितहृदयः पत्रिकां तस्य हस्ते

निष्क्रान्तोऽभूद् युवक्षमातलवलमथनश्चावितो ढाकसूनुः(?)*

[॥ ४८ ॥

युवराजः — अये पाठकचूडामणे ! मदीयो मातुलमहा-
राजः समुचितेन पारितोषिकप्रदानेन भवन्तं सम्भावयि-
ष्यति । मया पुनरिदानीं किञ्चिद् दीयते ।

हाटकघटितं कटकं

मणिभिरनर्घैर्मनोहरं भवता ।

पाठककुलभूषण ! भोः

सम्प्रति सङ्गृह्यतामेकम् ॥ ४९ ॥

* इह कियाश्चिद् भागो लुप्तः स्यात् ।

(इति हस्तादुन्मुच्य स्वकीयमेक वलयं पाठकहस्ते समर्पयति ।)

पाठकः — (गृहीत्वा सहर्षं कटक करे धारयन्) स्वामिन् ! युव-
राजशिखामणे ! गृहगमनाय मामनुमन्यस्व ।

युवराजः — गम्यताम् । अहमपि मातुलमहाराज-
सन्दर्शनेन चक्षुष्मत्तायाः फलमनुभविष्यामि ।

(इति सरत्नाङ्गदो निष्क्रान्तः ।)

तृतीयोऽङ्कः ॥

अथ चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति चेटी ।)

चेटी — (पुरोऽवलोक्य सहर्षम्) (क) कहं मह सही मरा-
ळिआ इदो एव्व आअच्छइ ।

(ततः प्रविशति मरालिका ।)

मरालिका — (ख) एसा मह पिअसही सारिआ समा-
पदइ । सहि ! सारिए ! कहिं पात्थिदासि ।

सारिका — (ग) आणत्तहि देवीए — “हज्जे सारिए !
पवासादो आअदं विअइणं अय्यउत्तं उवअरेदुं मंगळिअं
पुप्फाणुळेवणादिअं वत्थु उवणय”त्ति । तुमं उण कहिं प-
त्थिदा ।

मरालिका — (घ) आणत्तहि भट्टिणीए राजजण-
णीए — “हज्जे मरालिए ! दिट्ठिए मह वच्छो पदमणहकरु-
ण्णेण भारअवरिसिट्ठिए सव्वे णरन्दे विअयूण ससण्णो णअरं

(क) कथं भम सखी मरालिका इत एवागच्छति ।

(ख) एषा मम प्रियसखी सारिका समापतति । सखि ! सारिके ! कुत्र
प्रस्थितासि ।

(ग) आज्ञप्तारि देव्या — “हज्जे सारिके ! प्रवासादागत विज-
यिनमार्यपुत्रमुपचरितुं माङ्गलिक पुष्पानुलेपनादिक वस्तु उपनय” इति । त्व
पुनः कुत्र प्रस्थिता ।

(घ) आज्ञप्तास्मि भट्टिन्या राजजनन्या — “हज्जे मरालिके ! दिष्ट्या
भम वत्सः पद्मनाभकारुण्येन भारतवर्षस्थितान् सर्वान् नरेन्द्रान् विजित्य

पविसिअ गं आहवादेगुं दाणिं आअच्छइ । ता तुहो वि वच्छं
पेक्खिदुं मह णिअड आअच्छेत्ति मह पुत्तिआणं कहेहि”त्ति ।

सारिका — (क) सहि! मराळिए! एसो अत्थो भट्टिणीए
राअजणणीए ळेहादो विण्णादो आहो पुरिसमुहादो ।

मरालिका — (ख) ळेहादो ।

सारिका — (ग) सहि मराळिए! सव्वो पि ळेहत्थो तुए
अवि सुणिओ ।

मरालिका — (घ) अहइं ।

सारिका — (ङ) ळेहत्थकमं कहेहि ।

मरालिका — (च) सुणु कहइम्सं । आ दक्खिण्णादो स-
मुदादो आ पूव्वादो आ पच्छिमादो आ हिमाळयादो अ मज्झ-
परिवट्टिणो रण्णो विअयूण ताणं माणं धणं अ ओहरिअ
ससण्णं सुइन्दखेत्तं पत्तं भट्टारअं दुन्दुभिघोसादो जांघिअ
मुहादो विजाणिअ अमच्चजणो जुवराअं पुरोकदुअ सामिणं
ससैन्यो नगर प्रविश्य मामभिवादयितुमिदानीमागच्छति । तद् यूयमपि वत्स
प्रेक्षितु मम निकटमागच्छतेति मम पुत्रिकाः कथय” इति ।

(क) सखि! मरालिके! एषोऽर्थो भट्टिन्या राजजनन्या लेखाद् विज्ञातः
आहो पुरुषमुखात् ।

(ख) लेखात् ।

(ग) सखि! मरालिके! सर्वोऽपि लेखार्थस्त्वयापि श्रुतः ।

(घ) अथकिम् ।

(ङ) लेखार्थक्रम कथय ।

(च) शृणु कथयिष्यामि । आ दक्षिणात् समुद्राद् आ पूर्वाद् आ
पश्चिमाद् आ हिमालयाच्च मध्यपरिवर्तिनो राज्ञो विजित्य तेषां मान धनं
चापहृत्य ससैन्य शुचीन्द्रक्षेत्र प्राप्त भट्टारकं दुन्दुभिघोषाद् जाङ्गिकमुखाद्

ददृधुं पुडमं पत्थिदो । तदो सव्वो पोरअणो जाणवदेहिं सह
मिळिअ मंगळिअपुण्णकळसहत्थे बह्वणे पुरोकदुअ सहन्तेण
तोरत्तिओवआरेण सामिणं पज्जुग्गमिअ णेतोसअ लद्ध-
वन्तो संवुत्तो ।

सारिका — (क) तदो तदो ।

मरालिका — (संस्कृतमाश्रित्य)

वाचा सूनुतया स वञ्चिमघवा तं तं यथार्हं जनं
संप्रीणन् मृडकेशवौ नमसितौ दृष्ट्वा च देवाबुभौ ।
आरुह्य स्फुरदिन्दुपट्टनिटिलं प्रोत्तुङ्गमश्वोरस
प्राविक्षच्चलचीनपट्टरुचिरां तां राजधानी निजाम् ॥ १ ॥

सारिका — (ख) तदो तदो ।

मरालिका —

उत्तुङ्गोज्ज्वलसौधपङ्क्तिविहरत्पौराङ्गनावर्चित-
स्मेरापाङ्गतरङ्गलाजकुसुमासारोपचारार्चितः ।
प्रत्यग्रागरुधूपसौरभभरं विद्योतयन् सिक्तसं-
मृष्टं राजपथं नृपोऽविशदसौ स्वं मन्दिरं सुन्दरम् ॥ २ ॥

सारिका — (ग) तदो तदो ।

विज्ञायामात्यजनो युवराज पुरस्कृत्य स्वामिन द्रष्टुं प्रथमं प्रस्थितः । ततः सर्वं
पौरजनो जानपदैः सह मिलित्वा माङ्गलिकपूर्णकलशहस्तान् ब्राह्मणान् पुरस्कृत्य
महता तौर्यत्रिकोपचारेण स्वामिनं प्रत्युद्गम्य नेत्रोत्सव लब्धवान् सवृत्तः ।

(क) ततस्ततः ।

(ख) ततस्ततः ।

(ग) ततस्ततः ।

मरालिका — (क) अमच्चस पोरसु अ 'अहोहिं एत्त एव्व वरान्तेहिं अहिणवकाळिदामणिबंधणत्थं वाअक्खाणे रङ्गरंजअपाठए तत्तभवन्तस्स विअअविहूदि पच्छक्खीकिदा, अदो पुच्छेदव्वं णत्थि' । त्ते वंचेउळसोमं पसंसंतेसु सो भट्टा पमोदभरिओ अहिणवकाळिदासं रंगरंजअं वि रअणरासीहिं समं एव्व अहिसिंचंतो परितोसिअ उइदेण दाणमाणाइसक्कारेण सप्पधाणं भटअणं संतोमिअ विसज्जिअ चिरकाळजिण्णं पदुमणाहमन्दिरं णवीकादुं सिप्पिसहस्साइं बहुवित्तेहिं परिकीअ भअवंतं आदिकेसवं अ पणमिअ परदेवअं पदुमणाहं पणमिदुं णिअजणाणिं अहिवादे(हिं ? उं) अ पुव्वस्सिदिणे पत्थिदो ।

सारिका — (ख) तदो तदो ।

मरालिका — (ग) तदो ण किं वि । एआवंतो एव्व केहत्थो ।

(क) अमात्येषु पौरेषु च 'अस्माभिरत्रैव वसद्विराभिनवकालिदासनिबन्धनार्थं व्याचक्षाणे रङ्गरञ्जकपाठके तत्रभवतो विजयविभूतिः प्रत्यक्षीकृता, अतः प्रष्टव्यं नास्ति' इति वञ्चिकुलसोमं प्रशंसत्यु स भर्ता प्रमोदभरितोऽभिनवकालिदासं रङ्गरञ्जकमपि रत्नराशिभिः सममेवाभिपिञ्चन् परितोष्य उचितेन दानमानादिसत्कारेण सप्रधानं भटजन सन्ताप्य विसृज्य चिरकालजीर्णं गन्नाभमन्दिरं नवीकर्तुं शिल्पिसहस्राणि बहुवित्तैः परिक्रीय भगवन्तमादिकेशवं च प्रणम्य परदैवतं पद्मनाभं प्रणन्तुं निजजननीमभिवादयितुं च पूर्वसिगन् दिने प्रस्थितः ।

(ख) ततस्ततः ।

(ग) ततो न किमपि । एतावानेव लेखार्थः ।

सारिका — (क) सहि ! मराळिए ! राअउळस्म विअअ-
वुत्तन्तं सुणन्तीए मह अङ्गाइं हरिसेण तिमितिमाअन्ति ।
एदेण उण दुम्मणाएमि, जं भट्टा णिबंघणकत्तुणा अहिणव-
काळिदासेण समीकदुअ पाठअं परितोसिअवन्तो ।

मरालिका — (ख) अहं उण अहिअं माणइदव्वो पा
ठअ त्ति तक्केमि, जेण णिबंघणकत्तुणो दुग्गहं हिअअं घ-
त्तूण रंगे पउज्जन्तेण सोदुजणमणाइ णन्दअंदेण णिबंघणं
चरिदस्थीकेदं । अण्णहा तं काणणचन्दिआएदि ।

सारिका — (सासूयम्) (ग) कित्ति पाठअं सुअं इव पाठ-
बळेण पउजन्तं सळाहेसि । णिबंघणं अणुवजीविअ पाठओ
णडो वा सब्भजणं कहं रसं अणुहावेइ ।

मरालिका — (सपरिहासम्) (घ) अपूवे मोदए व समाप्पिअ
रसावेउ । पाठओ णिबंघणकत्तुणो सिरं आरोहिअ विहारेउ,
णिबंघणकत्ता वा पाठअस्स । अह्माणं किं कळहेण ।

(क) सखि ! मरालिके ! राजकुलस्य विजयवृत्तान्तं शृण्वत्या ममा-
ङ्गानि हर्षेण तिमितिमायन्ते । एतेन पुनर्दुर्मनाये, यद् भर्ता निबन्धनकर्त्राभि-
नवकालिदासेन समीकृत्य पाठकं परितोषितवान् ।

(ख) अहं पुनरधिक मानयितव्यं पाठक इति तर्कयामि, येन
निबन्धनकर्तुर्दुर्ग्रहं हृदयं गृहीत्वा रङ्गे प्रयुञ्जानेन श्रोतृजनमनासि नन्दयता
निबन्धनं चरितार्थीकृतम् । अन्यथा तत् काननचन्द्रिकायते ।

(ग) किमिति पाठकं शुकमिव पाठबलेन प्रयुञ्जानं श्लाघसे । निब-
न्धनमनुपजीव्य पाठको नटो वा सभ्यजनं कथं रसमनुभावयति ।

(घ) अपूपान् मोदकान् वा समर्प्य रसापयतु । पाठको निबन्धनकर्तुं
शिर आरुढं विहरतु, निबन्धनकर्ता वा पाठकस्य । आवयो, किं कलहेन ।

सारिका — (क) अहङ्गम् ।

(नेपथ्ये सकलकलो वाद्यघोषः ।)

(ख) णूणं भट्टा आअदो, जं तुरिअघोसो भत्तुदंसणकुद्ध-
हळाणं पोरणं कोळाहळो वि बह्मण्डकळाहं मुहरावइ ।

(पुनर्नेपथ्ये)

भो भो जनाः! दूरमपसरत । यतः सामात्यः,
स्नातो धारितसद्दुकूलयुगलो हृद्योर्ध्वपुण्ड्रोज्ज्वलः
शृण्वन् वैणिकगीयमानभगवन्नामानलीरादरात् ।
आरात् पृष्टसुखप्रवासविजयः स्नातानुलिप्तैर्द्विजै-

र्देवो द्रष्टुमनन्तशायिनमयं प्राप्नोति तस्यालयम् ॥ ३ ॥

उभे — (आकर्ष्य ससम्भ्रमम्) (ग) हन्त भट्टा देवं ददुं देवा-
ळअं पविट्ठो, जदो रायदण्डहत्थाणं जणोहं ओसारअवन्ताणं
आघोसो सुणीअदि । अहोवि सामिणीणं णिओअं असुण्णं
करह्म । (इतिनिष्क्रान्ते ।)

प्रवेशकः ।

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टो राजा ।)

राजा — (सामोदम्)

(क) अथकिम् ।

(ख) नूनं भर्ता आगतः, यत् तूर्यघोषो भर्तृदर्शनकुतूहलानां
पौराणां कोलाहलोऽपि ब्रह्माण्डकटाहं मुखरयति ।

(ग) हन्त भर्ता देवं द्रष्टुं देवालयं प्रविष्टः, यद् राजदण्डहस्तानां जनौ-
घमपसारयतामाघोषः श्रूयते । आवामपि स्वामिन्या नियोगमशून्यं कुर्वहे ।

दिष्ट्या भारतवर्षवर्तिनिखिलक्षोणीश्वरा निर्जिता

दिष्ट्यास्माभिरनुत्तमो धननिधिर्मेरूपमः सम्भृतः ।

दिष्ट्या पङ्कजनाभसद्म परमुच्चारिष्यते पूर्ववद्

दिष्ट्या नाथमहाभिषेकविधिना साफल्यमप्याप्यते ॥

(इति भगवन्मन्दिरप्रवेश नाटयन् तन्मन्दिरं त्रि परिक्रम्य भगवत्सन्निधिमुपेत्य साञ्जलिपुटं पश्यन्)

उत्पत्तौ जगतां पुरा कृतवते नाभीसरोजाद् विधिं

रक्षायै जगतां पुरा विदधते स्वांशावतारं मुहुः ।

संहारे जगतां स्वकीयनिटिलाद् रुद्रं क्रुधा सक्षयते

तस्मै ते प्रणतोऽस्मि शेषतलिमे स्वापच्छलाज्जाग्रते ॥

(इति साष्टाङ्गप्रणिपातं प्रणम्योत्थाय साञ्जलिपुटम्)

मया सामिकृतं स्वामिन् ! यद्यद् भगवतोदितम् ।

मया तोकेन तत् सर्वं कारयन् पारय प्रभो ! ॥ ६ ॥

(इति प्रार्थ्य) अस्य महीयसो मन्दिरस्य नवीकरणं प्रारभे ।

यावन्नवीकरणं भगवानित उत्तरपूर्वायां दिशि प्राकारपरिधे-

रन्तर्निर्मितम् अर्भकभोकोऽनुगृह्णातु । (इति विज्ञाप्य भगवत

आज्ञामिव शेषा परिगृह्य बहिर्निर्गत्यास्थानमण्डपोपवेश नाटयन् वेत्रपाणिं

पार्श्वस्थं पुरुषं विलोक्य) बाभ्रव्य ! भगवन्मन्दिराधिकाग्निमानय ।

बाभ्रव्यः — यदाज्ञापयति देवः । (इति निष्क्रम्य कर्मन्दिना

सप्तभिर्बाह्वैश्च सह प्रविशन्) इत इतो भगवन्तः ।

ब्राह्मणाः —

कृतप्रयत्नैर्भूपालैः प्राचीनैर्यज्ञ साधितम् ।

भगीरथादृतेऽस्माद् वा कोऽन्यस्तत् साधयिष्यति ॥ ७ ॥

(इति सञ्ज्ञावसुपद्यत्य) राजन् ! विजयस्व ।

राजा — (ससम्भ्रममुत्थाय कर्मन्दिनं नमस्कृत्य) इत आसतां भगवन्तः ।

(ब्राह्मणा आसिका नाटयन्ति ।)

राजा — (साञ्जलिबन्धम्) भगवन्मन्दिरं नवीकर्तुमनुजानीत । तदनुरूपाणि चानन्तरकरणीयानि च प्रवर्तयत ।

ब्राह्मणाः — भवतु । तथा कुर्मः ।

राजा — (पुरुषं प्रति) बाभ्रव्य ! शिल्पिनामाचार्यमानय ।

पुरुषः — (तथेति निष्क्रम्य शिल्पाचार्येण सह प्रविश्य) इत इतः शिल्पाचार्यः ।

शिल्पी —

मयस्त्वष्टा च लोकेऽस्मिञ् शिल्पविद्याप्रवर्तकौ ।

तयोरेकं विवर्त मां को वा न बहुमन्यते ॥ ८ ॥

(इति सञ्ज्ञाघमुपसृत्य) विजयतां महाराजः ।

राजा — अभिनवविश्वकर्मन् ! इतः पञ्चभिरहोभिर्भगवदायतनं यथा निर्मितं भवति तथा शिल्पिसहस्रं प्रयातय । एतं धननिधिं च यथेष्टमुपयोजय । (इति धननिधिं पुरुषमुखेन समर्पयति ।)

शिल्पी — यदाज्ञापयति महाराजः । (इति धनराशिमादाय) पञ्चभिरहोभिः कथं राजनियोगो निर्वर्तनीयः (इति विमृशन् निष्क्रान्तः ।)

राजा — (पुरुषं प्रति) बाभ्रव्य ! कार्यकारानानय ।

बाभ्रव्यः — यदाज्ञापयति । (निष्क्रम्य कार्यकारः सह प्रविश्य) इत इतः कार्यकारः ।

कार्यकाराः —

कार्यकाराः शतं सन्तु राज्ञां तैः किं यशो भवेत् ।
साधयन्ति च ये कार्यं ते यूयं सम्मता मम ॥ ९ ॥

इति नः श्लाघते नित्यं वञ्चिराजन्यशेखरः ।
तदयं मत्प्रयासानामभिज्ञाता महाप्रभुः ॥ १० ॥

(इति सप्रमोदमुपसृत्य) विजयतां देवः ।

राजा — हे कार्यकाराः ! इतः षष्ठादह्नः प्रभृति त्रिभि-
रहोभिर्महाभिषेकसामग्रीः सम्पादयत । इतो नवमेऽह्नि महा-
भिषेको भविता ।

कार्यकाराः — यदाज्ञापयति देवः । (इति परिक्रम्य) कथं
त्रिभिरहोभिः सामग्री सम्पादनीया । (इति विमृशन्तो निष्क्रान्ताः ।)

ब्राह्मणाः — राजन् ! वयं तान्त्रिकप्रवरं सोमयाजिनं
नियुज्य भगवतोऽर्भकौकःप्रवेशं कारयिष्यामः ।

राजा — गम्यताम् । अहं च यावन्महाभिषेकं धृतनि-
यमो भगवत्पादावनुचिन्तयन् श्रीपादतीर्थतीर्थीकृतं निवेशनं
प्रविश्य निवत्स्यामि ।

ब्राह्मणाः — इदमनुरूपं प्रभोः । (इति प्रशस्य निष्क्रान्ताः ।)

राजा — बाभ्रव्य ! श्रीपादभवनप्रदेशमार्गमादेशय ।

बाभ्रव्यः — इत इतो महाराजः ।

राजा — (तेन सह श्रीपादान्तःप्रवेशं गायन् सर्वतो विलोक्य)
अहो विविक्तरमणीयतया तपश्चरणयोग्यमिदं स्थानम् ।

बाभ्रव्यः — अत एव हि देवस्य श्रीमती सोदरी निरन्तरव्रतोपवासनियमतपःसम्पदधिष्ठानभूततया भूयोऽपि देदीप्यमानदेहश्रीः महिम्ना नाम्ना च महीधरन्द्रनन्दिनीमनुस्मारयन्ती काङ्क्षितदाने कल्पलतिकामतिवर्तमाना मूर्तिमती श्रीपद्मनाभाश्रयभक्तिरिव सदानन्दमुद्वेलयन्ती श्रीपादनिकेतनाराममध्यमिदमध्यास्ते । इयं किल श्रीपद्मनाभभक्तिलतालवालमानसतया भगवतरतत्तल्लीलावतारविशेषचरितप्रतिपादकपुराणजालपठनाकर्णनसफलीकृतकर्णयुगलोपरिविन्यस्तमृदुलतुलसीमञ्जरीमौरभ्यमाघ्रातुमिव तदुपान्तं नयनभृङ्गीमुपनयन्ती करकमलवलमानतुलसीमणिमालया भगवन्नामावलीमन्त्रमावर्तयन्ती पद्मनाभपदारविन्दसन्ततभजनाय दिवोऽवतीर्णा काचन सिद्धतपस्विनीव यिशजंत । किञ्च, दोहलविशेषसमर्पणसन्ततकुसुमितनानाविधलतावलीपरिवेष्टनसंशोभमानतरुवरमण्डिते दर्शनीयतमेऽस्मिन्नारामे हैमन्तिकवासन्तिकग्रैष्मिकवार्षिकशारदिकानि शैशिराणि च विविधानि कुसुमानि तुलसीपल्लवजालानि च मालारूपतया स्वकीयकरकमलाभ्यामेव ग्रथितानि, अन्यानि विप्रकीर्णानि नानाविधानिपुष्पनिकरजालानि च भगवच्छ्रीपद्मनाभस्य नृसिंहरामभद्रश्रीकृष्णप्रमुखानां तद्विभूतिभूतानां चालङ्करणभ्यर्चनार्थं पृथक् पृथक् प्रतिदिनं प्रददातीति ।

राजा — अये बाभ्रव्य ! सेवकोऽपि भक्तिरसं जानीषे ।

बाभ्रव्यः — देवस्य परिग्रहमहिम्ना को वा भक्तिरसानन्दं न विन्दते ।

राजा — (स्वगतम्) अस्मत्प्रेमैकभाजनस्य रमणीयगुण-
गणाकरस्य मदीयकुलनन्दनस्य वत्सश्रीरामवर्मणः अध्वरा-
नलस्यारणिरिवाविर्भावहेतुरियमभवत् । अनेनापि हेतुना
नितान्तप्रेमास्पदसियमास्ते । (प्रकाशम्) बाभ्रव्य ! क्षणमाराम-
शोभां पश्यामः । (इति बाभ्रव्येण सह परिक्रामन् परितो विलोकयति ।)

(नेपथ्ये घण्टारवः ।)

राजा — (कर्णं दत्त्वा सहर्षम्) नूनमिदानीमस्मदाचार्यस्ता-
न्त्रिकप्रवरः सोमयाजी अर्भकमन्दिरस्थितस्यारविन्दनाभस्य
पूजाविधिमारब्धवान्, यदयं घण्टाघोषः श्रूयते ।

बाभ्रव्यः — कथमिदानीं प्रवृत्तिनिवेदकः कश्चिदपि
नायातः ।

(ततः प्रविशति तान्त्रिकप्रवरशिष्यः ।)

शिष्यः — आदिष्टोऽस्मि गुरुणा — “हे मेषाण्ड ! वक्र-
नासे देवावेशप्रकारं महाराजाय निवेदये”ति । (परिक्रम्य) अहो
महाराजे भगवतः श्रीपद्मनाभस्य पक्षपातातिशयः । यतः प-
ञ्चाहेन मन्दिरनिर्माणनियोगं त्र्यहेण सम्भारसम्भरणनियोगं
च भक्तस्य सत्याकर्तुं वक्रनासे त्वष्टारमावेशितवान् । (उपसृत्य)
महाराज ! विजयस्व ।

राजा — मेषाण्ड ! कुतस्त्वम् ।

शिष्यः — उपाध्यायेनादिष्टोऽस्मि “देवसन्निधौ देवावे-
शप्रकारं महाराजाय विज्ञापये”ति ।

राजा — (सविस्मयम्) कीदृशो देवावेशप्रकारः ।

शिष्यः — अर्भकौके भगवन्तं प्रवेश्य नमस्यन्तमुपा-
ध्यायं परिचरन् वक्रनासः,

अकस्मात् कम्पमानाङ्गो निष्पन्दाक्षे विठो कथन् ।
आधावन् प्रतिधावंश्च मुहुः प्राक्रोशदुच्चकैः ॥ ११ ॥

राजा — (मविस्मयोत्सुक्यम्) ततस्ततः ।

शिष्यः—कस्त्वमित्युपाध्याय न पृष्ठः “त्वष्टाहं पुष्टकरुणेन
भगवता आदिष्टोऽस्मि । अयि विश्वकर्मान् ! स्वांशेन शिल्पि-
सहस्रं प्रदिश्य पञ्चभिरहेभिर्भामकमन्दिरं निर्माणयन् वत्सस्य
निदेशं सत्याकुरुष्व । कार्यं कारयतानुगारेण वसुन्धरापि सर्वा-
मभिषेकसामग्रीं धोक्ष्यतीति कार्यं करान् प्रति दिनत्रयेण मा-
मग्रीसम्पादननियोगोऽपि वत्सस्यावितथो भविष्यतीति भग-
वतादिष्टमिममर्थं युष्माकं विज्ञापयितुमिहं ब्राह्मणमाविक्षम्”
इति वदन्नेव वक्रनासो भगवत्सन्निधौ । गिरतितत्रान् । अय-
मावेशप्रकारः ।

राजा — (साज्जलिबन्धम्) नमो भगवते ।

शिष्यः—उपाध्यायनि कृतं गमिष्यामि । (इति निष्क्रान्तः ।)

राजा — बाभ्रव्य ! अत्र निवसता भगवच्चरणारविन्दानु-
ध्यानपरेण मया सप्त दिनानि नेतव्यानि । तदेतदन्तरे न
कश्चिदत्र प्रवेशयितव्यः ।

बाभ्रव्यः — शिरमि धृतं साधु देवस्यानुशासनम् ।

राजा — (सामोद परिक्रम्य पुरोऽवलोक्य)

नाभिप्रदेशसंफुल्लमहानालीकभासुरः ।

तटाकोऽयं । वभात्येष गङ्गनाभ इव प्रभुः ॥ १२ ॥

तदेतस्य परिसरे बालाशोकमूलालवालोपान्ते मणिघटित-
कुट्टिमतले उपविशामि ।

बाभ्रव्यः — देवस्य शासनेन न कश्चिदत्र प्रत्यूहो
भविता ।

राजा —

उत्तुङ्गवीचिधाटीभिरुद्धतोऽपि पयोनिधिः ।

वेलां न लङ्घते तद्वद् राजाज्ञां राजसेवकः ॥ १३ ॥

बाभ्रव्यः — बाढमनुगृहीतोऽस्मि ।

राजा — (उपविश्य सुचिरं ध्यात्वा नेत्रे उन्मील्य सर्वतो विलोक्य
साश्चर्यम्) हन्त हन्त भगवति गाढानुसन्धानमाकलयतो मम
तानि सप्त दिनानि निमिषार्धमिव व्यतीतानि ।

बाभ्रव्यः — (उपसृत्य) पञ्चाहेन निरवशेषनिर्मिते भग-
वदालये वृत्तान्तविज्ञापनायागतः शिल्पाचार्योऽपि देवस्या-
ज्ञया न प्रवेशितः प्रतिनिवृत्तश्च ।

(राजा बाभ्रव्य शिरसा श्लाघते ।)

(नेपथ्ये)

आशामण्डलपातिनः प्रविततान् रश्मिप्रतानान् निजान्

बिभ्राणो निपुणोपभार्यसविधच्छिन्नाभ्रविभ्राजितः ।

प्राप्तो मध्यमयं दिवो दिनमणिर्दृश्येत चेत् सन्ततं

दूरोद्यच्चतुरन्तदीप्रपरिधिस्तस्योपमामर्हति ॥ १४ ॥

राजा — सावशेषमिव वैतालिकवचनम् ।

त्वष्ट्रा शिल्पिसहस्रभावमयता सृष्टस्य हेमच्छदि-

श्छेदैरुज्ज्वलितस्य कैटभरिपोरुत्सेधिनां वेश्मनः ।

सौवर्णेन परिष्कृतस्य महता सालेन रत्नालिभिः

प्रत्युत्तरय दिविस्पृगस्य शिखरं हैमं यदालोक्यते ॥१५॥

राजा — हन्त वैतालिकोऽयं माध्याह्निकवेलामावेदय-
न्निव भगवन्मन्दिरनिर्माणपरिसमाप्तिं द्योतयति । तद् द्रक्ष्या-
मस्तावत् । (इति अमात्ये. सह सकुतुक श्रृंषादनिकेतनान्निर्गत्य प्राकारान्तः-
प्रवेश नाटयन् भगवन्मन्दिरमालोक्य सविस्मयगर्ह्यकुतूहलम्) अहो अहो
दिव्यमपराजितपुरमेव वैकुण्ठादिहायनीर्णमिति निश्चिनुमः ।
कुतः शिल्पिनामीदृशी निर्माणनैपुणी, कुतः वा विश्वकर्मणः
तथाहि —

त्वष्टा शिल्पवतां पुरस्सर इति प्रागल्भ्यमालम्बतां

तादृग्वा ककुभामधीशभवने तत् कौशलं दृश्यताम् ।

स्वोद्भूतेऽनुपमेऽपराजितपुरे शिल्पिप्रसङ्गः कथं

स्यादेतन्नवनिर्मितं भगवतस्तस्मादभिन्नं गृहम् ॥ १६ ॥

अमात्याः — सत्यमाह देवः । यत् श्रुतिगणसन्दर्शित-
निसर्गमनिजसौन्दर्यस्वरूपं तद् दिव्यमपराजितं नाम पुरं
सम्यग्नेन प्रत्यभिज्ञाप्यते ।

राजा — अतः शिल्पिसहस्रप्रतिष्ठत्वष्टसहस्रप्रयत्नवि-
शेष इति व्याजमात्रमसगत्परदेवपद्मनाभसङ्कल्पस्य । (इत्यालयं
विलोकयन्) क शिल्पिनामाचार्यः ।

शिल्पाचार्यः — (रावेनयमुपमृत्य) अहमस्म्यनुशासनीयः ।

राजा — अपि निर्मितो निरवशेषेण भगवदालयः ।

शिल्पी — कथमाकलयेदायुष्मतो देवस्य तादृगाज्ञा निर्मातव्यावशेषम् ।

राजा — तर्हि पुरो गच्छन् सन्दर्शय स्वकीयं शिल्प-सौन्दर्यम् ।

शिल्पी — यदाज्ञापयति देवः । (तथा दर्शयति) ।

सान्द्रस्निग्धसुधानुलेपहसितैर्द्वाराननैर्भास्वर-

स्तत्र स्फाटिकवेदिसुस्थजनतावेदार(विः? वैः) संयुतः ।

सौवर्णस्फुरदंशुकावृततनुः श्रोपद्मनाभालय-

प्राकारोऽयमहो महान् विधिरिव प्रोद्धासते भोः प्रभो ! ॥

राजा — हन्त भगवदालयप्राकारे चतुर्मुखब्रह्मसादृश्यं सम्यगुत्पादितम् ।

अमात्याः — वयं चैवमुत्पश्यामः —

प्राकारोऽयमनल्पनीलमणिभिः पश्यन् हसन् स्फाटिक-

ज्योत्स्नाभिः परिकम्पयन् निजाशिरो वल्गदूगु हर्म्याकृति ।

द्वारागच्छदुपस्थितप्रविचलत्पौरारवच्छद्मना

प्रस्तौत्येव पुरन्दरादिविनुतं देवं रमानायकम् ॥ १८ ॥

राजा —

जीवरत्नघटितान्तरो महान्

सच्चिदात्महरिमन्दिरावृतिः ।

हेमसालमणिरेष भाषते

द्वारिचारिजनतारवच्छलात् ॥ १९ ॥

अमात्याः — सर्वान्मसश्चिकर्षे किमेतदाश्चर्यम् ।

शिल्पी — इत इतो देवः ।

(राजा अनुगच्छति ।)

पाकशाला विशालेयं पाकोऽप्येतत्प्रवेशनात् ।

पाकविद्याविलासेन भवेत् पाकारिजाग्रजः ॥ २० ॥

राजा — अस्त्येव किल स्थलविशेषमहिमा ।

अमात्याः— समग्रसाधनचमत्कृतिमत्याः पाकशालायाः
समर्थपुरुषानुष्ठेयपाकसुकरताहेतुत्वं महिमेति देवेनोपचारः
क्रियते ।

राजा — तथा न मन्तव्यम् । वाराणसीवास्तव्यता के-
वलं कैवल्यदेति न किं वो अस्तुनोऽवगतम् ।

अमात्याः — हा विस्मृतमहो प्रमा(दे ? दोऽ)यमस्माकं
यदेतदपि पद्मनाभीयम् ।

शिल्पी — इत इतो देवः । (बाहुमुख्योऽर्चमवलोक्य)

नताभिमतकारिणं मुरहरं हरिं सेवितुं

गतागतमभीप्सतामिह रामस्तनाकौकसाम् ।

निकाममधिरोपिता मणिमयीयमारोहणी

सुगोपुरनवाभिधा सुरसरित्तटव्यापिनी ॥ २१ ॥

राजा — साधु शिल्पिन् ! (शिल्पिन् ?) । करकौशलाद-
प्यधिकं ते वाचि कौशलम् । (इत्यमात्यान् विलोकयति ।)

अमात्याः —

सर्वजगद्भरमर्तुः पङ्कजनाभेर्धुरीह निर्लज्जः ।

विलसति गोपुरमूले कृत्रिमपुरुषः समस्तवाहीव ॥ २२ ॥

राजा — (विलोक्य सविस्मयम्) इदानीमपि भगवति पद्म-
नाभे स्पर्धया समागतमेतद्रूपेण तमेव पौण्ड्रकवासुदेवं मन्ये ।

अमात्याः — (सश्लाघशिर कम्पम्) हन्त देवेन सम्यगुत्प्रे-
क्षितम् ।

शिल्पी — इयमपि गोपुराभ्यन्तरालसरणिर्देवस्य विलो-
चनमरीचिवीचिकाचामरोपचारमर्हति ।

राजा — (समीक्ष्य सानन्दम्)

साष्टाङ्गं प्रणिपातमाकलयता श्रीपद्मनाभप्रभो-

देवानां मकुटीतटस्फुटलसद्रत्नप्रवालैरियम् ।

प्रत्युप्तेव निसर्गरत्नखचिता विद्योतिताशामुखा

गोभिर्गोपुरशेखरस्य सरणिः संराजते सर्वदा ॥ २३ ॥

शिल्पी — (बाहुना निर्दिश्य)

सेवार्थमागतसमस्तसुरेन्द्रवृन्द-

सौख्यप्रवेशनकृते क्षितिपालमौले ! ।

विस्तीर्णनिर्मितमिदं मणिगोपुरस्य

द्वारं विलोक्य सुमेरुगुहाप्रकाशम् ॥ २४ ॥

राजा — औचित्यं न जहाति ते शिल्पकौशली ।

शिल्पी —

विशालनीलाश्ममयं कवाटं

मध्यस्फुरत्स्वर्णदलाभिरामम् ।

पयोधिकन्यापरिबन्धविष्णु-

वक्षःस्थलप्रोज्ज्वलमेतदास्ते ॥ २५ ॥

राजा — (समाक्ष्य साञ्जलिपुटम्) धन्योऽस्मि सम्मिलितयोर-
स्मत्स्वामिनोः सादृश्यदर्शनेन ।

शिल्पी — (अन्यच्च हस्तेन निर्दिश्य)

कवाटमिदमद्भुतैर्भरतकप्रवालैः कृतं

सुवर्णकमलाङ्कितं लसति पद्मनाभप्रभोः ।

उरःस्थलमिवाधिकं कलयते मुदं मानसे

तदेहि धरणीपते ! कलय नेत्रयोरुत्सवम् ॥ २६ ॥

राजा — (नेत्रकमलाभ्यामभ्यर्च्य करसम्पुटकमलमुकुलमुत्तंसयन्)
अयि शिल्पिमणे ! तावकी शिल्पकौशली मामकीं भक्तिवल्ल-
रीमुत्पल्लवयति ।

शिल्पी — इत इतः ।

कदाचिद् विश्लेषः प्रणयकलहात् सम्भवति चेद्

रमाकान्तक्षोण्योः सुखशयनहेतोः पृथगिह ।

तयोः कलृप्ते ह्येते शिशिरकरकान्ताङ्गणभुवौ

विलोक्याभ्यां राजन् ! कलय नयनानन्दमधुना ॥ २७ ॥

राजा — युज्यतेऽस्मत्स्वामिनोरेव तादृग्वेलायामेतद्राम-
णीयकम् ।

शिल्पी — इयमधिरुह्यताम् । (शतं करण निर्दिशन्)

स्फाटिकीयमधिरोहणी स्वतो

निर्मला कलुषितेन्द्रनोलतः ।

तावकीनपदपासुसङ्गते-

गौतमीय समयं प्रतीक्षते ॥ २८ ॥

राजा — (स्वगतम्) यदयं पावनत्वेनापि श्रीरामभद्रेणा-
भेदं मयि व्यङ्ग्यार्थेन व्यपदेशयन् सोपानारोहणे मनः प्र-
रोचयति । (प्रकाशम्) तर्ह्यारुह्य विलोकयामः । (इति तदारोहण-
नाटयति । सर्वेऽपि राजानमनुसरन्ति ।)

शिल्पी — जयतु देवः ।

महीधरसमुन्नतिप्रथितगोपुरोदञ्चिते

मनोहरमहोमये महति दर्पणामे तले ।

सजङ्गमसरोजतां दिशतु देव ! ते लोचनं

यदत्र रमते रमा हरिकटाक्षलक्षीकृता ॥ २९ ॥

(राजा विलोक्य हरिनामधेयश्रवणजनितभक्त्यतिरेकपारवश्यं बहन् मुहूर्तं
ध्यायति ।)

इतरे — (राजानं पश्यन्तो जनान्तिकम्) अहो देवस्य भग-
वति भक्तिरतिप्रह्लादा ।

गात्राणि यत् पुलकितानि निकाममस्य

नेत्रे च निह्नुततरे प्रदमाश्रुपूरैः ।

वक्त्रं प्रफुल्लकमलोदरलोभनीयं

चित्रार्पितं वपुरहो हरिभक्तिरेषा ॥ ३० ॥

अन्यद्दयनुस्मरणीयमिहाश्चर्यमास्ति । यद् देवे श्रवणमात्रेण
हरिमन्त्रस्य सद्यः षट्कर्मसिद्धिकारिता । तथाहि —

उच्चाटितं दुरितमुन्मथितं मदादि

प्रद्विष्टमिन्द्रियसुखं हृदि कृष्ट आत्मा ।

आनन्दतः स्तिमितमान्तरमाशु वश्यं

देवस्य जातमखिलं हरिमन्त्रसिद्धया ॥ ३१ ॥

अहो फलवती जातास्मज्जनिरपि, यदीदृशभक्तिविशिष्टेन
देवेन साचिव्यपदे निवेशिताः स्मः। (इति महर्षेस्तिमितलोचनास्ति-
ष्ठन्ति ।)

(राजा क्रमेण ध्याननिवृत्ता नेत्रे समुन्मील्य सर्वान् पश्यति ।)

शिल्पी —

एतस्याप्युपरितलं महार्हरत्नै-

र्व्यालीढं विततमरीचिवीचिजालैः ।

आगच्छन् मृदुलमरुत्किशोररम्यं

हर्म्यश्रीधरमरमर्चयेत देवः ॥ ३२ ॥

राजा — (सकुतूहलम्) तर्हि द्वितीयमपि गोपुरोपरितलं
विलोकयामः । (इति तदारोहणं कृत्वा विलोक्य)

इदं तलमतीव मे दिशति नेत्रयोरुत्सवं

परार्धमणिशोभितं विविधरत्नमालाकुलम् ।

विशिष्य महतीं श्रियं धुरि दधाति तेनाधुना

धिनोति मम मानसं मुररिपोरुस्तौल्यतः ॥ ३३ ॥

(इत्यपाङ्गवलनेनामात्यानानन्दयति ।)

अमात्याः — उचितमुपलक्षितं देवेन । तथाहि—

दिव्यहारमणिकान्तिपयोधे-

रुच्यता लसति कापि रमात्र ।

कौस्तुभोपभितरत्नमिहास्ते

भक्तिमाकलयितुं क्षममैतत् ॥ ३४ ॥

राजा — (पुनश्च श्रवणाद् द्विगुणितानन्दसन्धानितान्तःकरणः क्षणं
ध्यात्वौन्मील्य) शिल्पिमणे ! इतोऽपि नेत्रोत्सऽमुपरितलारोहणेना-
प्याकलय । (इति तृतीयतलारोहणं नाटयति ।)

शिल्पी — (राजजित्पद्म ज्ञेय निदेशकः)

बोढा जगच्चिन्मृताम्बुधिं ।

स गूढपात्रौटगनाञ्जलये ।

बाढं भवद्भीतिदिग्भयै ।

निगूढपात्रौ हरिन्द गते ॥ २३ ॥

(राजा साविनयसम्भ्रम कृताञ्जलिपुट गिरगत भगवत्त विलोक्य
प्रहृष्यन् ध्यानगतस्तिष्ठति ।)

इतरे — (ध्यानाधिष्ठ देव दृष्ट्वा अनार्तिः कम्)

चित्तधृतं चित्रगत चिन्मयभीतिं विलोक्य देव्याऽयम् ।

भक्तिनियन्त्रिताचितो भक्त्युपपन्नो धार्मिकं व्यक्तिः ॥ २६ ॥

शिल्पी — (राजान विलोक्य स्वगतम्)

भक्त्युद्रेकस्तब्धीभूतं कीर्तिभोषोन्मत्प्रपञ्चम् ।

देवं दान्तं चित्रोदञ्जलात्रं कञ्चित् सिद्ध मन्ये ॥ २७ ॥

राजा — (क्षण निमील्य भक्तिरसमनुभूयोर्मीलनावलोकनचन्द्रिकाया
सर्वान् शिशिरिकुर्वन्)

विद्युन्मालावीताम्भोदव्राजिष्णुं तं विष्णु जिष्णुम् ।

वीक्ष्यामोदाम्भोधौ मग्नो व्यस्यार्प वै बाहीकार्थम् ॥ २८ ॥

अमात्याः — अहो देवस्य भक्तिमहिमा ।

शिल्पी — (उपसृत्य साविनयम्)

दुकूलनवचन्द्रिकाप्रचुरशोभया दन्तुरे

सुमौक्तिकमणीगणप्रबलतारकाभामुरे ।

इतोऽपि बहुसुन्दरे रुचिरगोपुराभ्यन्तरे

विलोचनचकोरकौ कलयतां रत्नलीलां विभो ! ॥ २९ ॥

राजा — (सकुतुहलम्) स्वयमेव कुरुष्व । त्वत्तान्दुर्गं प्रष्टुं श्रद्धा
वयं तथा कुर्मः । (दिवा सन्निपात्य रात्रौ ॥ ४० ॥ इतरा जयन्
सरन्ति ।)

शिल्पी —

अत्र विष्णुपदमस्ति पावनम्

ददर्भात् विशुभः पावनः ।

सेवितुं किल कृतापदोऽधुना

पद्मतीर्थं पलित्यसौ रमे ॥ ४० ॥

राजा — (स्पर्शमभिनयन् विलोक्य)

चञ्चन्मास्तपोतवाकुल्यमहापुत्रासरोर्दीपित-

क्षौमाल्लोचकमध्यमारुजं निलम्भामजरी ।

वल्ग्वीचिसमूहसाल्लभाभ्योऽप्यङ्गुराग्रजम्

प्रौढोपर्यधिशायिशङ्खधनुषः सौन्दर्यालम्ब ॥ ४१ ॥

तदेतदालोकनेनापि भगवान् हरौ र्भातल्लङ्घ्यमाने । उ निसप्त-
श्रयमञ्जलिपुटं कृत्वा (उन्मी/नती)लम् क्षणं ध्यायति ।)

अमात्याः — (जघान्निःकृज्य) अहो देवस्य मानसं सर्वदा
भगवत्पदकमलाभोदमेदुरसम् । ॥ ४२ ॥

यत्र यत्र हि सादृश्यं देवः पश्यति शार्ङ्गिणः ।

तत्र तत्र भजन्तेन दृष्टिर्दित्तममताम् ॥ ४३ ॥

राजा — (तत्प्रकाराणां ज्ञायमानम् ॥)

अरिमन् कः पुनरमुनेति चिराय जायो

जाता (श्चि १४) . . . . . त्रिभुवनेषु ।

इत्याकल्लभ्य हृदयं शुभिर्वाशितश्चेद्

युष्माकमप्युचितं हरिमक्तिरेषा ॥ ४४ ॥

अमात्याः — यद्यद्यं देवेन गतं तत्पञ्चदशहोतः ।

(राजा शिल्पिनमालोकयति ।)

शिल्पी — (सप्रश्रयम्)

देवेन चन्द्रशालेय गोपुरं यत्कलायत्तमम् ।

यदालोकप्रसङ्गेन दृश्यते तद्वत्तु विजः ॥ ४४ ॥

राजा — (सकुतूहलातिरेकम्) जित् चन्द्रशालाप्रविगहायः ।

(इति सर्वेः सह चन्द्रशालार्धरोहणं नाटयति ।)

शिल्पी —

प्रथममिह विभो ! मनोजघण्टा-

मणिमिममक्षिपुटाञ्चितं कुरुष्व ।

यदुदितधननादभावनायां

सकलकलापारविन्दुतां विजाति ॥ ४५ ॥

राजा — (साश्चर्यं पश्यसमनुभूय स्वगतम्) अयं न मानुषः

शिल्पी भवितुमर्हति ।

यत्त्वस्य वैदुष्यप्रिशेषमङ्गी-

मित्रा गिरः शिल्पकलाप्रमङ्गात् ।

आविर्भवन्त्यो हृदयं समैता

धिन्वन्ति भक्तिं द्रढयन्ति विष्णौ ॥ ४६ ॥

(सम्यगनुचितम्) अस्त्येयं किञ्चैतन्मूढम् । भगवदाज्ञया शिल्पि-
सहस्रं प्रविश्य कृतकृत्येन विश्वं कर्मणा मिश्रप्रियाधानविधि-
दीक्षितेन तूर्णमेकीभूय शालाभिः विशालामेतस्य शोमुषीं प्र-
विश्य अस्मान् प्रति निजविद्यावैदुष्यप्रकटनरूपमेव याज-

मानमनुतिष्ठता भवितुमर्ह । अन्यथा कथमिदं मानुषे सम्भाव्यते । अतस्तमेव देवगिरिस्थानमिदानीमेतद्रूपं मन्ये । (इत्युपरिभागं निलोक्य प्रकाशम्) अग्रे शिरिषमणे! अस्मिन् गोपुराग्रकन्दरे वितानद्वन्द्वलालयेषु विविधानिरेवप्रपञ्चजालकालेख्यव्याजेन यावत्कलरुहस्थितं भित्तामौशलं रान्ददर्शनीयतायाः परमभारपदं भवति ।

शिल्पी — इदानीं सागिलः शिल्पविद्यापरिश्रमः फलपौष्कल्यमाप्नुते, यद्यथं देवस्य नयनपथमारुह्यः ।

राजा — विचित्रित्वमार्गद्वयं तावकं वचनम् ।

शिल्पी — (सगिरि परसम्पुटी कल्पानं दानकवल्यकान्तिकमनीयेन कमलमुकुलेन गान्धा निर्दिशन्) एषा बालभार्ताण्डसुधाशनाधिपालङ्कृता दिक्मुन्दगी देवस्य समुत्फुल्लप्रणयसुरभिकटाक्षमालार्षणमभिलषन्ती वर्तते ।

(राजा सागिलपकुतुकं पश्यति ।)

शिल्पी —

सद्यो निर्वृत्तनन्थां जलधिरिह पयोभेदुरो मन्दरेण

प्रोद्वल्ग्वधीचिमालो धिलसति पुरतः पद्मतीर्थोभिधानः ।

कूलोपान्तैककूटीभवदामितसुधाभीशुफेनालिमेनां

देवो ह्रस्वसम्पुटाभ्यां कलितक्षचि पिबेत् प्रीतिविस्तारिता-

[भ्याम् ॥ ४७ ॥

राजा — अयं सागुवाप्तिन्! शिल्पिन्! त्वदीयं वचनं सूत्रतप्रायम् ।

इदं व्यक्तीभू(यं ? त) गरगिः सग्सं यत् तव गिरा

मग्गवानित्युक्तं यदगि पथगा निर्भगमाते

यदेतस्मिन् मध्ये मथनकथनं गोपुरमणेः

पुनर्नामारवत्र स्थितिमपजुषो दन्दर इति ॥ ४८ ॥

शिल्पी — देवस्थोक्त्या मदीयांक्तिः नृपेष्टेरागीयन्त-
चूडामणिः ।

अमात्याः — निर्विचिकित्समत्र नान्वेग्यीथम् ।

एतत्सरोदुग्धनिधौ बुधानां

श्रान्ताशयानां घटते मनोरथः ।

आकल्पकश्रीसकलार्थजात-

सग्तानकान्तामणिलाभमरिमतः ॥ ४९ ॥

शिल्पी — अत्र कटाक्षविक्षेपः क्रियताम्,

आराममध्यगतमेतदनन्तशक्तेः

श्रीवल्लभस्य भवनं भुवनाभिरामम् ।

तद्वक्तुमुख्यतमदेवनिवामयोग्य-

माल्लोकितं भवितुमर्हति मत्प्रणीतम् ॥ ५० ॥

राजा — (विलोब्ध साह्लादम्)

किं बहुना कथनीयं त्वत्करकौशल्यकल्पितं सदनम् ।

साधुतया ह्यतिशेते सकलमिदं नाकल्लोकसौभाग्यम् ॥ ५१ ॥

(इति सर्वापरथ कञ्चन लालाटिकं पश्यति ।)

लालाटिकः — अये शिल्पाचार्यमणे ! अगाधमपि देवस्य
मानसमधुना तत्तद्दर्शनानु(का ? कता)जनितापरिमितानन्द-

घनरसभरामुल्ललिततया विलो-
सराणि शिशिरवति । तादेव नान्यनिष्ठ वर्णनीयताविषयो
वर्तते ।

शिल्पी — (सविनयम्) इयानेव (इत्यभिधाय राजान विलोक्य)

विलोकयतु सादरं वरुणपालजीयां दिशं

यदत्र वरुणात्तयो यां तेषीविहस्ताञ्जलिः ।

प्रतीरमुपयाति च भणगति स्खलत्यन्ततो

भवानिव विराजते भगवदङ्घ्रिभक्त्याकुलः ॥ ५२ ॥

अपि च,

स्वकीयजतरेशमं हरिगिराहितल्पभयं

विलोकितुमिवादरादापच देवगम्भीरताम् ।

सदाशयसपुच्छाद्विपुल्यीर्चिभालोपदः

ससम्प्रभम्पैत्यलं जलाधिरेप वेलातलम् ॥ ५३ ॥

किञ्च,

प्रत्यग्ज्योतिषि शेषशाथिनि हरौ प्रत्यक्षपयोराशिजा

पद्मेवाश्रितकौतुका पुनरियं तल्लिप्सयोर्म्यावलिः ।

संपृश्याद्भुतशङ्खतीर्थमधिकं प्राप्तानुकूलं शिवा-

भभ्यर्च्याम्बुकणप्रसूननिकरेः स्तौति स्वकीयारवैः ॥ ५४ ॥

राजा — (गम्भीरतया) अतो आनुर्यमेतस्य । यदह-

मात्मापुनस्तंता तादृशं तं तं तापत्रयं न प्रसङ्गापायेन भग-

वद्भक्ताग्रगण्य इति निरतिशयतास्मीर्यनिलय इति पुण्य-

तीर्थनिगजजनमगमदभ्यर्चनगोस्क्रांतताज्ञातसकलसमीहितार्थ

इति च प्रशंसितः । (प्रशंसम्)

या विश्वावनहेतवे समुन्निता या योगिहृन्गोहिनी

यामायं स्वपदाब्जसत्कमनगां सावत्सुत्वायायिनी ।

सैवेयं सदयाशया सहजतां पल्लवं नीतिं हरे-

माया काचन शोभते जलान्वे कलं ह्यलङ्कुर्वती ॥५५॥

शिल्पी — तत्सन्निधावदमपि दृश्यतेऽति नोहरं सरः ।

तत्पादाम्बुरुहावनेजनजलप्राप्त्यर्तिशुद्धान् (या ? ये)

प्रोदत्ताल्लहरीविलोलकभलामोदोल्लसादकन्दटे ।

प्रेष्ठे पापविनाशनामानि महातीर्थे नृणां गज्जतां

सद्यः पापविनाशिता भवति यत् तत् केन वा वर्ण्यते ॥

अपिच,

आवाराकरतीरमाहरिपदं पद्या मनोजोमय-

प्रान्तोदञ्चितकेरपृग्कन्दलीपुञ्जागनीरन्ध्रिता ।

तीर्थाध्वन्यवरेण्यसन्तनगातिप्रेष्ठा सुतीर्थाश्रिता

तीर्थाङ्घ्रिप्रणिपातदत्तमनसा देवेन दृश्याधुना ॥ ५७ ॥

राजा — (सविस्मयं विलोक्य)

दृष्टा खलु सुखमेधा सुकृतिजनस्थाङ्घ्रिसङ्गता पदवी ।

निगमयति पुण्यभाजां सरणारीतिं हि नाकलोकस्य ॥

शिल्पी —

देव ! प्रत्यग्रत्नप्रकरविरचितस्वर्णकुम्भावलीनां

सौधाग्राकल्पितानां शिखरविदलितस्वर्गगङ्गापथानाम् ।

मध्यस्थोदग्रकुम्भप्रवरमधिगतस्तस्य तेजोनुषङ्गा-

दत्तयुद्धामात्मतेजा दिनपतिरधुना तस्य साम्यं विभर्ति

[॥ ५९ ॥

(राजा सम्यग्बिलकृपात् ।)

(तावदाकाशे)

अम्बरभाणविम्बार्णवोत्पन्नजनाभालयश्रयः कुरुते ।

विपुलस्तनगुणशोभां हाटकपुष्पगोऽयमग्रभागस्थः ॥ ६० ॥

राजा — (आकर्ष्य) भगवन्नालयालानजकतहिलेनां दिव्य-
शृङ्गारिणां वचनमिदम् ।अभात्याः — देव ! वण्टाभाणमधिगच्छ शिल्पिमणिना
यदुक्तं तादेदानीं प्रत्यक्षमनुभूयताम् ।

ध्वनिमावर्तयन्नुच्चैर्घटिकामणिरदभुतः ।

माध्याह्नकदिशोऽन्तरां सतां शङ्गाति साम्प्रतम् ॥ ६१ ॥

राजा — (वण्टामणिध्वनेर्गवृत्तिगणनां कुर्वन्)

ब्रवीति यावन्नीर्मानुर्गमोमध्यं गतोऽधुना ।

घटिकास्तावतीरेव ब्रवीति घटिकामणिः ॥ ६२ ॥

तदनुभूतमेवेदानीं शिल्पिशस्त्रप्रामाण्यम् । तदिदानीं
समुचिताचारानुष्ठानेन मया अभ्यस्त्रागिनः श्रीगङ्गनाभस्य
नयनभूतोऽयं भजनीयो भगवान् दिनकरः । यूयमपि यथोक्त-
निजकार्यजागरूका भवन् । भगवन्मन्दिराभ्यन्तर्गतं शिल्पि-
करकौशलं सकलमपि गच्छेत् । दर्शनेन श्वः सम्भावयिष्यते ।
तदितो त्रयं साधयाम् ।

(दर्शनं यथोचितं पारितोष्यं तदुपक्रान्ताः सर्वे ।)

इति चतुर्थाऽध्यायः ॥

७३

(ततः प्रविशति सपुत्रकः शिल्पी ।)

शिल्पी — (सहर्षातिथयम्) अहो चिरपरिनिष्ठितमप्यस्माकं
शिल्प(विद्या)निष्णातृत्वं सकलमद्य सञ्जातम् । यतः,

राजासौ हरिभजनप्रवृद्धभाग्यः

सम्भार(ग्रह)णविधिप्रवीणभृत्यः ।

स्वामात्यैः सह सकलं दिलोक्य मह्यं

सम्प्रीतो बहुमतिमद्भुतामदिक्षत् ॥ १ ॥

पुत्रकः — तात ! अनर्घो मणिरभिज्ञे खलु मूल्यमर्हति ।

शिल्पी — अये पुत्रक ! भगवदालये ईदृशं शिल्प-
सौन्दर्यनिर्वर्तनं नास्मत्करकौशलेन । किन्तु मन्ये सकल-
भुवनमण्डलमण्डनमणेर्महाराजबालमार्ताण्डकुलशेखरस्य भा-
ग्योदयेन ।

पुत्रकः — तथ्यमेवेदं तातस्य वचनम् ।

एतस्मिन् धरणीतले बहुविधैः सौधोपसौधैः समं

तातेनैव सुनिर्मिता मणिगणैस्त्यङ्गैरालयाः ।

तान् सर्वान् हसतीव हन्त भगवच्छीपद्वनाभालयः

स्वच्छस्फाटिकसौधपङ्क्तिविलसज्ज्योत्स्नाप्रकाशैर्यतः ॥ २ ॥

शिल्पी — (सानन्दम्) (अये पुत्रक !) बालकेनापि त्वया
सम्यगुपपादितम् । (इति नन्दनमभिनन्दति ।)

(नेपथ्ये)

साध्यन्तां (विधि)चोदिताः समुदितैः सम्भारजातैः क्रिया

वार्यन्ताम + + + + + द्वादशः ।

गृह्यन्तां हविराज्यलाजविलसत्पुष्पोपहारादयः

पठ्यन्तां श्रुतिसूक्तयो निलयनादायाति देवोऽर्भकात् ॥

अपिच,

प्रोद्यद्दुन्दुभिमदलादिजनितैः सम्भ्रामिताशागजै-

र्व्याप्ते व्योम्नि रवैः सुरैरपि मुदा वैमानिकैर्नन्दनात् ।

आनीताद्भुतपुष्पवर्षिभिरयं संस्तूयमानोऽर्भकाद्

गेहादत्र नवीनकलृप्तसदनं प्राप्नोति पद्मासखः ॥ ४ ॥

तदितः प्रकृतपूजोपकरणसामग्रीसमृद्धैकशिलामण्डप-
मध्युषितनवरत्नखचितभद्रासनोपरि निवेद्यतामेव भगवान-
नन्तकल्याणगुणाभिरामः श्रीपद्मनाभः । भो राजपुरुष ! समु-
दा(यकार्य)कारिन् ! इतः परमपि प्रवर्तितव्यं तीक्ष्णदण्डेन
भवता खलु निर्वर्तयि(तुमे)ते वयमपि यौगिककार्यनिष्ठास्तव
सहकारिण एव भवान् । तान्त्रिकप्रवरः सोमयाजी विधिव-
दाराधितमहाभिषेकयोग्यशातकुम्भकुम्भावलीकोऽभिषेक्तुं म-
हाराजागमनं प्रतीक्षते । तत् साधयतु भवांस्तदानयनाय ।

शिल्पी — (श्रुतिमभिनीय) अयि पुत्रक ! अचिरादेव भ-
विता महाभिषेकः । यदेषामालयाधिकारिणामेवमाघोषः श्रू-
यते । (इति पुरोऽवलोक्य) अये इत एवाभिवर्तते समुदायकार्य-
कारी कनकदण्डधारी । तदिहावयोरनुचितमस्थानेऽवस्था-
नम् । तदितोऽपसरावः । (इति निष्क्रान्तौ ।)

विष्कम्भः ॥

(तत्. प्राविशति यथानिर्दिष्टः सामुदायिकः ।)

सामुदायिकः — (सदृष्टम्)

मम खलु सकलं जानं जन्मातीव द्विजन्मनस्तदहो ।

यदिह समेतं सकलं हरेकैङ्कर्यं विशिष्टगुण्येन ॥ ५ ॥

तथाहि,

उल्लोचैर्बहुभिर्वैचित्ररुचिभिः संशोभितं चोपरि

प्रासादान्तरमद्भुतैः सरसिजस्रङ्मण्डलैर्मण्डितम् ।

धूपैर्धूपेतमुल्बगैरपि महादीपैश्च सन्दीपितं

रम्भाभिः सफलोत्कराभिरभितः स्तम्भालयोऽलङ्कृताः ॥

अपिच,

मुक्तावैडूर्यनीलैर्मरतकविलसत्पुष्परागप्रगालै-

र्वज्रेद्यत्पुष्परागप्रसृमररुचिगोमेदकैः सन्दिताभिः ।

मालाभिश्चातिरम्ये विमलमणिशिलामण्डपे बिम्बिताभिः

क्लृप्ता रत्नाकरश्रीरिह वसति विभुः पद्मनाभो रमेशः ॥७॥

किञ्च,

सर्वोपप्लवशान्तिहेतुकमहाहोमक्रियाः साधिता

नैवेद्यादिषु साधुतासमुचितं संशोधनं साधितम् ।

निर्माल्यादेनिराकृतौ नियमितो दासीजनो निर्मला-

स्तत्तद्वारि च रक्षका नियमितास्तत्तद्विविक्षापराः ॥ ८ ॥

अपिच,

मार्दङ्गिकाश्च ये वै वैणविका वैणिकाश्च मौरजिकाः ।

ये च नरास्तालकरास्ते सर्वे कारिताः सज्जाः ॥ ९ ॥

किञ्च,

श्वेतच्छत्रमुभे च चामरवरे चारू मणीपादुके

हेमोदञ्चिततालवृन्तयुगली रत्नाढ्यभृङ्गारुका ।

वीटीपेटकलाचिके द्युमणिसञ्छायौ सदा धावका-

वेतत् सर्वमिहात्तमस्ति समये दासैर्ममाज्ञावशैः ॥ १० ॥

तदितः सन्निहितं महाभिषेकसमयं महाराजस्य वि-
ज्ञापयामि । (इति परिक्रम्यावलोक्य) अये राजभवनाङ्कणरिङ्गणपरो
हेमकङ्कणः किमेष सम्भ्रमेणायाति । एतन्मुखेन राज्ञोऽवसर-
मवगमिष्यामि ।

(प्रविश्य)

हेमकङ्कणः — (पुरोऽवलोक्य) अये महाभिषेकः सन्निहित
इति मन्ये । यदयं सामुदायिकः,

दण्डं दधत् कनकमण्डितमग्रतोऽसौ

चण्डोऽतितीव्रमित एव हि हिण्डमानः ।

अण्डोऽन्त्रवाधिप इवोर्जितपक्षपातः

संलक्ष्यते हरिनियुक्त इवात्मकृत्ये ॥ ११ ॥

(इत्युपसरति ।)

सामुदायिकः — भो भो हेमकङ्कण ! सत्वरमाधावसि,
महाभिषेकसमयप्रतीक्षिणा महाराजेन किमादिष्टोऽसि ।

हेमकङ्कणः — अथकिम् ।

सामुदायिकः — किमनुष्ठितमखिलमप्यावश्यकं महा-
राजेन ।

हेमकङ्कणः — कथं सम्भाव्यते क्षिप्रकारिणि महोत्सवे
दीर्यसूत्रता ।

सामुदायिकः — हेमकङ्कण ! किं किमाचरितं महा-
राजेन ।

हेमकङ्कणः —

नानादिग्भ्य उपागता नृपतयः सम्मानिता दर्शना-

न्नानारत्नसुवर्णराशिषु च तैर्दत्तेषु वीक्षा कृता ।

नानाकार्यविधायिनोऽनुरहस मंमन्त्र्य संप्रेषिता

यच्चान्यच्च यदस्ति कृत्यमखिलं तत्तत् कृतं स्वामिना ॥

धारागृहाभ्यन्तरमेत्य राजा

स्नात्वा यथावत् परिधाय वासः ।

धृतोर्ध्वपुण्ड्रं च गृणन् मुरारे-

र्नामावलिं काङ्क्षति चास्य सेवाम् ॥ १३ ॥

सामुदायिकः — तर्हि त्वरितं गच्छावो महाराजाय
महोत्सवं विज्ञापयितुम् । (इति तेन सह महाराजमन्दिरान्तःप्रवेशं
नाटयति ।)

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टो मणिगणालङ्कृतदर्पणाक्षमालागोपीचन्दन-
भस्त्रकाकनकालुकाहस्वपटवाहिकतिपयपरिजनोपास्यमानो राजा ।)

राजा — (जपसमाप्तिमभिनयन् अक्षमालां परिजनहस्ते दत्त्वोत्थाय
ससम्भ्रमवितर्कम्) किमरे न नेदीयान् महाभिषेकसमयः ।

(उपसृत्य सहेमकङ्कणं सामुदायिक)

सामुदायिकः — विजयतां महाराजः । अयमवसरो
महाभिषेकदर्शनाय । तान्त्रिकप्रवरः सोमयाजी यथावदनुष्ठि-
तमहाभिषेकपूर्वाङ्गभूताखिलक्रियाकलापो भगवन्तमभिषेक्तुं
महाराजागमनं प्रतीक्षते ।

राजा — तर्हि तद्दर्शनेन जनुषः साफल्यं सम्पादयामः ।

(इति तेन सह भगवदालयप्रवेशं नाटयति ।)

सामुदायिकः— इत इतो महाराजः ।

राजा — (गच्छन्नवलोक्य)

आलयो मलयप्रख्यो भद्रश्रीनिलयः सदा ।

मुष्णाति मानसं मेऽसौ नवनीतमुषो हरेः ॥ १४ ॥

(श्रीकृष्णमवलोक्याभिवन्द्य च भगवदालयान्तःप्रवेशं नाटयति । तत्र समवेता योगपुरुषादयः सर्वेऽपि पद्माकराः शरदि गगनसमुदित बालमार्ताण्डमिव भूलोकबालमार्ताण्डमेनमवलोक्य सफुल्लमुखाम्बुजाः प्रहृष्यन्ति ।)

राजा — (तत्र सज्ज सकलमपि विलोक्य स्वगतम्) अहो भक्त-
पराधीनता भगवतः श्रीपद्मनाभस्य, यदयमशेषामर्त्यपरिवृ-
ढहाटकमकुटतटकोटिघटितमणिपटलचट्टलरुचिनिचयनीरा-
जितनिजपदनिरजोऽपि निजचरणनलिनयुगलमेव शरणं म-
न्वानस्य मर्त्यलोकस्य मम भक्त्यविरोधेनाभ्यर्थितसकलमनो-
रथपरिपूरणजागरूकतया दिग्विजययात्रासमयानुवर्तनप्रवृ-
त्तमद्विरहासहाखिलपौरजननिवर्तनोपायमाकलयन् सर्वदि-
ग्विजयामितार्थजातार्जनप्रकृतिजनानुरञ्जनपुण्यतीर्थस्थलवि-
शेषसन्दर्शनतत्तत्स्थलनिवासिसद्ब्राह्मणसन्तर्पणस्कीतयौव-
नरामणीयकसंस्पृहणीयपरिरम्भणविजयरमणीपरिरम्भणसंशो-
भमानप्रवृद्धकुतूहलभुवनैकसंप्रेक्षणीयनिजनगरप्रवेशाडम्बर-
प्रमोदभरितप्रत्युद्गताशेषपौरजनानुमोदनप्रबलवात्सल्यवि-
वशितमातृबन्धुजनानन्दनचिरजीर्णश्रीपद्मनाभालयाभिनवी-
करणमहाभिषेकनिर्वहणाद्यनुरूपां शक्तिमुपबृंहयति । (प्रका-
शम्) अये सामुदायिक ! कथमितोऽप्याचार्येणाभिषेको विल-
म्ब्यते ।

सामुदायिकः—इत एवागच्छति तत्प्रेषितस्तदन्तेवासी
वक्रनासः ।

वक्रनासः — (उस्य त्व) विजयतां महाराजः ।

राजा — आचार्याः किमाचरन्ति ।

वक्रनासः —

आराध्य पूर्णकलशान् विरचय्य होमा-

नाकल्प्य बिम्बमपि शुद्धमपां प्रसेकैः ।

आवाह्य देवमनघैरभिमन्त्र्य मन्त्रैः

प्राण प्रतिष्ठितममुं विदधाति धीरः ॥ १५ ॥

परन्तु,

सहजेऽस्मिन् साम्राज्ये

सम्प्रति भावत्कभावनायत्ते ।

अभिषेकः कर्तव्यः

पुंसि परस्मिन् पुमर्थलाभाय ॥ १६ ॥

राजा— (सामोदं स्वगतम्) अस्य नाम्न्येव केवलं वक्रता,
नैव वाचि । (प्रकाशम्) त्वदुक्तमिदमनुष्ठियते । (इति सामुदायिकं प्रति
सश्रद्धम्)

कोटीरं सुमहार्हरत्ननिकरप्रत्युप्तमत्यद्भुतं

श्वेतच्छत्रमतुच्छमौक्तिकमणिस्वच्छं सिते चामरे ।

छातारातिकुलां कृपाणलतिकां धीरेन्दिरावेणिका-

सध्रीचीं मणिखेटमण्डनवतीं चाग्रे हरेः स्थापय ॥ १७ ॥

सामुदायिकः— यदाज्ञापयति महाराजः । (इति तथा
करोति ।)

राजा — कासते गवां सहस्राणि, क वा मगिसुवर्ण-
राशयः, क च वा महार्हाणि भूषणाम्बराणि ।

(सामुदायिकः —)

नीता गावो गोपुरान्तदेशं
मध्ये तस्य प्रापिता हेमपुञ्जाः ।

अत्रानीता रत्नकूटा महार्घा
दिव्यैर्वस्त्रैर्भूषणैर्दुमुतैश्च ॥ १८ ॥

राजा — तर्हि पूर्वमेव परीक्ष्य सम्प्रदानतया सुनिश्चि-
तान् सकलश्रुतिस्मृत्याचारमणिगणनिक्षेपसम्पुटीभूतान् ब्रा-
ह्मणान् क्षिप्रमिहानय ।

हेमकङ्कणः — तथा । (इति निष्क्रम्य ब्राह्मणेः सह प्रविश्य महा-
राजान्तिकं प्रापयति ।)

राजा — (सञ्जलिपुटम्) भवद्भिरध्यास्यतां क्रमेण मणि-
मयमिदं हेमकूर्मासनम् ।

(ब्राह्मणाः क्रमेणोपविशन्ति । राजा पुष्पचन्दनादिभिस्तानभ्यर्च्य प्रत्येक-
मेकैकेन हेमराशिना सदक्षिणाः सालङ्कारा दश दश गा विमलतुलसीगन्धोदक-
धारापुरस्सरं प्रददाति ।)

ब्राह्मणाः — (प्रीतगृह्योत्थाय) महाराजमनोरथः सर्वदा परि-
पूर्णो भूयात् । (इत्यनुगृह्य निष्क्रान्ताः ।)

राजा — हेमकङ्कण ! भूरिगवीप्रदानविधये दक्षिणार्थान्
हेमराशीनुपानय ।

हेमकङ्कणः — यदाज्ञापयति । (इति हेमराशीन् मेरुकूटोपमान्
सन्निधापयति ।)

राजा — विमलतुलसीगन्धोदकधारापुग्गसरं नानाविध-
वेदविद्भ्यो ब्राह्मणेभ्य एभिर्हेमराशिभिः सदक्षिणाः साल-
ङ्कारा इतरा गाः प्रतिपादयामि । (इति भूमौ निधाय, हेमकङ्कणं प्रति)
दत्तमिदं सहेमराशिकं गवां सहस्रं पूर्वमेव परीक्षितेभ्यो ब्रा-
ह्मणेभ्यः पुरोहितं सहाय्यकृत्य सम्प्रदापय । अन्तरानीतम-
न्यत् सर्वं प्रदत्तं हेमराशिजातगाबालवृद्धं जनानां भूरि-
दानार्थं त्वद्वशे तिष्ठतु । अन्यदिदं मणिभूषणादिकमभिषेका-
नन्तरागतेन मयैवोपयोक्ष्यते ।

हेमकङ्कणः — यदाज्ञापयति देवः । (इति हेमराशीनादाय
मपुरोहितो निष्क्रान्तः ।)

राजा — भो बाभ्रव्य ! अभिनवकालिदामादीनन्तः प्रवे-
श्योपवेशय ।

बाभ्रव्यः — यदाज्ञापयति । (इति निष्क्रान्तः ।)

राजा — (ससम्भ्रममुत्थाय प्रदक्षिणक्रमेणोपलक्षितं भगवन्तं नृमिह
प्रणम्य प्रविश्यैकशिलामण्डपोपान्तं राप्रणामाकृतं भगवन्तं विलम्ब्य ध्याय-
न्नात्मगतम्)

विस्रम्भोत्पुलकावलीभिरधिकं व्याप्तान्तरङ्गाङ्गको

व्यक्ताव्यक्तमनन्तभोगशयने व्यक्तं शयानं विभुम् ।

व्यावृण्वन् मनसा मुहुर्मुहुरहं त्वामद्य भावात्मकं

व्याख्यातात्मसुखानुभूतिरभवं विष्णो ! तवानुग्रहात् ॥

(प्रकाशम्)

अन्तर्यामी त्वमिह जगतां वेत्सि सर्वं च विष्णो !

वेद्यं किं वा तव धुरि मया विद्यते वासुदेव ! ।

वात्सल्यान्मां कलय करुणाभाजनं भक्तबन्धो !

साम्राज्येऽस्मिन् मम वह धुरं सर्वदा पद्मनाभ ! ॥ २० ॥

(इति निजमनोरथगत परमासेद्धा ॥ ११॥ ११ महर्षोत्साहम्) सामुदायिक !
सर्वाविद्भिरस्मदाचार्यैर्महाभिपेको विधीयताम् ।

सामुदायिकः — विदधाति किलायं महाभिपेकम् ।

सम्बद्धस्वशिखैः स्वहस्ताविलसत्कूर्चोर्ध्वकुम्भैः कटी-

नद्धप्रोज्ज्वलनिष्प्रवाणिवसनैराचार्यभोदप्रदैः ।

पर्यायोद्धृतदत्तपूर्णकलशैर्मध्यस्थकुम्भोद्धृता-

बुद्युक्तैः परिकर्मकारिभिरसौ सलक्ष्यते तान्त्रिकः ॥ २१ ॥

अपिच,

शमादिगुणराम्पन्नस्तपोविद्यासमन्वितः ।

वसिष्ठ इव तेजस्वी विमालाचार्यतान्त्रिकः ॥ २२ ॥

(ततः प्रविशति तान्त्रिकप्रवरः सोगयाजी ।)

तान्त्रिकः — (क्रियाचमत्कृतिमग्नयन्) भो भोः परिकर्मका-
रिणः ! सावधानचित्तैर्भवद्भिरगिभन्त्रितमहाभिपेकपूर्णकुम्भः
समानीयताम् । आह्वियन्तां महाभिपेकपूजोपकरणानि शा-
न्तिकारिभिः, आताड्यतां महाघण्टा सर्वसन्नहनाय च ।

सामुदायिकः — यदादिशत्याचार्यः । (इति तथा करोति ।)

देध्मीयन्तां शशाङ्कप्रतिभटरुचयः शङ्खसङ्घाः समन्ता-

दाताड्यन्तां समूहाः सुमधुरनिनदा हेमघण्टामणीनाम् ।

आपीड्यन्तां मृदङ्गाः सुपटहपटलं मण्डलं डिण्डिमाना-

माहन्यन्तां गभीरध्वनिमुखरदिशां दुन्दुभीनां च वृन्दम् ॥

(इति सामुदायिकवचनात् तेषां तथा कुर्वन्ति ।)

तान्त्रिकः — (सश्रद्धोत्साहम्) प्रह्लादवात्सल्यविजयजय-
कारिणोर्भगवतोर्नीसिंहनन्दनन्दनयोरभिनवीकृतालयसुप्रति-

ष्ठितयोः, विभीषणगज्याभिषेककारिणो जानकीसनाथस्य सौ-
मित्रिसहितस्य साञ्जनेयस्य वन्दारुसन्दोहभन्दारस्य श्रीराम-
भद्रस्य (च) अप्रमत्तेर्मदनुजैरभिषेकः क्रियताम् । मदन्ते-
वासिभिर्विष्वक्सेनक्षेत्रपालहरिहरपुत्रादीनां च यथाक्रममभि-
षेकः क्रियताम् । वयमप्यनन्तशायिनि पद्मनाभे महाभिषेकं
प्रयुज्महे ।

सामुदायिकः — कथमचार्यनियोगात् प्रमाद्यन्ति ।

तान्त्रिकः— (परिकर्मकारिभिरुपानीतं महाभिषेकपूर्णकुम्भ समादाय
भगवन्तमवलोक्य)

सकलजगत्सम्राजं श्रीमन्त हन्त पद्मनाभं त्वाम् ।

अभिषिञ्चाम्यद्भिरहं वाञ्छिमहीपालसकलसाम्राज्ये ॥ २४ ॥

(इति तत्कालयुगपदुज्जृम्भमाणपनाघनस्तनितरवाडम्बरपाटच्चरतापटिष्ठ-
पटहपटलभासुरभेरीमङ्गलमण्डलकाहलीमुरवमुरजधवलशङ्खावलीनिविडडिण्डिम-
डमरुकढक्काद्येनकवाद्यविशेषाघोषाकर्णनममुन्मिषितप्रहर्षदिविपत्परिषदभिवर्धित-
नन्दनतरुवृन्दाहृतपुष्पवर्णानुगतदिव्यमधुकरभिकरझङ्कारस्वरभिलितवेदमन्त्रघो-
षपुरस्सरं श्रीमन्त महान्तमनन्तशायिनमभिमतदायिन जलदामं पद्मनाभमभि-
षिञ्चति । तदानीं सर्वेऽपि समुल्ललितभक्तिरसासकृदाग्नेडितजयशब्दाः प्रण-
मन्ति ।)

केचित् सम्बद्धमुग्धाञ्जलिमुकुलभृतः केचनानम्रकायाः

केचिन्मौनं दधानाः प्रसृतकरतलाः केचिदुन्नम्रवक्त्राः ।

अन्ये स्तोतुं प्रवृत्ताः समुदितसुमहाभक्तिसंरुद्धकण्ठा-

स्तस्मिन् काले समेतास्त्वहमहमिकया पद्मनाभं भजन्ते ॥

(ततः प्रविश्य)

वन्दिनः — (साटोप समन्तादवलोक्य)

अपसरत समन्तात् सन्निधिर्नोपगोध्य-

स्थरितगुभयपार्श्वे हे जनाः ! स्थायिनः स्थ ।

समभिह सकलानामागतानां जनानां

यद्यतु भगवतः श्रीपद्मानामय सेवा ॥ २६ ॥

(इत्युद्यद्व्यलतया जनसमद्वेषुभयतो निवार्य रोज्ञावन रावेत्र नात्मुगम्य जन-
कोलाहलमुपशमय्य)

महाभिषेको निर्वृत्तो गहतोऽभ्युदयाय वः ।

महानुभाव ! राजेन्द्र ! स्वाभिनं पश्य साम्प्रतम् ॥ २७ ॥

राजा — (भगवन्त समालोक्य)

प्रभाभिर्नीलाभिर्विजितजलदाढम्बरतनुः

प्रपन्नानां देव ! प्रशमयति तापं किल भवान् ।

प्रपद्ये तस्मात् त्वां शरणमधुना निर्मलमनाः

प्रसीद त्वं विष्णो ! धुरमविधुरं धत्स्व धरणेः ॥ २८ ॥

त्वं कर्ता कारयिता

कर्म च कार्यं च करणभिदमखिलम् ।

वस्तुत एव विदिते

ममतापाशो न मां निबध्नाति ॥ २९ ॥

तदपि समस्तं भवता

(न) म(या ? मा)धीनं विशिष्य किं ब्रूमः ।

महनीयोऽसि महात्मन् !

ममताविष्टैर्हि रावैथास्माभिः ॥ ३० ॥

इदं कोटीरं ते महितमणिकोटिप्रकाटितं

त्विदं श्वेतच्छत्रं प्रचुररुचिमुक्तामणिमयम् ।

उभे चेमे दिव्ये विमलरुचिनी चामरवरे

प्रदत्तान्येतानि प्रणतहितसन्धायक ! विभो ! ॥ ३१ ॥

(इति साम्राज्यचिह्नानि समर्प्य भक्तिमुहिम्ना स्मरणमात्रेण तत्कालसन्निहितानि नवीनमौक्तिकमयैर्मल्लिकाकुसुमैः संमिलितानि गिरिवरनन्दिनीकरकमलोपलाल्यमानदिव्यशुकवधूटीमरुदालीकोमलमरतकमणिशिलापरिकल्पिततु रसी त्रिनिचयैः समिश्रितान्यत्यद्भुततत्तन्मणिनिकरनिर्मितनानाविधपुष्पसमूहै सहितानि शतगुणितानि कोटिसुवर्णकमलजालानि भगवदभ्यर्चनाहेतोः समर्पयति ।)

(तान्त्रिकस्तान्यादाय किरीट धारयित्वा साम्राज्यचिह्नेन छत्रेण चामराभ्या च यथायोगमुपचारं कृत्वा महाराजेनोपहृतैस्तत्तन्मणिसुवर्णकुसुमनिकरैर्भगवन्तमापादचूड सम्यगलङ्कृत्य नाम्ना सहस्रेणाभ्यर्च्य सूदीभूतसुरेन्द्रनिर्मित नानाविधव्यञ्जनपुञ्जमनोरञ्जन बहुविधभक्ष्यसमीक्षणीय दिव्यकदलीपनसाम्रफलभरमिलित तत्तत्परिमलप्रसरणप्रमोदितमकलमुवन मणिगणमहनीयतपनीयभाजनप्रतिष्ठाभासुरं सरसं नवद्युतधारासप्लुतकनकाभसूपभरसमिलित दिव्यमन्न सुखोष्ण च पायसं निवेदयति ।)

(तावदाकाशे)

पयस्यमीदृशं वत्स ! बालमार्ताण्ड ! भक्तिमन् ! ।

प्रत्यहं भोक्तुमिच्छामि तदुपायोऽनुचिन्त्यताम् ॥ ३२ ॥

राजा— (आकर्ण्य स्मृतिमभिर्नाय) भोः सामुदायिक ! स्मृतिमात्रसन्निहितानि सवत्सानि कामधेनूनां सहस्राणि ! “भगवतः प्रतिदिनं पयस्यार्थमासां दुग्धं दत्त्वा तत्प्रमाणेन तण्डुलाश्च प्रतिग्राह्याः” इति भगवद्दासवर्गेभ्यः प्रतिपादय ।

सामुदायिकः— यदाज्ञापयति देवः । (इति तथा करोति ।)

राजा —

यद्यदिष्टं महाराज ! पद्मनाभ ! महाप्रभो ! ।

निर्वर्तय कृपादृष्ट्या तत् सर्वं च मया सदा ॥ ३३ ॥

(तान्त्रिकः पायरां निवेद्य पारपक्वजम्बूफलश्यामल क्युकफलमिलितानि नागवल्लीदलभरजालानि च निवेद्य पूजान्ते देदीप्यमानतत्तन्मणिज्वालाजालैर्निरन्तरनीराजनोपचारभनुभवतोऽपि भगवतः श्रीपद्मनाभस्य रामः प्रोज्ज्वलितैर्कर्पूरखण्डैर्भद्रादीपाराधनं व करोति । गलाराजोऽपि पूजावसानकर्पूरदीपाराधनसन्दर्शनवन्दनादिकमप्यभिनयन् रुग्णिणी भगवत्प्रसादधोरणीगिव गल्लिकादिसमस्तकुसुममयी महती शेषा परिगृह्य तया राभ्यकपरिवर्त्यतन्निजमस्तकप्रान्ततया भूयोऽपि देदीप्यमानश्रीः सन् सर्वाणिखेटामसिलता च भगवत्सन्निधौवर्षयति ।)

(तावदाकाशे)

भो वत्स ! बालमार्ताण्ड ! त्वया दत्तां महीधुराम् ।

अग्रहीपं प्रहर्षेण युवराजोऽसि रास्मृतम् ॥ ३४ ॥

यौवराज्याभिषिक्तस्य तव मुद्रैव शाश्वती ।

भद्रा कृपाणवल्लीयं सखेटा गृह्यतां त्वया ॥ ३५ ॥

(सर्वे समाकर्ण्य विस्मयस्तिमितास्तिष्ठन्ति ।)

आकाशवाणीममृतायमाना-

माकर्ण्य सम्पूर्णमनोरथार्थः ।

आनीय दत्तां हरिणासिमुद्रां

नृपः करस्थामकरोत् प्रसादात् ॥ ३६ ॥

तान्त्रिकः — अहो भगवतः पद्मनाभस्य भक्तवात्सल्यं, यदधुना सकलमपि साम्राज्यभारमुरीकृतवता भगवता बालमार्ताण्डकुलशेखरोऽयं यौवराज्यमुद्राधारणमात्रे नियोजितः ।

राजा —

उद्दामे भुजगाधिराजतलिमे प्रोन्निद्रभास्वन्मणि-

स्तोभोल्लासिफणालिकान्तिपटलैराकल्पितोल्लोचके ।

भान्तं दान्ततपोधनानिबिसलान्ते वसन्तं रमा-
क्रान्तं सन्ततमाश्रये घननिभं श्रीपद्मनाभं प्रभुम् ॥ ३७ ॥

(निजकरणान्यभिमुखीकृत्य)

नेत्र ! श्रीरमणं विलोकय मनः ! सञ्चिन्तय श्रीपतिं
(श्रोत्राकर्णय पङ्कजाक्षचरितं मूर्धन् ! मुकुन्दं नम ।
घ्राणाजिघ्र रमेश्वराङ्घ्रितुलसीपत्राणि सत्रेशितु-
र्जिह्वे ! कीर्तय नाम तेन नितरां यूयं भजध्वं सुखम् ॥ ३८ ॥

(एव स्तुवन् भगवन्तमापादचूडमसकृदवलोक्य समुन्मिषदमन्दानन्दभरितो
महाराजस्तत्र सन्निहितं जानकीजानि रामभद्रं प्रणम्य)

प्रणतिर्भवते राजे परिणतसीतातपःफलायाजौ ।
प्रतिहृतरक्षोराजे राजीवाक्ष ! क्षमाभाजे ॥ ३९ ॥

(इत्यन्यतो गत्वा अञ्जलिं वद्ध्वा)

विहितं नमनं भवते वेदान्तार्थावमर्शविमलहृदे ।
विष्वग्विजयं दिश मे विष्वक्सेन ! प्रसन्नभावेन ॥ ४० ॥

(पुनश्च श्रीरामभद्रमुपेत्य)

यस्य च सीता दयिता यस्य च कोदण्डमाहवोदण्डम् ।
यस्य च दूतो वाताज्जातस्तस्मै नमोऽस्तु रामाय ॥ ४१ ॥
गौतमगृहमेधिन्या ग्राव्णो रूपेण खिद्यमानायाः ।
ग्लपिता यत्पदरजसा दो(षा)स्तस्मै नमोऽस्तु रामाय ॥
दशवदनादतिभीता मुनयो यं चैव शरणमुपयाताः ।
त्राता येन समेता गोप्त्रे तस्मै नमोऽस्तु रामाय ॥ ४३ ॥

येन यशोदा ससुता येन च जातं व्रजेषु सुखजातम् ।
 निहतः शकटो विकटो येन च तस्मै नमोऽस्तु कृष्णाय ॥
 येन च जातो वातश्चक्राकारो व्यसुर्विमतः ।
 यस्य च लीलालोला गोप्यस्तस्मै नमोऽस्तु कृष्णाय ॥
 पूतनयाचेतनया दत्तं पीतं स्तनद्वयं ह्यनयम् ।
 येन बलात् प्राणकुलं चास्यास्तस्मै नमोऽस्तु कृष्णाय ॥
 अतिशिशुभावे देवे मतिरिह लग्ना ममास्तु मृदुभावे ।
 कोमलया श्यामलया तन्व्या तन्वोपलक्षिते महिते ॥४७॥

कमलनयनं कालाम्भोदोत्करोल्लरिताङ्गकं

किमपि किमपि स्मेरे वक्त्रे दधानमनारतम् ।

करनलयुगेनाङ्घ्र्यङ्गुष्ठं प्रपन्नवरप्रदं

कनकशिबिकामध्ये शोभावहं शिशुमाश्रये ॥ ४८ ॥

(इत्यान्दोलिकाशायिनं यशोदास्तनन्धय मुकुन्दमानस्य बहिर्निष्क्रम्य तत्र
 भगवन्तं नृसिंहं पुनरपि प्रणम्य विलोक्य)

नृहरे ! तव वक्त्रबिम्बमेतन्नितरां भाति निरन्तरं रदाग्रैः ।

नग्वराहतदानवाधिपासुगूलहरीचूपणलम्पटोग्रजिह्वम् ॥

प्रह्लादस्य स्वपदशरणस्याशु भक्त्या प्रसन्नः

प्रोन्मथ्यैतत्कदननिरतं दुर्मदं दानवेन्द्रम् ।

प्रेष्टां प्रादाः पुनरपि निजां भक्तिमद्वन्द्वहेतुं

तादृक्षस्त्वं निरवधिकृपापारसिन्धो ! प्रसीद ॥ ५० ॥

शतकोटिशतोदात्ताशिताग्रनखरायुधम् ।

शतमन्युमुखैर्देवैः श्रितं नृहरिमाश्रये ॥ ५१ ॥

हिरण्यकशिपून्मत्तवारणोन्मर्दनैर्हृणे(?) ।

हिरण्मयाय भवते नृसिंहाय नमो नमः ॥ ५२ ॥

(इति प्रह्लादवरदं भगवन्तं प्रणम्य भयविनाशसम्भ्रमहर्षव्यञ्जकभावभेदपुरस्सरपरिजनैः परिवृतः प्रदक्षिणीकुर्वन् भगवन्तं पाराशर्यमभ्युपगम्य सन्नम्य साञ्जलिपुटम्)

विभक्ता व्याख्याता निखिलनिगमा व्यास ! भगवन् !

त्वया दत्ताः शिष्येष्वमितगुणराशिष्वभिमतैः ।

ततस्तैरुत्कृष्टे जगति वितते वैदिकमते

कृतार्थस्त्वं ब्रह्माद्वयमिह हरिं ध्यायसि परम् ॥ ५३ ॥

दिक्तापापहवारिवाहनिबहभ्राजिष्णवे जिष्णवे

हृत्तापापहसंविदा कृतवते खेदापनोदं क्षणात् ।

सत्तापापहवृत्तये मुनिकुलोत्तसाय तेजस्विने

तत्तादृक्षगुणाकराय महते व्यासाय तुभ्यं नमः ॥ ५४ ॥

नवघनमेचकमूर्ते ! मुनिवर ! वेदान्तसद्रसस्फूर्ते ! ।

दिवि भुवि सन्नुतकीर्ते ! वेदव्यास ! प्रसीद विगतार्ते ! ॥

(इति पाराशर्यं प्रणम्य श्रीपादान्तिकमुपेत्य)

श्रीमत्पादसरोरुहं भगवतः पारे गिरां भास्वरं

पाराशर्यमुनिप्रवेकसततध्यातं भुवा सेवितम् ।

लक्ष्मीवासगृहप्रकाशमनिशं लक्ष्म्या मनोलक्षितं

वन्दारुब्रजवाञ्छितौघदिविषद्वृक्षप्रवालं भजे ॥ ५६ ॥

(इति प्रणम्य विश्रममण्डपमुपेत्य विश्रम्य भगवत्सन्निधिमुपेत्य साष्टाङ्गं प्रणम्योत्थाय साञ्जलिपुटम्)

भक्तिमेव स्थिरां देहि भवदङ्घ्रिसरोरुहे ।

स्वकीयानन्दलेशैकतुच्छितामरसम्पदम् ॥ ५७ ॥

(इति भगवन्तं प्रार्थ्य सन्निहित वक्रनाग पात) इदानीमेव किलाचार्यै-
रुपक्रम्यतेऽभिषेकानन्तरकरणीयं पूजाहोमतन्त्रविधानम् । तदे-
तस्यावसाने दक्षिणास्वीकरणानुग्रहसमयो मया ज्ञातव्यः ।
तावन्महाप्रदक्षिणं कुर्वन् किञ्चित् करणीयमाचरिष्यामि ।

वक्रनासः — मयि तदन्तेवासिता कर्तव्येषु रावदा
जागर्ति ।

राजा — (बहिर्निर्गगनं नाट्येन दर्शयन् गङ्गादीपमण्डपाग्नन्तरं प्रवि-
श्योपविश्य) क्वासते कवयः कालिदागादयः ।

(प्रविश्य)

बाभ्रव्यः — इतः सन्निहितस्थले कुमारश्रीरामवर्मणः
सन्निधाने ।

राजा — तत्र तैः का वा प्रसज्यते गोष्ठी ।

बाभ्रव्यः —

गोष्ठ्यां तत्र न लक्ष्यते घटपटाभावोऽथवा घञ्घटा-

टिड्ढाणञ्जपि वैन्द्रमाश्विनमिदं मिथ्येति शब्दावली ।

साध्वीयं रसपुष्टिरद्भुतमहो सारल्यमस्मिन्निति

श्लाघा हर्षविवर्धिता परमहो स्वच्छन्दमुन्मूर्छति ॥ ५८ ॥

राजा — (महर्षे स्मितं कृत्वा) बाभ्रव्य ! न केवलं किङ्क-
रोऽसि, किन्तु विदूषकश्चासि । अस्मत्कुलचन्द्रमसं कुमारं
कविशिखामर्णाश्चानय ।

बाभ्रव्यः — यदाज्ञापयति देवः । (इति निष्क्रान्तः ।)

राजा — (सन्निहित पुरुष प्रति) भो मणिकङ्कण ! क्षिप्रमि-
दानीं प्रविश विद्वत्सम्मानसभाम् । तत्र यथार्हनिर्णीतपट्ट-
पत्रिकाप्रकारतया समग्रं सम्भृतं पीताम्बरमणिमुवर्णकङ्कणा-
दिकं वस्तु दातृहस्तविधेयतया सज्जीकुरुष्व ।

मणिकङ्कणः — यदाज्ञापयति देवः । (इति निष्क्रान्तः ।)

(नेपथ्ये)

सुपर्णसंलक्षितशेखरत्वात्

सदा सुपर्वावलिसंश्रितत्वात् ।

सुरद्रुमो वा सुरभूधरो वे-

त्यास्ते ध्वजस्तम्भगतो विकल्पः ॥ ५९ ॥

राजा — (श्रवणमभिनीयात्मगतम्) वत्सस्य साहित्यमिदं
मन्ये । यत् किल ममाप्येनमेव विकल्पवृक्षं युक्तिद्वयदोहल-
समर्पणेन सद्यः प्रपुष्पयति । भवतु ज्ञास्यामः कवयः प्रत्यु-
त्तरमेतस्य कथं प्रयोक्ष्यन्तीति ।

(पुनर्नेपथ्ये)

आकल्पमस्माकमयं विकल्पः

सुरद्रुमो नेति कथं वदामः ।

ब्रूमः कथं वा सुरभूधरोऽय-

मित्येव युक्त्योर्बलवत्तरत्वात् ॥ ६० ॥

राजा — (श्रुत्वा) हन्त महान्तः कवयोऽपि आकल्पमिति
श्लोकेन वत्सस्य ध्वजस्तम्भगतं विकल्पम् (अ)प्रकम्पयतया
(अ ?)विकल्पयन्ति । हन्त दिष्ट्यायं विजयते वत्सः ।

कल्पवृक्षकनकाचलाबुभा-

वेकरूपमधिगम्य पश्यताम् ।

इष्टसिद्धिकरणाय तिष्ठतो

नूनमेव भगवन्नियोगतः ॥ ६१ ॥

राजा— (श्रुत्वा राहर्षातिशयम्) हन्त विद्वत्कविभिरुत्प्रेक्षितं
सम्यगुपपन्नम् । वत्सस्य निकल्पोऽपि लघूत्सार्यतया विक-
ल्पतामपूर्वतां च प्राप्तः ।

(पुनश्च नेपथ्ये)

किमिदानीं प्रदास्यामि भवद्भ्यः परवानहम् ।

अस्ति मातुलदेवस्य सेवासम्पन्महीयसी ॥ ६२ ॥

राजा— (श्रुत्वा)

अहो मत्संश्रया भक्तिर्वत्सस्य विदितात्मनः ।

भगवद्भक्तिमास्माकीमनुरुन्धे निरन्तरा ॥ ६३ ॥

अहो वत्सस्य गुणगणा लोकरमणीयाः । तथाहि —

आचारैकनिधिः समस्तजगतामानन्दवारांनिधि-

र्दातृणामपि चाग्रणीर्मम कुलाम्भोधेरयं चन्द्रमाः ।

एनं सन्ततमाविशन्ति विदुषां सम्पर्कजाः सद्गुणा

मद्वत्सं गिरिसम्भवा इव महापाथोधिम्मोभराः ॥ ६४ ॥

तदस्य मनोगतं रथमौदार्यमयीं महतीं रथ्यां प्रापय्य
वैगयुक्तया चक्रधाट्या क्रेङ्कारकारिणं करिष्यामि । (प्रकाशम्)
वत्मानयनाय प्रेषितो बाभ्रव्यः कथं नायातः ।

(ततः प्रविशति विद्वत्कविकुलसमेतं कुमारमाहूय बाभ्रव्य ।)

बाभ्रव्यः — इत इतः कुमारः ।

कुमारः — (स्वगतम्) इदानीमेव किल मातुलमहाराजा-
नुचरो भूत्वा भगवन्महाभिषेकमहोत्सवमनुभूय प्रतिनिवृत्तेन
मया विद्वत्कविसभां प्रविश्य सारस्वतगोष्ठीं प्रस्ताविता । एत-
दन्तरे मातुलमहाराजशासनवाहिना बाभ्रव्येण विद्वत्कवि-
सार्थेन सार्धमाहूतः प्रस्थितोऽस्मि । तन्मन्ये,

सन्निधानवशाच्छ्रुत्वा मम साहित्यपद्धतिम् ।

सम्प्रहृष्टमना नूनं तत्फलं दर्शयिष्यति ॥ ६५ ॥

(इति तै. परिक्रम्य महाराजान्तिकमुपसर्पति ।)

राजा — (यथोचिताचारेण तानभिपूज्य) मणिमयाम्नानि भव-
द्भिरलङ्क्रियन्ताम् ।

(सर्वे आसिका नाटयन्ति ।)

राजा — (अभिवाद्य कृतस्वस्तिकबन्धन तिष्ठन् कुमारं कदाक्षयन्)
मद्वत्सोऽयमभ्यस्तासु कलासु किञ्चिदपि जानाति ? ।

सर्वे — (सप्रसादम्)

कलावान् रामचन्द्रोऽयमकलङ्काद्भुतोदयः ।

गुणज्योत्स्नावितानेन ह्लादयत्यखिलं जगत् ॥ ६६ ॥

तत्तत्कलासु मर्माणि धीमता रामवर्मणा ।

अनाक्रान्तानि लक्ष्यन्ते नास्माभिर्यत्नमास्थितैः ॥ ६७ ॥

राजा — (स्वगतम्) एभिरुच्यमानं वास्तवमेव मन्ये ।
(प्रकाशम्) इदानीं युष्मद्वचनाद् वत्सेनास्मत्कुलं धन्यं मन्ये ।

कवयः —

मर्वधातुलमेतस्य शीलं सद्गुणभूषितम् ।

पुष्णाति चन्द्रधवलं युष्मत्प्रियतमं यशः ॥ ६८ ॥

राजा — वत्सः किमस्मत्कुलस्य कल्याणमाचरिष्यति ।

कवयः — यदि शरच्चन्द्रमा लोकमानन्दयेत् ।

राजा — (सपरितोषम्) तर्ह्यद्यप्रभृति वत्समुखादेव युष्म-
त्सम्मानं कर्तुमभिलषामि ।

कवयः — यद् रोचते महाप्रभवे ।

राजा — यद्ययं गुणसम्मतो विदुषाम् ।

कवयः — किं परोक्षवार्तिनी लोकानन्दकारिता चन्द्रस्य ।
वयं तु सर्वथा युष्मत्प्रसादमभिलषामः ।

राजा — (सहर्षातिशयम्) वत्स! विद्वत्कविसम्मानसमामध्य-
मण्डपिकां प्रविश्य तत्र समवेतानिमान् विद्वत्कवीन् मन्त्रियु-
क्तेन मणिकङ्कणेन रात्रिधाप्य हस्तविधेयतया सज्जीकृतैः
कनकपीताम्बरभूषणादिभिर्यथार्हं सम्मानय ।

कुमारः — आर्यरयानुशासनं शिरसि धृतम् । (इति
साञ्जलिपुटं प्रणम्य तैः सह निष्क्रान्तः ।)

राजा — (उत्थाय) 'हिर्निर्गमनं नाय्वेन दर्शयन् प्रदक्षिणक्रमोपलक्षितं
गगनन्तर्गतरपुत्रगम्य प्रणम्य साञ्जलिपुटम्)

आलं मुकुन्दमदनान्तकयोः सलीलं

शीलं निगस्तनिखिलाश्रितम्, खजालम् ।

आलम्बनं त्रिजगता सुजनानुकूलं

मूढं सुखस्य सततं विभुमाश्रयेऽलम् ॥ ६९ ॥

(इति प्रणमति ।)

(नेपथ्ये)

हेमराशिमिमदभुतरत्नै-

मिश्रितं कनकभूषणयुक्तम् ।

स्वीकुरुष्व कवियूथपते ! त्वं

कालिदास ! कवितामृतवार्धे ! ॥ ७० ॥

राजा — (आकर्ष्य स्वगतम्) कथमुपक्रान्तं वत्सन कपि-
कुलसम्मानविधानं, यदयं श्रूयते वत्सोक्तः श्लोकरूपः स-
म्मानमन्त्रः ।

(पुनर्नेपथ्ये)

कल्पतरुः कामगवी कामितमेव प्रसौति महितार्थम् ।
तव करकल्पकवल्ली त्वद्भुतमप्रार्थितार्थमपि दत्ते ॥ ७१ ॥
राजा — (श्रुत्वा) कथं सम्मानितः कालिदासः कल्पतरु-
रित्यादिना वत्सस्य प्रदानातिशयं वर्णयति । सुचिरप्रार्थित-
मिदं दैवादद्य लब्धम् ।

वत्सः कलाभिः सम्पूर्णः कदायं कलयेत् सुधीः ।

लीलावितीर्णसम्मानैः प्रहर्षविवशान् कवीन् ॥ ७२ ॥

इति सुचिरादुत्पन्नो मामको मनोरथोऽद्य सम्पूर्णः । भवतु
श्रीकृष्णसन्दर्शनवन्दनादिकमप्याचरिष्यामि । (इति परिक्रम्य
भगवन्तमभ्युपेत्य साष्टाङ्गं प्रणम्य साञ्जलिपुटं प्रकाशम्)

करधृतनवनीतं नन्दगोपोपनीतं

निगमवचनगीतं नीरदाभं विनीतम् ।

निरवधिगुणजातं नारदाद्यैरुपेतं

नवरसनटमेतं बालमालोकयेऽहम् ॥ ७३ ॥

मल्लीमालासुराभिलमिदं त्वद्वपुर्नीरदामं

नेत्रायासेचनकमखिलरयाद्भुतं शैशवेन ।

चिल्लीलीलाविलसितमुखागमोजभृङ्गाभनेत्रं

नित्यं वाञ्छाफलदमिह मे जायतां नन्दसूनो ! ॥ ७४ ॥

(इति नन्दनन्दनं गगवन्त सम्प्रार्थ्य परिक्रम्य कचिदुपविश्य गगवन्नामावलि मन्त्रभाववर्तयति ।)

(नेपथ्ये कलकलारवः क्रियते ।)

राजा — (कर्णं दत्त्वा) किमेव जनार्धोपः श्रूयते । न किं सन्निहिता भोजनवेला ।

बाम्रव्यः — इतः किलायमागच्छति महाकङ्कणधारी महासूपाधिकारी ।

सूपाधिकारी — (उपसृत्य) जयतु देवः ।

सर्वं सम्पन्नमन्नं समधिकरुचिकृत् सूपपूर्णैः कटाहैः

सन्निष्ठानैर्गिरिष्ठैरपि भरितमभूद् दाधिकाद्यैरनेकैः ।

आपक्कैः पर्पटैश्चैः फलभरनिचयैः पुञ्जिताभिः सिताभिः

सार्धं नव्याज्यकुम्भैर्मधुरिमभरितैः पायसौघैश्च पूर्णम् ॥

विविक्षूणां तत्तद्विभवमुपभोक्तुं समुदितं

दिदृक्षूणां तत्तद्विशि दिशि भवं भोजनविधिम् ।

जनानां बाहुल्यात् सकलककुभामन्तरजुषां

समन्तादाघोषः समजनि सुभोज्याकुलधियाम् ॥ ७५ ॥

राजा — (सानुमोदम्) तर्हि क्षिप्रमेषा निर्वर्तय भोजन-विधिम् ।

सूपाधिकारी — शिरसि कृतं देवस्य शासनम् । (इति निष्क्रान्तः ।)

(राजा भगवन्नामावलिमावर्तयंस्तिष्ठति ।)

(नेपथ्ये)

पङ्कीभृता भोक्तुकामा द्विजेन्द्रा

न्यस्तं चैषामग्रतः पत्रजातम् ।

मुक्ताशुभ्रं सूपयुक्तं सुखोष्णं

न्यस्तं चान्नं प्राज्यनव्याज्यसिक्तम् ॥ ७७ ॥

राजा — (श्रुत्वा स्वगतम्) द्रुतमुपक्रान्तमन्नपरिवेषणम् ।

(पुनर्नेपथ्ये)

कैलासभूधरसितोन्नतमन्नराशिं

दर्व्या विभज्य बहवः परिवेषयन्ति ।

विप्रावली तु घृतसूपसमग्रमन्न-

मामृष्टपर्पटशतेन नियोज्य भुङ्क्ते ॥ ७८ ॥

अपिच,

भुक्त्वा पत्रगतैऽपि भक्ष्यनिचये कृत्वारवं भैरवं

हत्वा पात्रमुपागतस्य करतः पूपोत्करैः पूरितम् ।

दुर्वृत्तत्वमुपावहन्ति कतिचित् तान् वारयन्ते ततः

सान्त्वैरेव महानसाधिपतयस्तूर्णं समभ्यागताः ॥ ७९ ॥

राजा — (आकर्ष्य सहर्षम्) अनेन व्यापारेणापि सम्पूज-

नीया ब्राह्मणाः । भुक्तिजनितं तृप्त्यतिशयं ब्राह्मणाः प्रद्यो-

तयन्ति ।

परिजनाः — (जनान्तिकम्) अहो! देवस्थानदाने श्रद्धाति-

शयः, यदेषां दुर्वृत्ततापि सुवृत्तता संवृत्ता ।

(पुनर्नपथ्ये)

भरद्वाजाश्रमे पूर्वं भरतातिथ्यवर्णनम् ।

प्रत्यक्षमिह सञ्ज्ञातमस्माकं भृष्टमश्नताम् ॥ ८० ॥

भरद्वाजे वञ्चिराजे भक्तदाने गुणोत्तरे ।

विशेषस्त्वनयोरेप यदागन्तुगृहस्थते ॥ ८१ ॥

भरताय भरद्वाजः कदाचिद् भोजनं ददौ ।

वञ्चिराज इवायं कः कलौ नित्यान्नदा भवेत् ॥ ८२ ॥

राजा — (श्रुत्वा) सर्वमिदं ब्राह्मणानां प्रशंसावचनं भगवति पद्मनाभे पर्यवस्यति ।

परिजनाः — अहो भगवति पद्मनाभे देवस्य भावनानैरन्तर्यम् ।

(पुनर्नपथ्ये)

अन्नं मुक्ताफलामं नवकनकरुचिः सूपभारो घृतौघैः

प्रेष्ठो निष्ठानसङ्घो विविधरुचिनिधिः पर्पटाः प्राज्यभेदाः ।

रम्भा स्वाद्यैकसारा नवनवरुचयो गौड(प ? म)क्ष्या दधीनि

छेद्यान्यत्राद्य मुक्तिं भजति हि भजतां पुण्यमुच्चावचत्वम् ॥

सर्वे सम्भूय मामेव जुषध्वं रुचिकाङ्क्षिणः ।

एकैकमत्र वस्त्वेवं वक्तीव गुणवत्तया ॥ ८४ ॥

तुत्थरात्राजितरसो यथावद्वस्तुभर्जितः ।

अहो निष्ठानसङ्घोऽयं भोक्तृणामुदरान्तरे ॥ ८५ ॥

अन्विष्यान्विष्य यत्नेन प्रवीक्ष्याप्यन्पभेव वा ।

अन्नकाशमलब्ध्वैव पात्रेष्वेव प्रतिष्ठितः ॥ ८६ ॥

लिलिक्षा च बुभुक्षा च पिपासा च प्रवर्तते ।

असावेपात्रियं^(१) चैता नीयन्ते चरितार्थताम् ॥ ८७ ॥

राजा — इदमतीव मे परितोषकरं, यदिमे ब्राह्मणाः
पुनः पुनरभ्यवहरन्ति ।

(पुनर्नेपथ्ये)

वागर्हा प्रथमैकैव संलब्धा शब्दकारिणा ।

धात्रा तु तद्वयं प्राप्तं वागनर्हमभूच्च तत् ॥ ८८ ॥

वञ्चिराजान्नदाने तु भोक्तृभिः सकलैरपि ।

बहवः प्रथमा लब्धाः स्वादनीयरसाकराः ॥ ८९ ॥

तदसौ वर्ण्यते केन सुमहान् भोजनोत्सवः ।

पक्वर्पटसौरभ्यवशीकृतजगन्नयः ॥ ९० ॥

पर्पटध्वंसनारावैः फलचूषणकूजितैः ।

श्लाघाशब्दैश्च विविधैस्तादृग्भक्ष्यभरारवैः ॥ ९१ ॥

वञ्चिराजान्नदानेऽस्मिन् भुक्तिविद्याप्रवर्तकैः ।

निरन्तरमुपन्यासः क्रियतेऽस्माभिरप्यहो ॥ ९२ ॥

राजा — (सितं कृत्वा) एवमालप्यते शुष्कवैदिकैः ।

(पुनर्नेपथ्ये)

चूडाकलितपुष्पौघाश्चन्दनालिप्तमूर्तयः ।

ललाटपट्टसंवृत्तनवकुङ्कुमचित्रकाः ॥ ९३ ॥

भुक्त्यन्तलब्धताम्बूलभरपूर्णकरा वयम् ।

आयुराशास्महे पूर्णं वञ्चिराजशिरोमणेः ॥ ९४ ॥

राजा — (साञ्जलिपुटम्) ब्राह्मणानुग्रहात् परं किमस्ति परमं
श्रेयः । (सप्रहर्षं समीपस्थं पुरुषं विलोक्य) अयि रणत्कङ्कण! भुक्त-

वतामेषां क्षिप्रमेव भूरिप्रतिग्रहविधिर्निर्वर्तनीयः । प्राकारद्वार-
चतुष्टयेऽपि निर्वोदारो नियोक्तव्याः । तत् के पुनरिह वर्तन्ते ।

रणत्कङ्कणः— देवस्य कटाक्षमहिम्ना कस्य वा न
भवेन्निर्वोदता ।

राजा—तर्हि मद्बचनात् पूर्वद्वारे सानुचरेण राजतदण्ड-
धारिणा राजगोपालेन सह स्वामिभक्तं प्रसन्नमुखं, सपरि-
वारेण रौप्यदण्डधारिणा रुक्मिणीवल्लभेन साकं दक्षिणद्वारे
दाक्षिण्यशीलं, सानुगेन कलधौतदण्डधारिणा कालकण्ठेन
साहितं पश्चिमद्वारे पूर्णपुण्यं, सभृत्यवर्गेण तादृशदण्डधारिणा
सत्यप्रियेण सत्रा उत्तरद्वारे सद्गुणोत्तरं नियुज्याबालवृद्धं
पुरुषाणामाभ्रफलप्रमाणैश्च स्त्रीणामामलकप्रमाणैः सुवर्णख-
ण्डैरुन्नताधिकारिणा भवतैवाप्रमत्तेन भूरिप्रतिग्रहविधिर्निर्वर्त-
नीयः ।

रणत्कङ्कणः— शिरसि धृतं देवस्य शासनम् ।

राजा— गवां विप्रसात्करणे नियुक्तो हेमकङ्कणः कथ-
मिदानीं नायातः ।

(प्रविश्य)

हेमकङ्कणः— जयतु देवः ।

राजा— अये हेमकङ्कण ! अपि निर्वर्तितं गवां विप्रसा-
त्करणम् ।

हेमकङ्कणः— कथमाकलयेद् देवस्य शासनं क्रिया-
विलम्बम् ।

राजा— (सपरितोषम्) तर्हि भूरिदानाय निक्षिप्तान् हेम-
राशीन् रणत्कङ्कणवशे कुरुष्व । तदर्थमिदानीं गम्यताम् ।

हेमकङ्कणः — यदाज्ञापयति देवः । (इति रणत्कङ्कणमाह्वयतेन सह निष्क्रान्तः ।)

राजा — (विचिन्त्य सन्निहितमवलोक्य) अये गणकाध्यक्ष ! भूरिग्रहणाय सम्मिलितान् जनान् कर्तुं परिमङ्गल्यथा क्षिप्रमागच्छ ।

गणकाध्यक्षः — यदाज्ञापयति । (इति निष्क्रान्तः ।)

राजा — (सन्निहितानवलोक्य) पटीयानयं शीघ्रमेव जनसङ्ख्यापरिच्छेदं कृत्वागमिष्यति ।

(प्रविश्य)

गणकाध्यक्षः — देव ! स्त्रीबालवृद्धानुसम्मिलितोऽयं ब्राह्मणजनौघः सङ्गृह्यथा परार्धोपान्तमाश्रयति ।

राजा — (सहर्षम्) हन्त दिग्विजये बह्वर्थं संघटितयता भगवता श्रीपद्मनाभेन तदुपयोगपर्याप्तानि पात्राण्यपि राघवदितानि ।

परिजनाः — हन्त देवोऽयमौदार्यवैभवेन सुदुष्करमपि स्वीषत्करं मन्यते ।

राजा — हन्त किमुच्यते भगवत्कटाक्षस्य किं वा न स्वीषत्करमिति वक्तव्ये ।

परिजनाः — तथा न शङ्कनीयं देवेन । कथमनभिमतं भवेदन्यैः पुत्रगुणप्रशंसनं जनकस्य ।

राजा — एवञ्चेन्नाहमपराधोमि, तादृशं किल भगवतो वात्सल्यम् ।

परिजनाः — (जनान्तिकम्) देवस्य भगवति श्रीपद्मनाभे
भक्तिसान्त्वत्यमस्मदाद्युक्त्या नान्यथा भवति । कथमापाद्यते
रत्नदीपशिखा वात्यया निर्वापणम् ।

(नेपथ्ये)

यौगपद्यविनिष्क्रान्तजनौघं नगरान्तरम् ।

निःशेषशान्तकल्लोलस्तिमिताम्बुधिसन्निभम् ॥ ९५ ॥

(सर्वे श्रवणमभिनयन्ति ।)

राजा — रथ्यापुरुषवचनमिदं भूरिप्रतिग्रहोपरमं सूच-
यति ।

(नेपथ्ये)

पूर्णं कुमार्याभरणाभिपूत्यै

गर्यासमुद्वाहकृते सुतानाम् ।

श्रीशाभिषेकाङ्गतया प्रवृत्त-

भूरिप्रदानात्तमिदं सुवर्णम् ॥ ९६ ॥

सर्वे — (आकर्ण्य) इदं च वचनं सूचितमर्थं स्पष्टीकरोति ।

(पुनश्च नेपथ्ये)

वर्ण्येत केनेदमहो विचित्रं

ब्रह्मीश्वरस्यास्य सुवर्णदानम् ।

येनाखिलं भूतलमेतदासीत्

सम्भूषिताशेषजनौघपूर्णम् ॥ ९७ ॥

राजा — (आकर्ण्य) इदमपि सुवर्णदानवर्णनं भगवति
पद्मनाभे पर्यवस्यति ।

परिजनाः — (जनान्तिकम्) अहो देवस्य भगवति गाढा-
नुसन्धानमिदं स्वाश्रितानपि मोहातिसन्धानान्मोचयति ।

(नेपथ्ये)

कल्पशाखी कामधेनुश्चिन्तामणिरिति श्रुतम् ।

तेषां समाष्टिरूपोऽयं वञ्चीन्द्रकुलशेखरः ॥ ९८ ॥

राजा — इदं च भूरिसुवर्णग्राहिणां वचनं मय्यत्यन्ता-
तिशयोक्तिरलङ्कारः । भगवति पद्मनाभे तु स्वभावोक्तिरल-
ङ्कारः । (विचिन्त्य) कथमितोऽपि निवृत्तो भूरिदानाद् रणत्क-
ङ्कणः ।

रणत्कङ्कणः — (प्रविश्य) जयतु देवः ।

राजा — अपि निर्वर्तितो भूरिप्रतिग्रहः ।

रणत्कङ्कणः — यथावदाचरितं देवस्य शासनम् ।

राजा — कथं विश्रम्यते सवत्सालङ्कृतिबहुगवीविप्र-
सात्करणात् परिश्रान्तेन हेमकङ्कणेन ।

(प्रविश्य)

हेमकङ्कणः — (उपसृत्य) देवस्य शासनानुष्ठानं सज्जो-
ऽस्मि ।

राजा — (सप्रसादम्) अये हेमकङ्कण ! गुरुदक्षिणासमन-
न्तरमेव भगवदारामाद् राजधानीं प्रविष्टेन मया नानादिग-
न्तेभ्यः सम्मिलितं सकलमपि राजन्यकुलं सम्भावनीयम् ।
अतस्त्वरितमेव तत्र गत्वा पीताम्बरभूषणादिकं वस्तु यथार्ह-
निर्णीतलिखितपत्रिकाप्रकारेण सज्जीकुरुष्व ।

हेमकङ्कणः — यदाज्ञापयति देवः । (इति निष्क्रान्तः ।)

राजा — कथमिदानीं नाथातो गुरुदाक्षिणावसरावेदक-
स्तदन्तेवासी ।

(प्रविश्य)

वक्रनासः — (उपसृत्य) विजयस्व (इति वर्धयन्) आचार्यै-
राचरितमखिलं च पूजाहोमतन्त्रविधानम् । इदानीं मयि तद-
न्तेवासिताजागरूकत्वं प्रकाशितम् । इतो देवः प्रमाणम् ।

राजा — कथं निद्राति कार्तान्तिकः ।

कार्तान्तिकः — (उपसृत्य) नैव निद्रामि । सुलभागमे-
ध्यानमारुह्य जागर्मि । सन्निधत्ते समयः ।

राजा — (क्षणं विलम्ब्य पार्श्वमवलोक्य) किमम्बायाः प्रिय-
सेवी सन्निहितः ।

(प्रविश्य)

मेधावी — जयतु देवः ।

राजा — (सन्निकर्षं सादरमाहूयोपांगुतया) किमम्बानुशासित-
वती ।

मेधावी — (करतलं वदनोपान्तं निर्योज्य सप्रश्रयम्) देव ! तत्र-
भवती भवज्जननी एवमनुशास्ति — सपुत्रिकाहं निर्वर्तित-
महाभिषेकमहोसत्त्वं वत्समारात्रिकाचरणादिसमयाचारानुष्ठा-
नेनानुग्रहीतुमुत्सुकास्मीति ।

राजा — मेधाविन् ! मातुर्गुणग्रहमम्पादनमेव पुत्राणां
सकलपुरुषार्थसमष्टिरिति मग्न्ये । तदिदं निवेद्यतामस्मज्ज-
ननी ।

मेधावी — मातुः समीपं गच्छामि । (इति निष्क्रान्तः ।)

राजा — (पुरस्कृत्य वक्रनास भगवतः पुरोमण्डपाभ्यन्तरप्रवेश नाट-
यन् ।) किमिदानीं वत्सो विद्वत्कविकुलं सम्मानयति ।

(प्रविश्य कुमारः सप्रश्रयमुपसर्पति ।)

राजा — अपि कृतं वत्स ! विद्वत्कुलगम्मानम् ।

कुमारः — अनुष्ठितमार्यस्य शासनम् ।

राजा — (कुमारेण सार्धं सकलमपि तत्र सज्जं वस्तुजातं विलोक्य
अगतम्) पूर्वमेव मया नियुक्तैर्यथार्हतत्तद्वस्तुसम्भरणचमत्करण-
चातुर्यशालिभिः पुरुषैः सम्यगुपक्षिप्तकलसामग्रीसमष्टिसंशो-
भमानं दिव्यतुलसीसम्मिलत्सुरभिलदिव्यनव्यामोदमेदुरविवि-
धपुष्पसंहतिषुमुधुमितादिगन्तरालं चन्द्रिकाधवलपटीरपङ्कप-
रिपूरितानेकमणिभाजनविशेषभ्राजमानम् अतिसुगन्धतैलधा-
रापूरितसम्यगुद्दीपितज्वालादेदीप्यमानमहनीयहेमदीपस्तम्भा-
वलिस्तम्भावनीयं यथार्हनिवेशितमणिघटितशातकुम्भकूर्मास-
नौघरमणीयम् अतिविमलसलिलभरपरिपूरितरुचिरनवकनक-
मणिकनिकरसुकरजनहृदयानुरञ्जनं ज्वलदङ्गारसदृशप्रभामां-
सलितमणिगणशृङ्गारितानेकभृङ्गा(रुका ? र)विन्यासकमनीयं
पुञ्जीकृतभूषणपीताम्बरोच्चावचभेदसन्दर्शनीयं तत्र तत्र राशी-
कृतसुवर्णतेजःप्रकाश्यमानविप्रकृष्टानेकसद्वस्तुजालं सन्निधा-
पितानर्धमणिचक्रवालकान्तिस्तोमचाकचक्यप्रकल्पितस्वकीय-
नयनसहस्रशतोन्मेषं कनकघटितघण्टाराजिविराजितोपान्तं प-
र्याप्ततमपरिभासुरसपर्याभाजनजालविशेषसम्पूजनीयं दिव्या-
गरुधूपसम्प्रसरणसन्तर्पितसमस्तजनौघनासापुटाभ्यन्तरं परि-
पक्वजम्बूफलप्रकरपरिस्पर्धिकमुकपुञ्जसम्मिलन्मृदुलमञ्जुल-

ताम्बूलदलभाराधिकसमुच्छ्रायितलक्ष्मीकं सान्नधापितमणिग-
णखचितकेयूराङ्गदकटकमुकुटहारनूपुरकटिसूत्राङ्गुलीयकग्रैवे-
यादिसर्वाभरणसमग्रसम्भूषित भगवतः पुरोमण्डपाभ्यन्तरा-
लमिदं सन्ततोद्यदच्छस्फटिकमाणक्यशिलासमाचितकुट्टिम-
प्रभाचाकचक्यप्रसरणसम्मिलिततया युगपदुन्मीलदमलक-
मलकल्हारकुवलयार्धनककुसुमनिकुरुम्बनीरन्ध्रतनिजाम्बुपूरं
कौबेरं सर इव निखिलभुवनमनोहरं भवति । (प्रकाशम्) । (सश्र-
द्धौत्सुक्य सामुदायिकं विलोक्य) अयि भगवत्कैङ्कर्यपरश्रुतिगादि-
सहितास्मत्कुलाचार्या भगवन्महाभिषेककर्तारो दक्षिणां स्वी-
कर्तुमानेतव्याः ।

सामुदायिकः— तथा । (इति निष्क्रम्याचार्यादिभिः सह प्रविश्यो
पसर्पति ।)

राजा — (तानालोक्योत्थाय सप्रश्रयमञ्जलि बद्ध्वा) मणिघटि-
तानीमानि हेमकूर्मासनानि अध्यारातां भगवन्तः ।

(आचार्यादयः सर्वे यथार्हगुर्पावेशन्ति । राजा गन्धपुष्पभूपदीपादिभि-
स्तानभ्यर्च्य तेभ्यः सुवर्णमणिशशिपीताम्बरौघकनककङ्कणार्धनकभूषणादिरूपां
दक्षिणां प्रदाय नमस्कृत्योत्थाय राज्ञजलिपटुस्तिष्ठति । आचार्या दक्षिणां प्रति-
गृह्य कुमारसहितं महाराजममोघराशीर्वचनैर्विभूषयन्ति ।)

राजा — (कुमारसहितस्तानाचार्यान् प्रार्थयति ।)

महाभिषेकनियमैः परिश्रान्तिमुपागताः ।

प्रसीदन्तु ममाचार्याः प्रपन्नानुग्रहप्रदाः ॥ ९९ ॥

अनुगृह्णन्तु मां प्रीता भवन्तो वेदराशयः ।

यथा श्रीपद्मनाभाङ्घ्रिभक्तिरेषानपायिनी ॥ १०० ॥

यथा श्रीबालरामोऽयं वत्सः कुवलयं मदा ।

यशश्चन्द्रिकया पूर्णश्चन्द्रमा इव नन्दयेत् ॥ १०१ ॥

आचार्याः —

श्रीपद्मनाभदासाग्रय ! बालमार्ताण्डभूपते ! ।

बालरामसमेतं त्वा पात्रयामो महाशिषाम् ॥ १०२ ॥

तदिह प्राङ्मुखो भूत्वा सह श्रीरामवर्मणा ।

स्त्नास्तरणसंवीते सुखमास्व महीतले ॥ १०३ ॥

राजा — आचार्या यदनुशासति । (इति स्नास्तरणसंवीते मणितले श्रीरामवर्मणा सहोपविशति ।)

आचार्याः — (राजानं शिरसि कराभ्या सस्पृश्य)

भगवद्भक्तिरेषा ते निरपाया निरङ्कुशा ।

इतोऽपि वर्धतां नित्यममितानन्ददायिनी ॥ १०४ ॥

शौर्यौदार्यादिसौभाग्यगुणचन्द्रिकया जगत् ।

आनन्दयन् गुणाराम! रामचन्द्र! सुखी भव ॥ १०५ ॥

(इति कुमारमपि शिरसि सस्पृश्य समाहितमनसोऽनुगृह्णन्ति । वत्ससहितः प्रह्वीभवन् महाराजो महतीमाशिष शिरसा स्वीकरोति ।)

आचार्याः —

भारं वहति लक्ष्मीशे भारतीवल्लभोपमान् ।

ब्राह्मणान् पालयन् भक्त्या महाराज! सुखी भव ॥

सर्वे — अहो लोकानुकूला महतामाशीः ।

राजा — (साञ्जलिपुटम्) बाढमनुगृहीतोऽस्मि ।

भवदाशीःसुधासेकशीतला मम धीलता ।

सद्य एवामितानन्दफलसन्दोहमश्नुते ॥ १०७ ॥

नथापीदमेकं हृदये परिवर्तते, यद् भवन्तो मद्वाचके
राजशब्दे महच्छब्दमुपोच्चारयन्ति । किं नाहमभिषिक्तोऽस्मि
यौवराज्ये कृपावर्षिणा भगवता पद्मनाभेन ।

आचार्याः — भगवत्कटाक्षावर्जितैरमृतैरिदानीमेव कि-
लाभिषिच्यते यौवराज्ये । अ अः ! किलायमन्तरिक्षसन्निकर्षे
दिव्यदुन्दुभिघोषः, अद्भुतपरिमलभरभासुरा महती पुष्प-
वृष्टिः, अपूर्वनूपुराडम्बर दिव्यवधूतीनटनारम्भटी च जग-
दानन्दमुद्वेलयति ।

राजा — (सप्रमोदगवहित साञ्जालपुटम्)

भगवत्पद्मनाभेन साम्राज्यभरवाहिना ।

यौवराज्येऽभिषिक्तोऽस्मि ह्यधुनैव कृपामृतैः ॥ १०८ ॥

तदितः प्रभृति मयि मङ्गाग्निनेये वत्से श्रीरामवर्मणि
महंशमौक्तिकीभविष्णुस्तु तेषु तेषु न यथासमर्थं सर्वैरपि
युवराजशब्दः प्रयुज्यताम् । महाराजशब्दस्तु भगवत्यनन्त-
शायिनि पद्मनाभे ।

आज्ञामुद्राप्यनुज्ञा च निग्रहानुग्रहावपि ।

एतदन्यच्च यत्किञ्चित् तस्य कर्ता श्रियःपतिः ॥ १०९ ॥

तदशेषेष्वपि कृत्येषु प्रयोगार्हतया भगवदभिधानं
पद्मनाभपदं प्रमाणीक्रियताम् । मदीयाभिधानं तु व्यवहार-
मात्रे, यदहं न कस्यापि कर्तास्मि ।

आचार्याः — तत्त्वज्ञानानुरूपोऽयं देवस्य कल्पनानि-
ष्कर्षः । लोकश्चायमनेन महता श्रेयसा संयोज्यते, यदस्य
श्रीपद्मनाभपदोच्चारणं विना न कापि कार्यप्रवृत्तिः ।

राजा — सर्वमिदं महदनुग्रहवशात् । (विचिन्त्य आचार्या-
नीन् प्रति साञ्जलिबन्धम्)

यौवराज्याङ्कतां प्राप्ता मग्नेटासिलता मम ।

किञ्चान्यदहमिच्छामि भक्तलक्षणमच्युतात् ॥ ११० ॥

(इति प्रार्थयति ।)

(तावदाकाशे)

मनसा वहसे यत् त्वं मदङ्घ्रिकमलद्वयम् ।

भक्तचिह्नतया वत्स ! तदेव शिरसा वह ॥ १११ ॥

(सर्वं साश्चर्यमाकर्ण्य भगवत्कल्पितं वच ।

तूर्णं निर्वर्णयन्ति स्म वञ्चिभूपशिरस्पदम् ॥ ११२ ॥)

नृपकुलपतिरेष स्वार्जितैर्भक्तियोगै-

र्निजशिरसि निधत्ते पद्मनाभाङ्घ्रिपद्मम् ।

तदिममिह समेताः सादृशुतं प्रेक्षमाणा

वयमपि सुकृतानामेकपात्रं भवामः ॥ ११३ ॥

(इत्याश्चर्यपारवश्यं प्रविष्टाः पश्यन्ति ।)

रथाङ्गशङ्खध्वजपुण्डरीक-

श्वेतातपत्रोभयचामराङ्कम् ।

श्रीशाङ्घ्रिपद्मं शिरसा दधानो

वञ्चीश्वरः स्वां विवृणोति भक्तिम् ॥ ११४ ॥

आबालवृद्धमिलिताखिललोकनेत्र-

व्राताब्जसङ्घविकचीकरणे पटीयान् ।

श्रीपद्मनाभपदपद्ममपि स्वमूर्ध्नि

प्रोत्फुल्लयन्नवानिभानुरसौ विभाति ॥ ११५ ॥

(एवञ्च केचिद् विस्मयस्तिमितनेत्राः पश्यन्ति ।)

राजा— (अमितपरमानन्दरागरसभङ्गावितमना सन् कुमारं विलोक्य)
वत्स श्रीरामवर्मन् ! किमितः करणीयम् ।

कुमारः — (सविनयम्) किमन्यद् देव ! राजसम्मानात् ।

राजा — तत् करिष्यते राजधानीप्रवेशानन्तरम् ।
(विचिन्त्य स्वगतम्) वत्सस्य वचने देवशब्दराजशब्दयोः सन्निकर्षस्तन्नामधेयं कविं स्मारयति । य एव वत्सेन निजप्रेम-
निक्षेपमम्पुटीकृतः ।

स्वतो मम कविप्रीतिर्वत्सप्रीतिस्तदुत्तरा ।

उभयं च समाश्रित्य म भूयोऽर्हति भान्यताम् ॥ ११६ ॥

वाचि तत्त्वार्थसंयोगात् कालिदासो नवो ह्यसौ ।

ब्रह्मः कवयः सन्ति भुवने कवयन्ति ये ॥ ११७ ॥

जयप्रस्थानवेलायामस्मै व्याधेपहाग्निणे ।

अग्रहारद्वयं दत्तं वृत्त्यलङ्कारहेतवे ॥ ११८ ॥

मगवद्गुणमाधुर्यं नाटकाख्यं नवं मधु ।

अस्यास्यपङ्कजोद्भूतं विद्वद्भृङ्गमदावहम् ॥ ११९ ॥

तदर्थमस्मिन् सदसि भूयः सम्मानमर्हति ।

अन्यथा चन्द्रधवलमुत्पद्येत कथं यशः ॥ १२० ॥

(प्रकाशम्) वत्स ! श्रीरामवर्मन् !

निजवाक्यपदद्वन्द्वसंमेलनसुबोधितः ।

कविरानीयतां तूर्णमस्मिन्नाचार्यसंसदि ॥ १२१ ॥

कुमारः — (सहर्षं सन्निकर्षस्थलात् स्वयमेव कविं प्रवेशयति ।)

सर्वे— कविं पश्यन्तो जनान्तिकम्)

दिविरब्जिसमुत्पन्नशब्दद्वितयमलनम् ।

पुरन्दरस्य प्रथमं पश्चादस्याभिधाभवत् ॥ १२२ ॥

पितामहसमानोऽस्य पिता महिमगौरवात् ।

पितामहसनामा च शेषाद्रिरिति संज्ञया ॥ १२३ ॥

तादृशस्यानुरूपाऽयमात्मजः प्रशमं परम् ।

विद्याविनयसम्पत्त्या सम्पादयति सर्वदा ॥ १२४ ॥

परमेष्ठी प्रसिद्धः स पटिष्ठः सर्गकर्मणि ।

निरपाययशःकायसृष्टयेवैष विशिष्यते ॥ १२५ ॥

तदिदानीं वयं चापि मणिप्रवरसम्पदाम् ।

निक्षेपधरणीमेनं करिष्यामो यशस्कृते ॥ १२६ ॥

(इति कविमादरजुषा चक्षुषा बहुमानय(ति)न्ति) ।

कविः— (जनवितीर्णेन सभान्तरालवर्त्मना राजानमुपसृत्य मर्विनय-
प्रागल्भ्यम्)

भगवत्पद्मनाभस्य कृपा सरिदिवार्णवम् ।

अपारमहिमानं त्वामभिगच्छतु सर्वदा ॥ १२७ ॥

राजा — किमितोऽप्यन्यदस्माकमाशास्यम् । सरसकवे !
मणिघटितमध्यास्यतामिदं हाटकपीठम् ।

कविः— यदनुशास्ति महाप्रभुः । (इति मणिपीठे उपविशति ।

आचार्याः —

पुरा हर्षमयी सम्पद् वितीर्णा कर्णमार्गतः ।

गोकर्णमार्गतश्चाद्य द्विगुणा सैव दीयते ॥ १२८ ॥

कविः — (प्रश्रयं प्रदर्श्य)

विद्वत्स्वगकुलायानां भवत्कल्पकशास्त्रिणाम् ।

अमात्सर्यमिदं त्वेकमम्लानकसुमोत्करः ॥ १२९ ॥

आचार्याः —

भवत्कवनमाधुर्यं विबुधामोदवृद्धिदम् ।

केवलश्रान्तिफलकं कुरुतेऽम्भोधिमन्थनम् ॥ १३० ॥

कविः —

निसर्गो ह्ययमार्याणां गुणमात्रप्रशंसनम् ।

स्वभावो नहि भृङ्गाणां मकरन्दरसग्रहः ॥ १३१ ॥

राजा — (स्वगतम्) इदानीमस्य सम्मानमाचार्याणां चानन्दकरं, यदेतं कविताप्रीतिममितां कुर्वते । (प्रकाशगाचार्याणां प्रति)

गद्वस्तुषट्पितं चारु नाटकं कृतवानयम् ।

तदस्मिन्नेव सदसि महत् सग्मानमर्हति ॥ १३२ ॥

आचार्याः—

कवितानन्दवैवश्यं बहूद्विर्विचित्रभूपते ! ।

पूर्वमस्माभिरेव पयोज्यं पद्यमुत्तमम् ॥ १३३ ॥

तथार्थाप,

त्रिपाटिता न कर्तव्या परिपाटी कर्माश्रिता ।

इति प्रहृष्टैरस्माभस्तृणीम्भावः समाश्रितः ॥ १३४ ॥

इदानीं तु

लब्धावकाशैरस्माभिः पद्यमामोदितं कृतम् ।

विचिकित्तात्मकं शल्यमुत्सारयति दूरतः ॥ १३५ ॥

राजा — (सहर्षातिशयम्),

अनुज्ञाकल्पलतिकामाचार्याणामपूर्विकाम् ।

सद्यः सफल्याभ्येनामुद्यदुत्साहसम्पदा ॥ १३६ ॥

(इति कुमारमाहूय कर्णे रहस्यं कथयति ।)

कुमारः — यदाज्ञापयति मातुलदेवः । (इति पुरुषमुत्सात्
स्वयमेव मणिघटितमहनीयतपनीयसम्पुटीचतुष्टय महाराजसन्निधाववतारयति ।)

(सर्वे सकुतूहल पश्यन्ति ।)

कविः — (विलोक्य स्वगतम्)

अल्पं वा बहु वा लभ्यं लभ्यते स्वयमेव तत् ।

प्रवर्तितव्या यत्नेन प्रार्थना जानता हरौ ॥ १३७ ॥

तथापि लोकाचारमनुरुन्धतो मम,

इष्टमा ज्ञानचण्डांशुसम्पूर्णोदयदर्शनात् ।

प्रार्थनं मणिहेमादिसम्पदां प्रभुशेखरात् ॥ १३८ ॥

(प्रकाशम्)

वञ्चिवंशमहाश्लाघ्यमुक्तामणिरहो भवान् ।

उत्कम्पित इवाभाति सम्प्रति प्रीतियोगतः ॥ १३९ ॥

राजा — (स्मित कुर्वन्) सरसकवे ! श्रूयतां —

विचित्रपदविन्यासैर्मनःसरसि मामके ।

भावत्ककविताहंसी खेलनं कुरुतेऽद्भुतम् ॥ १४० ॥

तदालोकनकुतूहलजनितमिदमस्मच्चाञ्चल्यम् ।

आचार्याः — रसानुभवो भावविशेषजनकः ।

भगवत्पादकमलशोभिते तव मानसे ।

कविताहंसिका किं वा न करोति कुतूहलम् ॥ १४१ ॥

कविः — भो वञ्चिकुलचिन्तामणे !

अभङ्गुररमापाङ्गतरङ्गिततनोस्तव ।

अभङ्गमिदमेवालं प्रेम मत्प्रेमवृद्धये ॥ १४२ ॥

राजा — (स्वगतम्) अहो निजकृतिव्याञ्जितभगवद्भक्ति-
सक्तिना कविना प्रेमैवालमिति वचसा लौकिकेषु धनेष्वना-
सक्तिः संसूचिता । अथवा,

रजस्तमोविनिर्मुक्ताः सात्त्विका भगवत्प्रियाः ।

स्वाराज्यमपि मन्यन्ते चेटिकारामवाटिकाम् ॥ १४३ ॥

लक्ष्मीशचरणाम्भोजभक्तिरूपधनं विना ।

रत्नादिकं सुवर्णं वा न धनं बन्धनं हि तत् ॥ १४४ ॥

लौकिकीमहमाश्रित्य प्रवृत्तिं धनसङ्ग्रहम् ।

बह्वर्षं हरेरेव नियोगेन दिशां जये ॥ १४५ ॥

सङ्गृहीतं धनं सम्यक् सत्पात्रे विनियोजितम् ।

साफल्यं लभते नूनं स्वतो भूमिर्वसुन्धरा ॥ १४६ ॥

भगवद्भक्तिसङ्गाद्यनिजकर्तृकसत्कृतिम् ।

सम्मानकलनादेनं प्रापयाम्युचितं धनम् ॥ १४७ ॥

धनीभूतं च यत् किञ्चित् तत् सर्वं पृथिवीमयम् ।

स्वर्णाद्यं नाम लभते चाकचक्यप्रभेदतः ॥ १४८ ॥

(विचिन्त्य साश्चर्यम्)

चाकचक्यसमुत्पन्नं स्वर्णं रत्नमिति भ्रमः ।

सर्वान् प्रबाधते लोकानहो विद्वत्तमानपि ॥ १४९ ॥

अस्तं गते बोधसूर्ये मायारात्रिमुपाश्रिताः ।

सुवर्णमणिखद्योता द्योतन्ते द्युतिशालिनः ॥ १५० ॥

कदाचिदुदिते तस्मिन् मायाध्वान्ते विनाशिते ।

दिवातारासमाकारा न भ्राजन्ते कचिच्च ते ॥ १५१ ॥

—तदहमिदानीं सम्यगुदितभगवत्प्रसादचन्द्रिकाप्रसर-
णातिशयझटितिनिशेषीकृतलोभरूपगाढान्धकारतया सम्य-
गवलोकितपरमार्थतत्त्वः निराघाटमेव वस्तुवद् भासमानानी-
मानि धनानि निगूढभक्तिरसानुभावमेदुरमानसेऽस्मिन् सरस-
कवौ समर्पयामि । (विचिन्त्य)

गुणग्रामैकनिलयाः संहृष्यन्तु हरेः प्रियाः ।

मात्सर्यनिहतानन्यान् वयं नैवाद्वियामहे ॥ १५२ ॥

(प्रकाशम्) सरसकवे !

यदुक्तं भवता युक्तं प्रेमैवालमभङ्गुरम् ।

यत् त्वत्कवनमूल्यार्थमपर्याप्तं जगत्त्रयम् ॥ १५३ ॥

केनचित् क्रियते किञ्चित् सम्माननमिदं तव ।

एतद्दोहलमाश्रित्य कीर्त्तिवल्ली प्रवर्धताम् ॥ १५४ ॥

सरसकवे !

सम्माननमयी लक्ष्मीर्मत्कराम्बुजसुस्थिता ।

त्वत्कराम्बुजसुस्थेयं तावकीना सरस्वती ॥ १५५ ॥

उभे प्रियतमे स्यातामन्योन्यग्रहसंश्रयात् ।

यदद्य भगवान् विष्णुरावयोः सम्प्रसीदति ॥ १५६ ॥

सम्मानलक्ष्मीर्भवतः कराब्ज-

मारुह्य सङ्कीडितुमुत्सुकास्ते ।

तस्मादिदानीं मम हस्तपद्मं

वाणी समारोहतु तावकीना ॥ १५७ ॥

कविः — (सहर्षम्)

सुचिरमिह भवन्तं नायकं प्रार्थयन्ती

मम पुनरियमेषा साहिती कन्यकेव ।

क्षितिपतिकुलमौले ! बालमार्ताण्ड ! पाणि-

ग्रहणमहमिदानीं प्राप्य धन्यैव तेऽस्तु ॥ १५८ ॥

(इति स्वकीयाङ्गविधृता तपनीयमणिगणालङ्कृतां विचित्रकौशेयधारिणीं धन्या-
मिव कन्यां निजकृतिसम्पुटी हस्ते धारयन्)

भवन्तं नायकं प्राप्य प्रसूतैर्बहुभिः सुतैः ।

आक्रम्येयं जगत् सर्वं सुप्रसिद्धिमवाप्नुयात् ॥ १५९ ॥

(इति मणिघटितमहनीयहेमाङ्गुलीयनिकरकान्तिपूरकमनीयतरे बालदिवाकर-
किरणाभिमर्शनसमुत्फुल्लारुणसरोरुहातिमनोहरे वञ्चिराजन्यकुलशेखरकरे निज-
कृतिग्रन्थसम्पुटी समर्पयति । राजा गृहीत्वा मूर्ध्नि भगवच्चरणारविन्दोपरि तां
समभ्यर्च्य नयनयोरासज्य च कुमारहस्ते पुस्तकं समर्पयति ।)

कुमारः— यदाज्ञापयत्यार्यः । (इति गृहीत्वा तथा करोति ।)

राजा— (सपरितोषं किञ्चिद् विवृत्य सम्पुटीचतुष्टयम्)

एका भूषणभूषितेयमितरा माणिक्यहारोज्ज्वला

कौशेयाम्बरधारिणीयमपरा चामीकराढ्या परा ।

एषा पेटचतुष्टयी मणिमयी सम्मानिता ते मया

धीमन् ! मामकपद्मनाभचरिताख्यातुः प्रबन्धात्मना ॥

(चतुष्टयं सम्मानयति ।)

कविः — (गृहीत्वा सामोदम्)

अहो मणिसुवर्णौघवार्षिणि त्वयि साम्प्रतम् ।

कादित्त्रं सन्त्यजेन्नूनं नाम्नि कल्पमहीरुहः ॥ १६१ ॥

आचार्यादयः— वञ्चिवंशमणे ! वयमप्यस्मिन् कवौ
परितोषं सफलयितुमभिलषामः ।

राजा — किं न .... षणं महतः पुष्पवृक्षस्य मकर-
न्दरसग्राहिणां मधुव्रतानां मदपारवश्यम् ।

आचार्यादयः — विशकलितेयमस्मद्विचिकित्सा ।

(इति सम्मानयन्ति ।)

नृपवरगुरुरेषोऽप्यात्मनीनैः स्वशिष्यैः

सममामितसमुद्यत्प्रेमाभिः प्रीतिपूर्णः ।

मणिमयवल्याद्यैर्भूषणैरम्बरौघै-

र्महयति कविमेनं भूमिपालैकमान्यम् ॥ १६२ ॥

(इतीतरेऽपि यथार्हं वस्तुभिः सम्भावयन्ति ।)

कविः— (सञ्ज्ञाधमः)

वारिधेरेव गृह्णन्ति वारिदाः सलिलं बहु ।

न सङ्गृह्णन्ति तद् भूयः सद्यो मुञ्चन्ति भूमिषु ॥ १६३ ॥

वञ्चिराजेन्द्रसंलब्धवित्तानां भवतां सदा ।

एषैव चोपमा युक्ता परार्थैकप्रवर्तिनाम् ॥ १६४ ॥

आचार्यादयः —

कुलीनतावयोविद्यातपःशमगुणादयः ।

पृथक्त्वेनैव सम्पूज्याः किमु यत्र समष्टयः ॥ १६५ ॥

राजा — घनसारमिदमाचार्याणां वचनम् ।

आचार्यादयः — वञ्चिवंशमणे ! भवता निःशेषगृहीत-
सारमप्यस्मद्वचनं भूयः सम्पूर्णसारं भवति, किमितोऽप्या-
श्चर्यम् ।

राजा—(विचिन्त्य कुमारं प्रति) वत्स ! श्रीरामवर्मन् ! सरस-
कवेर्गृहप्रवेशाय न किं सन्नद्धो मदावलः ।

कुमारः — किञ्चिदग्रतः कटाक्षः क्रियताम् ।

+ + + + + प्रोल्लसद्दण्डिकाली-

वलयितनिजकण्ठस्थूलहारोज्ज्वलश्रीः ।

गिरिरिव गजराजः प्रेक्ष्यमाणो जनौघैः

कबलयति समग्रानिक्षुकाण्डान् फलौघैः ॥ १६६ ॥

किञ्च,

सत्फलाहारसम्पूर्णभूयःपुष्टो मदावलः ।

निजस्कन्धाधिरोहाय कविराजं प्रतीक्षते ॥ १६७ ॥

राजा—(विलोक्य सहर्षोत्साहम्) हन्त हन्त सारस्वताधिरो-
हसमुचितालङ्कारसन्नद्धो गजराजः ।

उपरिघटितचन्द्रस्वच्छमुक्तासराली-

धवलितहरिदन्तस्यन्दनोच्छ्रायितश्रीः ।

कनककलितवेषस्तुङ्गशृङ्गो गजेन्द्रः

पुनरपि बहुलक्ष्मीमागतां शंसतीव ॥ १६८ ॥

(कविं कटाक्षयन् सहर्षोत्साहम्)

घुष्यत्सु दुन्दुभिगणेषु सुराहतेषु

पुष्पौघवर्षिषु च तेषु नटीगणेषु ।

नृत्यत्सु हेममणिभूषणभूषिताङ्गो

दन्तावलेन्द्रमधिरुह्य गृहं व्रज स्वम् ॥ १६९ ॥

कविः — गृहीतोऽयं बालमार्ताण्डप्रसादो भूयोऽप्यायु-
रोग्यसम्पत्तिमुच्छ्राययतु । (इत्युत्थाय परिक्रम्य निष्क्रान्तः ।)

राजा — वत्स ! श्रीरामवर्मन् ! सम्मानितमिदं धनजातं
कविगृहं प्रापय ।

कुमारः —

यथा ससै + + + ना लक्ष्मीरपि गृहं व्रजेत् ।

क + + + तथैवाहमार्यशासनभूषितः ॥ १७० ॥

राजा — (आचार्यान् साष्टाङ्ग प्रणम्योत्थाय साञ्जलिपुटं ग्रहीतवन्)
भो भो भगवन्तः ! भगवदारा(म ? माद्) राजधानीं प्रवेष्टुमा-
चार्यानामन्त्रये । आचार्यैरपि यथायथं स्वस्वावासगमनं यथो-
चिताचारपुरस्सरं क्रियताम् ।

(इति सर्वे समुत्तिष्ठन्ति ।)

आचार्याः — किञ्चिदाशास्ति सापेक्षम् ।

बालमार्ताण्डराजेन्द्रकुलशेखर ! साम्प्रतम् ।

भूयः प्रियतमं किं ते करोतु भगवान् हरिः ॥ १७१ ॥

राजा —

आदेशेन रमापतेर्भगवतो दिङ्मण्डलं निर्जितं

स्वर्गैरेव नवीकृतं मुररिपोः श्रीमन्दिरं सुन्दरम् ।

सान्निध्यं दधता सदेह हरिणा साम्राज्यभारो धृतः

किञ्चानेन निजाङ्घ्रिपङ्कजयुगे भृङ्गीकृतं मे मनः ॥

यत्किञ्चिदिह सम्भूतमागस्तदिदमप्यहो ।

क्षान्तमाचार्यपादैश्च कृतश्चानुग्रहो महान् ॥ १७२ ॥

तदितोऽपि प्रियतमं किमस्ति भुवने मया सम्प्रार्थनीयम् ।
तथापि लोकैकहितकाम्यया सार्थकमिदं भवतु —

(भारतीयं वचनम्)

सम्पूर्णा धरणिः सुवृष्टिभिरियं सम्पन्नसस्या भवे-
देतस्याः पतिरप्यतीव कुरुतात् स्वामेव धर्मस्थितिम् ।
गावो भूमिसुराः परस्परकृतां पुष्टिं भजन्तां सदा
मोदन्तां मृदुसूक्तयश्च कवयः क्षोणीन्द्रसंलालिताः
[॥ १७४ ॥

(इत्युत्थाय परिक्रम्य निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

पञ्चमोऽङ्कः ॥

सम्पूर्णमिदं बालभार्ताण्डविजय नाम नाटकम् ॥

शुभं भूयात् ।

श्लोकानुक्रमणिका ।

श्लोक	पृष्ठम्	श्लोक	पृष्ठम्
अकस्मात् कम्पमानाङ्ग	५६	आदर्शमलभित्ति	२७
अतिशिशुभावे	८८	आदेशेन मयुर्द्विषो भगवत	१२
अत्र विष्णुपदभक्तिपावन	६६	आदेशेन रमापतेर्भगवत	११२
अत्राहं निवसामि	२४	आ पारावारतीरादनिश	३३
अथवा कमलाभर्तु	७	आद्यालवृद्धमिलिताखिल	१०९
अधिकविपुलमेन	११	आमादमुदगिरन्नेष	२५
अनास्वादितपूर्वाणि	१८	आराभ्य पूर्णकलशान्	७२
अनुगृह्णन्तु मा प्रीता.	१०६	आराममध्यगत	६२
अनुज्ञाकल्पलति का	११३	आलयो मलयप्रख्य	७८
अन्तर्यामी त्वमिह	८१	आलोक्य त देव	९
अञ्ज मुक्ताफलाभ	९८	आवाराकरतीरमाहरिपद	७
अन्विष्यान्विष्य यत्नेन	११	आशामण्डलपातिन प्रविततान्	५७
अपसरत समन्तात्	८४	इति न. श्लाघते नित्य	५३
अभङ्गुररमापाङ्ग	११४	इति श्रीरुण्डाकेन	८१
अम्बरमणिबिम्बमिलन्	७२	इत्थ मञ्जुलपञ्जरस्थित	३६
अल्प वा बहु वा लभ्य	११३	इद कोटीर ते	८४
अल्पेन तालवृन्तेन	२८	इद तलमतीव मे दिशति	६४
अश्वीयाङ्घ्रिप्रहारक्षत	२२	इदं व्यक्तीभूत सरसि	६९
अस्त गते बोवसूर्ये	११४	इष्टगा ज्ञानचण्डाशु	११३
अस्माकमपि कारुण्याद्	७	उच्चाटयन् रिपुध्वान्त	१७
अस्मिन् क एष समुदेति	६६	उच्चाटित दुरितमुन्मथित	६३
अहो मणिसुवर्णौघवार्षिणि	११६	उत्तुङ्गवीचिघाटीभि	५८
अहो मत्सध्रया भक्ति	९२	उत्तुङ्गोज्ज्वलसौधपङ्क्ति	४७
आइमूळ ! जञ्जणाह !	१२	उत्पत्तौ जगता पुरा	५१
आमल्पमस्माकमय	९१	उत्सङ्गे कावेर्या	३०
आकाशवाणीरागृतागमाना	८६	उद्गमे भुजगाधिराजतलिमे	८६
आचारेकेनिधि	९२	उद्यत्प्रमोदाश्रु वदन्तमित्य	९
आच्छिन्दन्तो ध्वजाल्लवण	३२	उद्यद्दुर्बहर्गवभार	२१
आज्ञासुहाय्यनुज्ञा च	१०८	उद्यद्दालदिवाकराशुपटली	३८
आततायिवधो युद्धे	१६	उन्मीलत्कुवलयदामद्वयगात्रे	३०

श्लोक.	पङ्क्ति	भाषा	पृष्ठम्
उपरिषदितचन्द्र	११८	क्षीराम्बोधिस्तपयोधर	८
उभे प्रियतमे स्याता	११५	गुरुत्मान् वरुणं	३९
उल्लोचैर्बहुभिर्निवन्नरुणिभि	७५	गान्धारी पत्नी पत्नी	६३
एका भूषणभूषितयमितरा	११६	गुणयामो ज्ञानतया	११५
एतत्सरोदुग्धनिधौ	६९	गान्धारी तान् लक्ष्मणं	९०
एतस्मिन् धरणीतले	७२	गान्धारीगुणोन्मिया	८७
एतस्यायुपरितल	६४	गुणयामो दुग्धनिधौ	११८
एव चिन्तयत कोऽपि	८	न गान्धारीगुणोन्मिया	३८
एवमात्मकतायैत्व	३९	न गान्धारीगुणोन्मिया	६६
कदाचिदुदिते तस्मिन्	११५	न गान्धारीगुणोन्मिया	११४
कदाचिद्विषय	६२	न गान्धारीगुणोन्मिया	६५
कमलनयन	८८	न गान्धारीगुणोन्मिया	९९
करपुननवनीतं	९५	न गान्धारीगुणोन्मिया	६
कलावान् निपुणश्चाय	४२	न गान्धारीगुणोन्मिया	३४
कलावान् रामचन्द्रोऽय	९३	न गान्धारीगुणोन्मिया	११०
कलावान् ज्ञानवान्	५५	न गान्धारीगुणोन्मिया	३२
कलावान् ज्ञानवान्	५२	न गान्धारीगुणोन्मिया	४१
कलावान् ज्ञानवान्	१०३	न गान्धारीगुणोन्मिया	५९
कलावान् ज्ञानवान्	६२	न गान्धारीगुणोन्मिया	२२
कलावान् ज्ञानवान्	११२	न गान्धारीगुणोन्मिया	१
कलावान् ज्ञानवान्	१५	न गान्धारीगुणोन्मिया	३५
कलावान् ज्ञानवान्	५३	न गान्धारीगुणोन्मिया	९३
कलावान् ज्ञानवान्	१४	न गान्धारीगुणोन्मिया	६५
कलावान् ज्ञानवान्	६९	न गान्धारीगुणोन्मिया	७१
कलावान् ज्ञानवान्	१२	न गान्धारीगुणोन्मिया	३७
कलावान् ज्ञानवान्	९२	न गान्धारीगुणोन्मिया	८४
कलावान् ज्ञानवान्	८०	न गान्धारीगुणोन्मिया	११०
कलावान् ज्ञानवान्	११७	न गान्धारीगुणोन्मिया	९९
कलावान् ज्ञानवान्	५१	न गान्धारीगुणोन्मिया	१११
कलावान् ज्ञानवान्	२१	न गान्धारीगुणोन्मिया	१०७
कलावान् ज्ञानवान्	८३	न गान्धारीगुणोन्मिया	३९
कलावान् ज्ञानवान्	११५	न गान्धारीगुणोन्मिया	१११
कलावान् ज्ञानवान्	९७	न गान्धारीगुणोन्मिया	४०
कलावान् ज्ञानवान्	७९	न गान्धारीगुणोन्मिया	३९
कलावान् ज्ञानवान्	२१	न गान्धारीगुणोन्मिया	२७

श्लोक	पृष्ठम्	श्लोक	पृष्ठम्
तुल्यसंयोजितरस	९८	नीता गावो गोपुरप्रान्तदेश	८०
स्व कर्ता कारयिता	८४	नृत्यत्खुराञ्चकदलद्धरणी	४०
त्वष्टा शिल्पवता पुरस्सर इति	५८	नृपकुलपातरेप	१०९
त्वष्टा शिल्पिसहस्रभावमयता	॥	नृपवरगुरुरेष	११७
दण्ड दधत् कनकमण्डित	७६	नृहरे । तव वक्त्रविम्बमेतद	८८
दशवदनादतिभीता	८७	नेत्र । श्रीरमण विलोकय	८७
दिक्तापापहवारिवाहानिवह	८९	पङ्क्तिभूता भोक्तुमामा	९७
दिग्दन्तावलदन्तपङ्क्ति	१२	पञ्चाशत्कोटिविस्तीर्ण	४२
दिविरञ्जिसमुत्पन्न	१११	पयस्यमीदृशं वत्स !	८५
दिव्यहारमणिकान्तिपयोधे	६४	परमेष्ठी प्रसिद्ध. स	१११
दिष्ट्या भारतवर्षवर्ति	५१	परस्परादेशतया	२
दुकूलनवचान्द्रकाप्रचुर	६५	पर्यटध्वसनारावै	९९
दुर्दान्तभूपतीन् वत्स.	२४	पाकशाला विशालेय	६०
दुर्दान्तभूमिपति	१८	पिनामहसमानोऽस्य	१११
दूरीकिञ्चिदञ्जुहो	४	पुरा किल प्रपन्नस्य	७
दृश्यन्ते दन्तिवर्या.	२०	पुरा हर्षमयी सम्पद्	१११
दृष्टा खलु सुखमेषा	७१	पूतनयाचेतनया दत्तं	८८
देह्मीयन्ता शशाङ्क	८२	पूर्ण कुमार्याभरणाभिपूज्यै	१०२
देव । प्रत्यग्ररत्न	७१	पौरानुयानसङ्कल्पजनिते	२५
देवेन चन्द्रशालेय	६७	प्रणतिर्भवते राजे	८७
देवोऽय बालमार्ताण्डः	२०	प्रतिग्राही जन. सर्व.	१५
देश. शुचीन्द्र	१४	प्रत्यग्ज्योतिषि शेषशायिनि	७०
धनीभूत च यत् किञ्चित्	११४	प्रथममिह विभो !	६७
धारागृहाभ्यन्तरमेत्य	७७	प्रवन्धसाहितीतुष्यद्	२३
ध्वनिमावर्तयन्नुच्चै	७२	प्रभाभिर्नीलाभिः	८४
नताभिमतकारिणं	६०	प्रह्लादस्य स्वपदशरणस्याशु	८८
नन्दयन् मन्दहासेन	९	प्राप्तोऽयमनल्पनीलमाणिभिः	५९
नवधनमचकमूतं ।	८९	प्राद्यदुन्दु. भेभद्लादि	७४
नानादिगन्तरियत	१४	+++ प्रोलसद्दण्डिकाली	११८
नानादिग्भ्य उपागता	७७	बभूव पुण्यभाक पूर्व	३८
नाभिप्रदेशसफुल	५६	बाल मुकुन्दमदनान्तकयो	९४
निजवाक्यपदद्वन्द्व	११०	बालकाय स्वपादाब्ज	११
निसर्गो ह्ययमार्याणा	११२	बालमार्ताण्डराजेन्द्र	११९
निस्सङ्गप्रवहदुदार	३०	बालादित्य इवामृत	२७

श्लोकः	पृष्ठम्	श्लोकः	पृष्ठम्
बृहन्ते गजयूथपा	२१	मार्ताण्डप्रभुवर्य !	३६
ब्रवीति यावतीर्भातु	७२	मार्दङ्गिकाश्च ये वै	७५
भक्तिमेव स्थिरा देहि	८९	मुक्तावैङ्गरीनीलैः	११
भक्त्युद्रेकस्तब्धीभूत	६५	मौण्ड्य पाण्ड्य ! भजरव	३३
भगवत्पद्मनाभस्य	१११	यत् किञ्चिदिह सम्भूतं	११९
भगवत्पद्मनाभेन	१०८	यत्कृपावज्रकवचः	२८
भगवत्पादकमलशोभित	११३	यत्वरय वेदुष्यविशेष	६७
भगवद्गुणमाधुर्यं	११०	यत्र यत्र हि रात्र्य	६६
भगवद्भक्तिरेषा ते	१०७	यथा श्रीधारामोऽयं	१०७
भगवद्भक्तिसद्भाष्य	११४	यथा रासैः + न + ना	११९
भरताय भरद्वाज	९८	यदुक्तं भवता युक्तं	११५
भरद्वाजाश्रमे	११	यद्यदिष्टं महाराज !	८५
भरद्वाजे वञ्चिराजे	११	यद्यद्भारतभूमिभागवलयं	३६
भक्तकवनमाधुर्यं	११२	यस्मादशदयाशाली	१८
भवदाशीःसुधासेक	१०७	यस्य च सीता दमिता	८७
भवन्तं नायकं प्राप्य	११६	या विश्वावनहेतवे	७१
भारं वहति लक्ष्मीशे	१०७	यूयं यात बलाधिपाः !	३१
भास्वाद्दिद्रुमदण्ड	३८	येन च जातो वातः	८८
भीत्या ये प्रणमन्ति	१८	येन यशोदा रासुता	११
भुक्त्यन्तलब्धताम्बूल	९९	यो माङ्गल्यगुणैः पूर्णो	२५
भुक्त्वा पत्रगतेऽपि	९७	योऽयं वञ्चिकुलार्णवाद्	४
भूत्वा वञ्चिकुलाद् भवानिव	१३	यौगपद्यविनिष्क्रान्त	१०२
भो वत्स ! बालमार्ताण्ड !	८९	यौवराज्याङ्गतां प्राप्ता	८९
मनःश्रवणनन्दिन्या	२८	यौवराज्याभिषिक्तस्य	८६
मनसा चतुरो यत् त्व	१०९	रत्नरञ्जकनाम्नेऽस्मै	४३
मम खलु सफल जात	७५	रजस्तमोविनिर्मुक्ताः	११४
मयस्त्रिष्टा च लोकेऽस्मिन्	५२	रथाङ्गशङ्खध्वजपुण्डरीक	१०९
मया रागिष्ठित स्नासिन् !	५१	राजहंराश्रय तावद्	४
मल्लीमालासुरभिलभिद्	९६	राजाधिराज ! भवता	२३
महाभिषेकं नियमैः	१०६	राजारौ हरिभजन	७३
महाभिषेको नित्यं	८४	राज्यनैराक्यभाजोऽपि	७
महीधरसमुन्नतिप्रथित	६३	राज्येन किं भवेत् पुंसः	६
भाणिणी गा वि पंचाळी	१२	रे रे कोङ्कण ! पक्ष्णं	३३
माभ्यदिनायाज्ञिलयोगिवर्यान्	१३	लक्ष्मीकुचमहाकुम्भ	९

श्लोक	पृष्ठम्	श्लोक.	पृष्ठम्.
लक्ष्मीशचरणाम्भोज	११४	वोढा जगच्चित्रकृतस्वमूर्ति	६५
लब्धावकाशैरस्माभि	११२	व्यालोलोर्भिमदुज्ज्वलाञ्जल	२८
लिलिक्षा च बुभुक्षा च	९९	शतकोटिशतोदात्त	८८
लोकोत्तरगुणावास	३	शमादिगुणसम्पन्न	८२
लौकिकीमहमाश्रित्य	११४	शोभाहानिकरोऽराति	१७
वञ्चिराजान्नदाने तु	९९	शौचौदार्यादि	१०७
वञ्चिराजान्नदानेऽस्मिन्	,,	श्रीपद्मनाभदासाय्य !	,,
वञ्चिराजेन्द्रसलबव	११७	श्रीमत्पादसरोरुहं	८९
वञ्चिवशमहाश्लघ्य	११३	श्रीमन् ! श्रीकण्ठढाक !	४३
वञ्चीन्द्रयोधेन्द्रकृपाणवल्लयः	३२	श्रीशालिवाटीशपुरी	४०
वत्स कलाभि सम्पूर्ण	९५	श्रीशोऽयं त्रियुगोऽपि	५
वर्ण्येत केनदमहो विचित्र	१०२	श्वेतच्छत्रमुभे च	७५
वागर्हा प्रथमैकेव	९९	सकलजगत्सम्राजं	८३
वाचा सूत्रतया	४७	स कालमनपेक्षैव	१४
वाचि तत्त्वार्थसयोगाद्	११०	सहृहीतं धन सम्यग्	११४
वाचा हृदामप्युपरि	१०	सत्फलाहारसम्पूर्ण	११८
वारिधेरेव गृह्णन्ति	११७	सद्य प्रस्थाय राजा	३९
विकस्वरे दीवरसुन्दराङ्ग	८	सद्यो निर्वृत्तमन्थ	६८
विचित्रपदविन्यासै	११३	सद्वस्तु घटितं चारु	११२
विद्युन्मालावीताम्भोद	६५	सन्निधानवशाच्छ्रुत्वा	९३
विद्वत्खगकुलायाना	११२	संपूर्णा वराणि सुगृहिभि	१२०
विद्वन्मण्डलपुण्डरीक	४	सप्रणीतेयमस्माभि	२०
विपाटिता न कर्तव्या	११२	संप्राप्त समय सोऽय	१९
विप्रा यस्य मुखाम्बुजाद्	२५	सबद्धस्वशिखैः	८२
विभक्ता व्याख्याता	८९	संमाननमयी लक्ष्मी	११५
विलोकयतु सादर	७०	समानलक्ष्मीर्भवत कराब्ज	,,
विविधूणा तत्तद्विभव	९६	(संसेवित)श्रीरमणस्य	१
विशालनीलाश्मभयं	६१	सर्व सम्पन्नमन्न	९६
विशिष्य चास्य	३५	सर्वजगद्भरभर्तु	६०
विसम्भोत्पुलकावलीभि	८१	सर्वधातुलमेतस्य	९४
विहितं नमनं भवते	८७	सर्वे सम्भूय मामेव	९८
वीरलक्ष्मीकुचाश्लेषकीर्णा	३२	सर्वोपलवशान्तिहेतुक	७५
वैकुण्ठनाथविजयासन	३७	स वम्बिकुलशेखर	२९

श्लोकः.	पृष्ठम्.	श्लोकाः.	पृष्ठम्.
स नदतु धुरमेतां	११	ज्ञातो धारितसद्विकूलः	५०
स शेषशायी भगवान्	२६	ज्ञात्वा तत्र समुद्रवारि	६
सहजेऽस्मिन् साम्राज्ये	७९	रफाटिकीयमधिरोहणी	६२
साक्षाच्छीपतिना निवेशित	३७	स्वकीयजठरेशय	७०
साक्षात् सुपर्णा भगवान्	२५	स्वतो मम कविप्रीति	११०
साध्यन्ता (विधि)चोदिता	७३	हाटकघटितं कटकं	४३
सान्द्रक्लिग्धसुधानुलेप	५९	हिरण्यकशिपून्मत्त	८९
साष्टाङ्गं प्रणिपातमाकलयता	६१	हृदतं ते प्रजानामि	१०
सुचिरमिह भवन्त	११६	दृष्टात्मा वञ्चिपृथ्वीपतिरथ	३७
सुपर्णसंलक्षितशेखरत्वाद्	९१	हेमराशिमिममद्रुतरनै	९५
सेवार्थमागतसमस्त	६१		

LIST OF SANSKRIT PUBLICATIONS FOR SALE.

	RS	AS	P
भक्तिमञ्जरी Bhaktimanjari (Stuti) by H. H. Svāti Śrī Rāma Varma Mahārāja	1	0	0
स्यानन्दुरपुरवर्णनप्रबन्धः Syanandurapuravarnana- prabandha (Kāvya) by H. H. Svāti Śrī Rāma Varma Mahārāja, with the commentary Sundarī of Rājarāja Varma Koil Tampuran	2	0	0

Trivandrum Sanskrit Series.

No. 1—दैवम् Daiva (Vyākaraṇa) by Deva with Purusakāra of Kṛṣṇalīlāsukamuni (<i>out of stock</i>).	1	0	0
No. 2—अभिनवकौस्तुभमाला-दक्षिणामूर्तिस्तवौ Abhi- navakaustubhamala and Daksina- murtistava by Kṛṣṇalīlāsukamuni (<i>out of stock</i>)	0	2	0
No. 3—नलाभ्युदयः Nalabhyudaya (Kāvya) by Vamana Bhatta Bāna (<i>second edition</i>)	0	4	0
No. 4—शिवलीलार्णव Sivalilarnava (Kāvya) by Nīlakantha Dīkṣita (<i>out of stock</i>)	2	0	0
No. 5—व्यक्तिविवेकः Vyaktiviveka (Alankāra) by Mahima-Bhatta with commentary (<i>out of stock</i>)	2	12	0
No. 6—दुर्घटवृत्तिः Durghatavṛtti (Vyākaraṇa) by Śaranadeva (<i>out of stock</i>).	2	0	0
No. 7—ब्रह्मतत्त्वप्रकाशिका Brahmatattvapra- śika (Vedānta) by Sadāśivendrasara- svatī (<i>out of stock</i>)	2	4	0
No. 8—प्रद्युम्नाभ्युदयम् Pradyumnabhyudaya (Nāṭaka) by Ravi Varma Bhūpa (<i>out of stock</i>).	1	0	0

		RS	AS.	P
No 9—	विरूपाक्षपञ्चाशिका Virupaksapancasika (Vedānta) by Virupakṣamātha with the commentary of Vidyācakra- varma (<i>out of stock</i>)	0	8	0
No 10—	मातङ्गलीला Matangalīla (Gajalakṣana) by Nīlakanṭha (<i>out of stock</i>)	0	8	0
No 11—	तपतीसंवरणम् Tapatisamvarana (Nāṭaka) by Kuṭṣekhara Varma with the commentary of Śivarāma (<i>out of stock</i>)	2	4	0
No 12—	परमार्थसारम् Paramarthasara (Vedānta) by Ādiśeṣa with the commentary of Rāghavānanda (<i>out of stock</i>).	0	8	0
No. 13—	सुभद्राधनञ्जयम् Subhadradhananjaya (Nāṭaka) by Kuṭṣekhara Varma with the commentary of Śivarāma (<i>out of stock</i>)	2	0	0
No 14—	नीतिसारः Nitisara (Nīti) by Kumādhaka, with the commentary of Saṅkararāja (<i>out of stock</i>).	3	8	0
No. 15—	स्वप्नवासवदत्तम् Svapnavasavadatta (Nāṭaka) by Bhāsa (<i>second edition</i>).	1	8	0
No 16—	प्रतिज्ञायौगन्धरायणम् Pratijñayauṅgandha- rayana (Nāṭaka) by Bhāsa (<i>out of stock</i>)	1	8	0
No. 17—	पञ्चरात्रम् Pancharatra (Nāṭaka) by Bhāsa (<i>out of stock</i>).	1	0	0
No 18—	नारायणीयम् Narayaniya (Stuti) by Nārāyaṇa Bhaṭṭa with the comment- ary of Deśamangalavarṇa (<i>out of stock</i>)	1	0	0
No 19—	मानमेयोदयः Manameyodaya (Mīmāṃsa) by Nārāyaṇa Bhaṭṭa and Nārāyaṇa Paṇḍita (<i>out of stock</i>).	1	1	0
No 20—	अविमारकम् Avimaraka (Nāṭaka) by Bhāsa (<i>out of stock</i>).	1	8	0
No 21—	बालचरितम् Balacarita (Nāṭaka) by Bhāsa (<i>out of stock</i>).	1	0	0

- No 22—मध्यमव्यायोग-दूतवाक्य दूतघटोत्कच-कर्णभारो-
रुमङ्गानि **Madhyamavyayoga-Duta-**
vakya-Dutaghatotkaca-Karna-
bhara and Urubhanga (Nāṭaka)
by Bhāsa (*out of stock*) 1 3 0
- No 23—नानार्थार्णवसंक्षेपः **Nanartharṇavasam-**
ksepa (Kośa) by Keśavasvāmin
(Part I 1st and 2nd Kāṇḍas)
(*out of stock*) 1 12 0
- No 24—जानकीपरिणयः **Janakiparinaya (Kāvya)**
by Cakra Kavi (*out of stock*) 1 0 0
- No 25—काणादसिद्धान्तचन्द्रिका **Kanādasiddhanta-**
candrika (Nyāya) by Gaṅgādhara-
sūri (*out of stock*) 0 12 0
- No 26—अभिषेकनाटकम् **Abhisekanataka** by
Bhāsa (*out of stock*) 0 12 0
- No. 27—कुमारसम्भवः **Kumarasambhava (Kāvya)**
by Kālidāsa with the two comment-
aries, Prakāśikā of Arunaguṇātha
and Vivaraṇa of Nārāyaṇa Paṇḍita
(Part I, 1st and 2nd Saṅgas)
(*out of stock*) 1 12 0
- No 28—वैखानसधर्मप्रज्ञः **Vaikhanasadharmapra-**
sna (Dharmasūtra) by Vikhanas
(*out of stock*) 0 8 0
- No 29—नानार्थार्णवसंक्षेपः **Nanartharṇavasam-**
ksepa (Kośa) by Keśavasvāmin
(Part II, 3rd Kāṇḍa) (*out of stock*) 2 4 0
- No 30—वास्तुविद्या **Vastuvidya (Śilpa)** (*out of*
stock) 0 12
- No 31—नानार्थार्णवसंक्षेपः **Nanartharṇavasam-**
ksepa (Kośa) by Keśavasvāmin
(Part III, 4th, 5th and 6th
Kāṇḍas) 1 0
- No 32—कुमारसम्भव **Kumarasambhava (Kāvya)**
by Kālidāsa with the two comment-
aries, Prakāśikā of Arunaguṇātha
and Vivaraṇa of Nārāyaṇa Paṇḍita
(Part II, 3rd, 4th and 5th Saṅgas)
(*out of stock*). 2 8

		RS.	AS.	P.
No 33—	वाररुचसंग्रह Vararucasangraha (Vṛkaraṇa) with the commentary Dīpaprabhā of Nārāyaṇa (out of stock)	0	8	0
No 34—	मणिदर्पण. Maṇidarpana (Nyāya) by Rājacūḍāmaṇṇakṣu	1	4	0
No. 35—	मणिसार Manisara (Nyāya) by Gopī- nātha.	1	8	0
No. 36—	कुमारसम्भव Kumarasambhava (Kāvya) by Kālidāsa with the two comment- aries, Prakāśikā of Aruṇagurumātha and Vivaraṇa of Nārāyaṇa Paṇḍita (Part III, 6th, 7th and 8th Sargas)	3	0	0
No 37—	आशौचाष्टकम् Asaucastaka (Smṛiti) by Vararuci with commentary	0	4	0
No 38—	नामलिङ्गानुशासनम् Namalinganusasana (Kośa) by Amarasimha with the com- mentary Tikāsarvasva of Vandy- aghaṭīya Sarvānanda (Part I, 1st Kāṇḍa)	2	0	0
No 39—	चारुदत्तम् Carudatta (Nāṭaka) by Bhāsa (out of stock).	0	12	0
No 40—	अलङ्कारसूत्रम् Alankarasutra by Rājanaka Ruyyaka with the Alankārasarvasva of Maṇḍhuka and its commentary by Samudhābandha (second edition)	2	8	0
No. 41—	अध्यात्मपटलम् Adhyatmapatala (Ve- dānta) by Āpastamba with Vivaraṇa of Śrī Sankara-Bhagavat Pāda (out of stock)	0	4	0
No 42—	प्रतिमानाटकम् Pratīmanataka by Bhāsa (out of stock)	1	8	0
No. 43—	नामलिङ्गानुशासनम् Namalinganusasana (Kośa) by Amara with the two commentaries, Amarakośa-ghaṭīya of Kṣīrasvāmin and Tikāsarvasva of Vandyaghaṭīya Sarvānanda (Part II, 2nd Kāṇḍa, 1-6 vargas).	2	8	0
No. 44—	तन्त्रशुद्धम् Tantrasuddha by Bhaṭṭāraka Vedottama.	0	4	0

		RS	AS	P
No 45—	प्रपञ्चहृदयम् Prapancahrdaya.	1	0	0
No 46—	परिभाषावृत्ति Paribhasavṛtti (Vyākaraṇa) by Nīlakantha Dīkṣita	0	8	0
No 47—	सिद्धान्तसिद्धाञ्जनम् Sidhantasiddhanjana (Vedānta) by Kṛṣṇānanda Sarasvatī (Part I)	1	12	0
No 48—	सिद्धान्तसिद्धाञ्जनम् Do. Do (Part II)	2	0	0
No. 49—	गोलदीपिका Goladipika (Jyotiṣa) by Pañameśvara	0	4	0
No 50 —	रसार्णवसुधाकर Rasarnavasudhakara (Alankāra) by Singa Bhūpāla	3	0	0
No. 51—	नामलिङ्गानुशासनम् Namalinganusasana (Kośa) by Amarasimha with the two commentaries, Amarakośodghāṭana of Kṣīrasvāmin and Tikāsarvasva of Vandyaghaṭīya Sarvānanda (Part III, 2nd Kāṇḍa, 7-10 vaṅgas)	2	0	0
No 52—	नामलिङ्गानुशासनम् Namalinganusasana (Kośa) by Amarasimha with the commentary Tikāsarvasva of Vandyaghaṭīya Sarvānanda (Part IV, 3rd Kāṇḍa)	1	8	0
No. 53 —	शब्दनिर्णय Sabdanirnaya (Vedānta) by Prakāśātmayatīndira	0	12	0
No. 54—	स्फोटसिद्धिन्यायविचार Sphotasiddhinyayavichara (Vyākaraṇa)	0	4	0
No 55—	मत्तविलासप्रहसनम् Mattavilasaprahasana (Nāṭaka) by Mahendravikrama-varman	0	8	0
No. 56—	मनुष्यालयचन्द्रिका Manusyalayacandrika (Śilpa) (out of stock)	0	8	0
No 57—	रघुवीरचरितम् Raghuviracarita (Kāvya).	1	4	0
No. 58—	सिद्धान्तसिद्धाञ्जनम् Siddhantasiddhanjana (Vedānta) by Kṛṣṇānanda Sarasvatī (Part III).	2	0	0

- No. 59—नागानन्दम् Nangananda (Nātaka) by
Harṣadeva with the commentary
Vimarśinī of Śivarāma (*out of
stock*). 3 4 0
- No. 60—लघुस्तुतिः Laghustuti by Laghubhaṭṭāraka
with the commentary of Ragha rānarāda. 0 8 0
- No. 61—सिद्धान्तसिद्धाञ्जनम् Siddhantasiddhanjana
(vedānta) by Rṣṇānanda Sarasvatī
(Part IV). 1 4 0
- No. 62—सर्वमतसंग्रहः Sarvamatasaṅgraha. 0 8 0
- No. 63—किरातार्जुनीयम् Kiratarjuniya (Kāvya)
by Bhāravī with the commentary Sa-
bdāṭṭhādīpikā of Cītiabhāṇṇa (1, 2
and 3 Sargas). 2 8 0
- No. 64—मेघसन्देशः Meghasandesa by Kālidāsa
with the commentary Pradīpa of
Dakṣiṇādvartanātha 0 12 0
- No. 65—मयमतम् Mayamata (Śilpa) by Maya-
muni (*out of stock*). 3 4 0
- No. 66—महार्थमञ्जरी Maharthamanjarī (Darśana)
with the commentary Paimala of
Maheśvaraṇanda 2 4 0
- No. 67—तन्त्रसमुच्चयः Tantraasamuccaya (Tantra)
by Nārāyaṇa with the commentary
Vimarśinī of Śaṅkara (Part I,
1-6 Pāṭalās) (*out of stock*). 3 4 0
- No. 68—तत्त्वप्रकाशः Tattvaparakasa (Āgama) by
Śrī Bhojadeva with the commentary
'tātparyadīpikā of Śrī Kumāra 1 12 0
- No. 69—ईशानशिवगुरुदेवपद्धतिः Iśānasivaguru-
devapaddhati (Tantra) by Iśānasiva-
gurunāthadeva Part I, Sāmānya-
pāda). 1 8 0
- No. 70—आर्यमञ्जुश्रीमूलकल्पः Aryamanjusrimula-
kalpa (Part I). 2 8 0
- No. 71—तन्त्रसमुच्चयः Tantrasamuccaya (Tantra)
by Nārāyaṇa with the commentary
Vimarśinī of Śaṅkara (Part II, 7-12
Pāṭalās) (*out of stock*). 3 8 0

	RS	AS	P
No. 72—ईशानशिवगुरुदेवपद्धति Isanasivaguru-devapaddhati (Tantra) by Īśānaśivagurudevamiśra (Part II Mantiapāda).	4	0	0
No. 73—ईश्वरप्रतिपत्तिप्रकाश Isvarapratipatti-prakasa (Vedānta) by Madhusūdana-sarasvatī	0	4	0
No. 74—याज्ञवल्क्यस्मृति Yajñavalkyasmṛti with the commentary Bālakṛīḍa of Viśvarūpācārya (Part I — Ācāra and Vyavahāra Adhyāyās)	3	4	0
No. 75—शिल्परत्नम् Silparatna (Śilpa) by Śrī-kumāra (Part I).	2	12	0
No. 76—आर्यमञ्जुश्रीमूलकल्प Aryamanjusrimulakalpa (Part II)	3	0	0
No. 77—ईशानशिवगुरुदेवपद्धति Isanasivaguru-devapaddhati (Tantra) by Isānaśivagurudevamiśra (Part III, Kriyāpāda 1—30 Patalās)	3	0	0
No. 78—आश्वलायनगृह्यसूत्रम् Āśvalāyanagrhyasūtra with the commentary Anāvila of Haradattācārya	2	6	0
No. 79—अर्थशास्त्रम् Arthasastra of Kautilya with commentary by Mahāmahopādhyāya T. Ganapati Śāstrī (Part I—1 & 2 Adhikaranās)	3	12	0
No. 80—अर्थशास्त्रम् Do. Do (Part II—3—7 Adhikaranās)	4	0	0
No. 81—याज्ञवल्क्यस्मृति Yajñavalkyasmṛti with the commentary Bālakṛīḍa of Viśvarūpācārya (Part II Piṇḍāścit-tādhyāya)	2	0	0
No. 82—अर्थशास्त्रम् Arthasastra of Kautilya with commentary by Mahāmahopādhyāya T. Ganapati Śāstrī (Part III, 8—15 Adhikaranās)	3	4	0 _{1/4}
No. 83—ईशानशिवगुरुदेवपद्धति Isanasivaguru-devapaddhati (Tantra) by Īśānaśivagurudevamiśra (Part IV, Kriyāpāda 31—64 Patalās and Yogapāda)	3	8	

No. 59—नागानन्दम् Nangananda (Nāṭaka) by Harsadeva with the commentary Vimarśinī of Śivarāma (<i>out of stock</i>).	3	4	0
No. 60—लघुस्तुति Laghustuti by Laghubhaṭṭāraka with the commentary of Ragha rānanda.	0	8	0
No. 61—सिद्धान्तसिद्धाञ्जनम् Siddhantasiddhanjana (vedānta) by Rāṣṇānanda Sarasvatī (Part IV).	1	4	0
No. 62—सर्वमतसंग्रहः Sarvamatasangraha.	0	8	0
No. 63—किरातार्जुनीयम् Kiratarjuniya (Kāvya) by Bhāravi with the commentary Sa- bdārthadīpikā of Citrabhānu (1, 2 and 3 Sargas).	2	8	0
No. 64—मेघसन्देशः Meghasandesa by Kālidāsa with the commentary Pradīpa of Dakṣiṇāvartanātha	0	12	0
No. 65—मयमतम् Mayamata (Śilpa) by Maya- munī (<i>out of stock</i>)	3	4	0
No. 66—महार्थमञ्जरी Maharthamanjari (Darśana) with the commentary Paṇṇala of Mahāśvarānanda	2	4	0
No. 67—तन्त्रसमुच्चयः Tantraasamuccaya (Tantra) by Nāṭāyana with the commentary Vimarśinī of Sankara (Part I, 1-6 Pāṭalās) (<i>out of stock</i>).	3	4	0
No. 68—तत्त्वप्रकाशः Tattvaparakasa (Āgama) by Śrī Bhojadeva with the commentary Tātparyadīpikā of Śrī Kumāra	1	12	0
No. 69—ईशानशिवगुरुदेवपद्धतिः Iśānasivaguru- devapaddhati (Tantra) by Iśānasiva- gurudevamāsa (Part I, Sāmānya- pāda).	1	8	0
No. 70—आर्यमञ्जुश्रीमूलकल्पः Aryamanjusrimula- kalpa (Part I).	2	8	0
No. 71—तन्त्रसमुच्चयः Tantrasamuccaya (Tantra) by Nāṭāyana with the commentary Vimarśinī of Sankara (Part II, 7-12 Pāṭalās) (<i>out of stock</i>)	3	8	0

	RS.	AS.	P
No. 72—ईशानशिवगुरुदेवपद्धति Isanasivaguru-devapaddhati (Tantra) by Īśānaśiva-gurudevamiśra (Part II, Mantrapāda).	4	0	0
No. 73—ईश्वरप्रतिपत्तिप्रकाश Iśvarapratipatti-prakasa (Vedānta) by Madhusūdan-sarasvatī	0	4	0
No 74—याज्ञवल्क्यस्मृति Yajñavalkyasmṛti with the commentary Bālakrīḍa of Viśvaiṭpācārya (Part I — Ācāra and Vyavahāra Adhyāyās)	3	4	0
No 75—शिल्परत्नम् Śilparatna (Śilpa) by Śrī-kumāra (Part I).	2	12	0
No. 76—आर्यमञ्जुश्रीमूलकल्प Aryamanjusrimulakalpa (Part II)	3	0	0
No 77—ईशानशिवगुरुदेवपद्धति Isanasivaguru-devapaddhati (Tantra) by Īśānaśiva-gurudevamiśra (Part III, Kriyāpāda 1—30 Patalās)	3	0	0
No 78—आश्वलायनगृह्यसूत्रम् Asvalayanagrhyasutra with the commentary Anāvīlā of Haradattācārya	2	6	0
No. 79—अर्थशास्त्रम् Arthasastra of Kautilya with commentary by Mahāmahopādhyāya T. Ganapati Śāstri (Part I—1 & 2 Adhikaranās)	3	12	0
No 80—अर्थशास्त्रम् Do Do (Part II—3—7 Adhikaranās).	4	0	0
No. 81—याज्ञवल्क्यस्मृति Yajñavalkyasmṛti with the commentary Bālakrīḍa of Viśva-rūpācārya (Part II Piāyaścittādhyāya).	2	0	0
No 82—अर्थशास्त्रम् Arthasastra of Kautilya with commentary by Mahāmahopādhyāya T. Ganapati Śāstri (Part III, 8—15 Adhikaranās).	3	4	0
No 83—ईशानशिवगुरुदेवपद्धति Isanasivaguru-devapaddhati (Tantra) by Īśānaśivagurudevamiśra (Part IV, Kriyāpāda 31—64 Patalās and Yogapāda).	3	8	0

	RS.	AS	P.
No. 81—आर्यमञ्जुश्रीमूलकल्प. <i>Āryamanjusrimulakalpa</i> (Part III).	2	0	0
No. 85—विष्णुसंहिता <i>Viṣṇusamhita</i> (Tātra)	2	8	0
No. 86—भरतचरितम् <i>Bharatacarita</i> (Kāvya). by Kṛṣṇakavi	1	8	0
No. 87—सङ्गीतसमयसार. <i>Sangitasamayāsara</i> (<i>Sangīta</i>) of <i>Sangīitākara Pārśva-</i> <i>deva</i>	1	2	0
No. 88—काव्यप्रकाश <i>Kavyaprakāsa</i> (<i>Alankāra</i>) of <i>Mamunatabhaṭṭa</i> with the two com- mentaries the <i>Sampradāyapīkāśinī</i> of <i>Śrī Vidyācakravartin</i> and the <i>Sāhi-</i> <i>tyacūṭāmanī</i> of <i>Blatṭagopāla</i> (Part I, 1-5 <i>Ullāsa</i> s)	3	0	0
No. 89—स्फोटसिद्धि <i>Sphotasiddhi</i> (<i>Vyākaraṇa</i>) by <i>Bharatamiśra</i> .	0	8	0
No. 90—मीमांसाश्लोकवार्तिकम् <i>Mimamsasloka-</i> <i>vartika</i> with the commentary <i>Kāśikā</i> of <i>Sucrutamiśra</i> (Part I)	2	8	0
No. 91—होराशास्त्रम् <i>Horasastra</i> of <i>Vatāhamihira-</i> <i>cārya</i> with the <i>Vivaraṇa</i> of <i>Rudra</i>	3	0	0
No. 92—रसोपनिषत् <i>Rasopaniṣat</i> .	2	0	0
No. 93—वेदान्तपरिभाषा <i>Vedantaparibhaṣa</i> (<i>Vedānta</i>) of <i>Dharmarājādharmaśāstra</i> with the commentary <i>Prakāśika</i> of <i>Poddādīkṣita</i> .	1	8	0
No. 94—बृहद्देशी <i>Brihaddesi</i> (<i>Sangīta</i>) of <i>Matangamuni</i> .	1	8	0
No. 95—रणदीपिका <i>Ranadipika</i> (<i>Jyotiṣa</i>) of <i>Kuṃāraguṇaka</i> .	0	4	0
No. 96—ऋक्संहिता <i>Rksamhita</i> with the <i>Bhāṣya</i> of <i>Skandasvāmin</i> and the commentary of <i>Veṅkatamādhavārya</i> (Part I, 1st <i>Adhyāya</i> in 1st <i>Aṣṭaka</i>).	1	8	0

	RS	AS	P
No 97—नारदीयमनुसंहिता Naradīyamanusamhita (Smiti) with Bhāṣya of Bhavasvāmin	2	0	0
No 98—शिल्परत्नम् Silparatna (Śilpa) by Śrī- kumāra	2	8	0
No 99—मीमांसाश्लोकवार्तिकम् Mīmamsasloka- vartika (Mīmāṃsā) with the com- mentary Kāśikā of Sucaritamīśra (Part II)	2	0	0
No 100—काव्यप्रकाश Kavyaprakasa (Alankāra) of Mammatabhatta with the two com- mentaries, Sampadāyapīkāśinī of Śrīvidyācakravartin and Sāhitya- cūdāmaṇi of Bhaṭṭagopāla (Part II, 6—10 Ullāṣās).	5	0	0
No 101—आर्यभटीयम् Aryabhaṭīya (Jyotiṣa) of Āryabhaṭācārya with the Bhāṣya of Nīlakanṭhasomasutvan (Part I Gaṇitapāda)	2	8	0
No. 102—दत्तिलम् Dattila (Sangīta) of Dattila- muni.	0	4	0
No 103—हंससन्देश Hamsasandesa (Vedānta) with commentary	0	8	0
No 104—साम्बपञ्चाशिका Sambapancasika (Stuti) with commentary.	1	0	0
No 105—निधिप्रदीप Nidhipradipa of Siddha- śīlakanṭhasambhu	0	4	0
No. 106—प्रक्रियासर्वस्वम् Prakriyasarvasva. (Vyākaraṇa) of Śrī Nāṭāyana Bhaṭṭa with commentary (Part I)	1	0	0
No 107—काव्यरत्नम् Kavyaratna (Kāvya) of Arhaddāsa	0	12	0
No 108—बालमार्तण्डविजयम् Balamartanda- vijaya (Nāṭka) of Devarājakaṇṇa	1	8	0

Apply to:—

The Curator

for the publication of Oriental Manuscripts,

Trivandrum.